

บทที่ 2

ทฤษฎี แนวคิด งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สารสนเทศ

สารสนเทศ คืออะไร Davenport และ Pruset (2000) เห็นว่า

สารสนเทศคือ “สารสนเทศ” ชนิดหนึ่ง เป็นสารสนเทศในรูปแบบของเอกสารหรือสื่อด้านโสตทัศน และ วิดีทัศน์ ขึ้นชื่อว่าสารสนเทศต้องมีทั้งผู้รับกับผู้ส่งเป็นของคู่กัน สารสนเทศมีเป้าหมายในการเปลี่ยน พฤติกรรมการรับรู้บางสิ่งบางอย่างของผู้รับ หมายความว่ามันมีผลต่อการตัดสินใจของผู้รับ เพราะ ความหมายของสารสนเทศก็คือมันต้องบอกให้รู้ อันที่จริงมันก็คือข้อมูลที่มีความสำคัญนั่นเอง

คำว่า “inform” ในภาษาอังกฤษมีความหมายเดิมว่า “ให้รูปร่าง” ดังนั้นสารสนเทศ จึงให้ รูปร่างแก่คนที่รับมันไป มันทำให้คนที่ได้รับมันไปมีความแตกต่างในด้านบุคลิกกับสติปัญญา

หากตีความอย่างตรงไปตรงมาก็คือว่า ผู้รับจะเป็นผู้ตัดสินใจเองว่า สารสนเทศที่ตนได้รับเป็น สารสนเทศหรือไม่ มันได้บอกให้เขารู้อะไรขึ้นมาหรือไม่ ไม่ใช่ผู้ส่งเป็นคนตัดสินใจในเรื่องนี้ สาร สนเทศคือข้อมูลที่สำคัญนั่นเอง

ส่วนที่น่าสนใจในนิยามนี้คือ ยึดเอาผู้รับสารเป็นหลักในการพิจารณาว่า เป็นสารสนเทศที่ สำคัญหรือไม่ นั่นคือการพิจารณาว่าสารสนเทศนั้นสำคัญ จำเป็น ควรค่าแก่การศึกษา

จึงน่าจะพิจารณาด้านของผู้รับสารเป็นประเด็นหนึ่ง นอกจากความต้องการ ความจำเป็นของ ประเทศ โรงงาน สังคม ซึ่งเราใช้ในการพิจารณาหลักสูตรมานาน

ตัวอย่างเช่น สารสนเทศเรื่องการสร้างความรัก ความเข้าใจ ซึ่ง สถาบันการศึกษาในระบบไม่ ให้ความสนใจนั้น อาจเป็นสารสนเทศที่สำคัญแก่วัยรุ่น คนติดยา หรือครอบครัวที่กำลังแตกแยก

การ์ตูนหรือรายการโทรทัศน์ที่มีสาระไม่มากนักอาจจะมีสาระมากสำหรับเด็กชนบทหรือเด็กที่ กำลังเรียนรู้โลก สำหรับการเรียนรู้ชีวิตเพราะวันหนึ่งเขาอาจจะต้องเข้าสู่ชีวิตเมืองหรือเติบโตในสังคม บางแบบที่ยังไม่รู้มาก่อน ในขณะที่ผู้รู้แล้ว สารสนเทศเหล่านั้นก็มีคุณค่าน้อยสำหรับเขา

ความหมายนี้ อาจใช้เป็นส่วนหนึ่งในการพิจารณาว่าสารสนเทศใดเป็นสารสนเทศเพื่อการ ศึกษา หรือเป็นสารสนเทศเพื่อความบันเทิง หรือเป็นสารสนเทศทั้งสองแบบแต่จะมีน้ำหนักไปด้านใด ด้าน หนึ่ง ในการพิจารณาจะให้ความสำคัญของผู้รับสื่อ ซึ่งเปรียบเสมือนผู้เรียนด้วย นอกจากความ สำคัญ ความจำเป็นเพื่อการพัฒนาของสังคมและประเทศชาติ

Welisch (1992) ได้ให้ความหมายของสารสนเทศไว้ถึง 39 ความหมายหากคัดเลือกเฉพาะความหมายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ความรู้ และการเปิดรับสารสนเทศในสื่อมวลชนคือ

1. การเลือกสารจากสารที่มีอยู่ ซึ่งอาจช่วยลดความไม่มั่นใจหรือเป็นสิ่งช่วยบรรเทาความไม่มั่นใจได้

2. เป็นความหมายที่มนุษย์ให้แก่ข้อมูล ซึ่งมีวิธีการนำเสนอที่เป็นที่ยอมรับ

3. คือข้อความใดๆ ที่จัดระเบียบโครงสร้างให้สามารถเปลี่ยนจินตภาพของผู้รับสื่อได้

4. ข้อมูลที่มีคุณค่าในการตัดสินใจ

(ประภาวดี สืบสนธิ์ 2543, : 1-4)

ในความหมายนี้ สารสนเทศแทบจะเป็นสารทุกสิ่งทุกอย่างที่สื่อกันทั่วโลก เพียงแต่ให้มุมมองในการพิจารณาว่า ไม่ควรจะเป็นเพียงข้อมูลใดๆ ที่ไร้ความหมาย ไม่มีประโยชน์ใด ๆ อย่างน้อยต้องมีคุณค่าในการตัดสินใจ มีการจัดระเบียบ มีวิธีการนำเสนอที่เป็นระบบ ช่วยลดความไม่มั่นใจ หรือสร้างความมั่นใจได้ สิ่งเหล่านี้น่าจะเป็นนิยามของข้อมูลเพื่อใช้ในมนุษย์เพื่อพัฒนาตนเอง หรือเรียกว่าข้อมูลเพื่อการศึกษา เมื่อมีความหมายและความสำคัญ (Davenport, 2000) ก็น่าจะเป็นนิยามหนึ่งของสารสนเทศเพื่อการศึกษาได้

หากจะเปรียบในทางภาษา สารสนเทศอาจจะเป็นได้ทั้งวลี และกลุ่มคำ แต่น่าจะมีคุณค่าในแง่ใดแง่หนึ่งในความหมายความสำคัญบ้างมิฉะนั้นก็อาจเป็นเพียงข้อมูล ไม่ถึงระดับเป็นสารสนเทศ

รูปธรรมของสารสนเทศ

สารสนเทศกับสาร (message) ก็มีความใกล้เคียงกันในลักษณะเดียวกับสารสนเทศกับ ข้อมูล เพราะสารกับข้อมูลนั้นยังมีความใกล้เคียงกันมากยิ่งในความคิดของ McLuhan (1971) สารจะไปใกล้เคียงกับสื่อด้วย โดยเขากล่าววาทะที่เปลี่ยนวิธีคิดของนักการสื่อสารว่า “สื่อคือสาร” (media is the message)

ในสังคมปัจจุบัน จึงมีตัวอย่างของสารสนเทศที่มองเห็นเป็นรูปธรรมได้แทบทุกวงการ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างรูปธรรมของสารสนเทศในวงการต่าง ๆ (ปรับปรุงจาก Masuda,1990)

(ก) อุตสาหกรรมสารสนเทศ

ตัวอย่างสารสนเทศ

อุตสาหกรรมสารสนเทศส่วนบุคคล
อุตสาหกรรมกราฟิกและหนังสือพิมพ์

นักสืบ หมอคุณุ นักเขียน นักวิจัย ทักษะคดี
พิมพ์ ทำเพลง ถ่ายภาพ ทำหนังสือพิมพ์
สำนักพิมพ์

อุตสาหกรรมข่าวและโฆษณา

ผ่านหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ การโฆษณา
ประชาสัมพันธ์

อุตสาหกรรมจัดการสารสนเทศ
และการบริการอุตสาหกรรมเครื่องมือ
สารสนเทศ

ใช้คอมพิวเตอร์เป็นศูนย์กลาง ศูนย์เก็บข้อมูล ซอฟ-
แวร์
เครื่องพิมพ์ คอมพิวเตอร์ ถ่ายเอกสาร

(ข) อุตสาหกรรมความรู้

อุตสาหกรรมความรู้เอกชน
อุตสาหกรรม การวิจัย และพัฒนา
อุตสาหกรรมการศึกษา

เช่น ทนายความ นักบัญชี
นักวิจัย วิศวกร
โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย ห้องสมุด

(ค) อุตสาหกรรมศิลปะ

ผู้ผ่านสารสนเทศอิสระ
อุตสาหกรรมสารสนเทศเชิงความรู้ลึก

นักเขียน นวนิยาย นักร้อง นักแต่งเพลง ช่างภาพ
ภาพยนตร์ ทีวี เทป ซีดี

(ง) อุตสาหกรรมเชิงปรัชญา

อุตสาหกรรมปรัชญาเอกชน
อุตสาหกรรมศาสนา
อุตสาหกรรมจิตวิญญาณ

นักปรัชญา พระ นักบวช ผู้นำศาสนา วัด โบสถ์
สุเหร่า
เช่น โยคะ สมาธิ ปอเต็กตึ้ง อาสาสมัคร

ที่มา : Masuda, 1990 pp. 68 อ้างใน Linda Lou , 2000 pp.18

ตัวอย่างนี้ยกมาเพื่อให้เห็นเป็นรูปธรรมของนิยาม ความหมาย ความสำคัญของสารสนเทศ ว่าในบางสังคม บางวงการสารสนเทศได้ก้าวเข้ามาเป็นปัจจัยหลัก มีความสำคัญอย่างยิ่งยวด ในขณะที่บางวงการ สารสนเทศก็เป็นเพียงตัวประกอบเท่านั้น

หากพิจารณาตามแนวคิด การเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังลูกคลื่นสามลูก ของ Alvin Toffler (1980) คือคลื่นลูกที่ 1 สังคมเกษตรกรรม คลื่นลูกที่ 2 สังคมอุตสาหกรรม คลื่นลูกที่ 3 สังคมสารสนเทศ ในสังคมทั้งสามแบบ สังคมสารสนเทศจะแสดงรูปธรรมของสารสนเทศให้เห็นเด่นชัดที่สุด เพราะสังคมแบบนี้ สารสนเทศได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตและการดำรงชีวิตของมนุษย์ หน้าที่การทำงานของมนุษย์ ส่วนใหญ่ในสังคมเหล่านี้จะอยู่ในกลุ่มของการสื่อสารสารสนเทศแทนที่การทำอุตสาหกรรมโรงงานและการเกษตรในไร่นา

ในอีกมุมหนึ่งนั้น การพิจารณาความหมายของสารสนเทศว่าเป็นสาร ในทุก ๆ สังคม แม้แต่สังคมบุพกาลสารสนเทศก็จะเกี่ยวข้องกับมนุษย์มาตลอด ไม่ใช่มีมากในสังคมสารสนเทศเท่านั้น

อนุช อาภาภิรม (2539) เห็นว่า ความจริงคนเราแต่โบราณก็เห็นอำนาจของสารสนเทศมานานแล้วตามตำนานสร้างโลกของคตินิเวศน์ระบุว่าเมื่อพระเจ้าแปลงวาทา สรรพสิ่งก็อุบัติขึ้นเมื่อคนประดิษฐ์ภาษาขึ้นพร้อมกับวิวัฒนาการของอวัยวะออกเสียง เขาก็ทำเช่นเดียวกับพระเจ้าโดยแปลงวาทาสร้างโลกแห่งความหมายขึ้น มนุษย์เรียกชื่อสิ่งต่าง ๆ ที่เขารู้จัก และก็เหมือนว่าจะรู้วิธีควบคุมสิ่งนั้น พร้อมกันก็กำหนดคำเรียกเฉพาะกิจกรรมทั้งหมดของเขาขึ้นกล่าวเพื่อให้เห็นภาพชัดก็คือมนุษย์ได้ใช้วาทาหรือคำพูดมาปะต่อกันกันโลกที่ไร้ความหมายไว้ข้างนอก

สารสนเทศอาจมีอายุยืนนานนับเป็นพันๆปีสิ้นสลายหายสูญไปในทันทีได้ เช่น พระไตรปิฎกคำสอนของพระสัมมาพุทธเจ้ากว่า 2500 ปีก็ยังคงดำรงอยู่ โดยเก็บไว้ในรูปของคำสวดคตินิเวศน์ และยังมิภาษาหนังสือก็เก็บไว้เป็นหนังสือบนใบลาน กระจายจนถึง แผ่นดิสเก็ตในที่สุด

สารสนเทศจึงเป็นอำนาจ (Power) มาแต่โบราณ แต่ Alvin Toffler (1981) ได้แยกแยะให้เห็นอำนาจของสารสนเทศในหนังสือชื่อการเคลื่อนไหวของอำนาจ (Power shift) โดยเขาเห็นว่าอำนาจที่สร้างบารมี ความมั่งคั่ง ความร่ำรวยให้แก่มนุษย์นั้น ได้เปลี่ยนจากจำนวนที่คนของเกษตรกรผู้ทำการเกษตรในสังคมเกษตรกรรม สู่อำนาจแรงงานของคนงานในสังคมอุตสาหกรรม และเปลี่ยนสู่อำนาจสารสนเทศในสังคมสารสนเทศเขาเห็นว่าในสังคมสมัยใหม่สารสนเทศจะกลายเป็นอำนาจใหม่ แทนที่ดินและแรงงาน และคนหรือชาติหรือสังคมที่สามารถมีสารสนเทศไว้เป็นจำนวนมาก จะกลายเป็นผู้มีอำนาจ มีความมั่งคั่ง มีความสำเร็จสูง

เหตุผลส่วนหนึ่งคือ เมื่อมนุษย์สามารถผลิตอาหาร เครื่องนุ่งห่มหรือปัจจัยอื่นได้มากพอความต้องการของมนุษย์ก็ขยายไปสู่สิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ เช่นรถยนต์ ถนนหนทางในขณะเดียวกันก็จะขยายสู่โทรศัพท์ โทรเลข โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมสารสนเทศ ทำให้บุคคล ประเทศหรือสังคมที่มีสารสนเทศจำนวนมากก้าวหน้าสู่ความมั่งคั่งอย่างรวดเร็ว เช่นการเติบโตของอุตสาหกรรมสารสนเทศเอง เป็นอุตสาหกรรมคอมพิวเตอร์ ซอฟต์แวร์ อุตสาหกรรมสื่อสาร โทรคมนาคมและอุตสาหกรรมพานิชยกรรมอื่น ๆ ที่นำเทคโนโลยีสารสนเทศไปปรับใช้ ก็มักจะประสบความสำเร็จเช่นเดียวกัน

Poster (1990) เห็นว่าในสังคมสมัยใหม่หรือหลังสมัยใหม่ (Post modernism)ระดับ และความหมายของสารสนเทศหรือ Mode of Information จะมีมากขึ้น ๆ โดยเฉพาะเมื่อสังคม หรือ mode of information ให้ความสำคัญต่อ สัญลักษณ์ (symbolism) มีความสัมพันธ์เป็นเครือข่าย ความสัมพันธ์ในสังคมเพิ่มมากขึ้นและกว้างขวางขึ้น ด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศ Poster (1990:8) ได้ยกตัวอย่างการแลกเปลี่ยนทางสัญลักษณ์ (symbolic exchange) 3 รูปแบบ คือ

1. การเปลี่ยนแปลงสารสนเทศ เป็นสัญลักษณ์ผ่านทางารพูด ซึ่งอาจพูดซึ่งหน้า หรือผ่านโทรศัพท์ และสื่ออื่น ๆ วิทยุ โทรทัศน์
2. การแลกเปลี่ยนสารสนเทศเชิงสัญลักษณ์ ผ่านทางการเขียน เช่น จดหมาย หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร
3. การแลกเปลี่ยนสารสนเทศเชิงสัญลักษณ์ ผ่านทางสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น สื่อมวลชนคอมพิวเตอร์

Poster (1990:174) ยังเห็นว่าการแลกเปลี่ยนสารสนเทศ 3 แบบ อาจรวมกัน ผสมผสานกัน หรือสนับสนุนซึ่งกันและกันทำให้การเพิ่มพูนของสารสนเทศเป็นไปแบบหลายชั้นหลายเท่าทบทวี โดยเฉพาะในสังคมที่สร้างสาธารณูปโภคให้สารสนเทศเปิดรับอย่างเสรีและทั่วถึง

สารสนเทศเพื่อการศึกษา

นิยามของสารสนเทศอาจมองได้เป็นหลายนัยดังกล่าวแล้ว แต่ในงานวิจัยนี้พยายามที่จะขมวดค่านิยามของสารสนเทศให้แคบลง โดยศึกษาเน้นหนักในส่วนของสารสนเทศที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เพื่อการศึกษาและเป็นเครื่องมือสำหรับการศึกษา

ในประเด็นที่จำกัดให้แคบลงว่าอยู่ในส่วนของสื่อมวลชน หรือที่ไหลผ่านสื่อมวลชน ประเภทวิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์

การนิยามสารสนเทศเพื่อการศึกษา ต้องเข้าใจความหมายและขยายเขตของการศึกษา ซึ่งมีผู้นิยามไว้แตกต่างกันมากมาย

ในเบื้องต้น อาจพิจารณาจากแนวคิดของ Davenport & Pruset (2000) และ Welish (1997) ดังได้กล่าวแล้วว่า สารสนเทศที่มีความสำคัญต่อผู้รับสาร ..สร้างจินตภาพ ตัดสินใจ ฯลฯ หากพิจารณาตามแนวคิดดังกล่าว ผู้ที่ตัดสินใจว่าสารสนเทศใดจะเป็นสารสนเทศเพื่อการศึกษาหรือไม่ น่าจะเป็นผู้รับสื่อ ไม่ใช่ผู้ส่งสื่อหรือบุคคลภายนอก ตัวอย่างเช่น วิธีการเลือกซื้อรถสปอร์ตที่ทันสมัย อาจจะไม่ใช้สารสนเทศของคณงานกรรมการเพราะเขาไม่สนใจสิ่งเหล่านี้ ในขณะที่เดียวกันวิธีปลูกข้าวให้รวยก็เป็นสารสนเทศของคนเมืองนักธุรกิจหรือแม้แต่บัณฑิตนักศึกษาเพราะความเกี่ยวข้องมีน้อยเกินไป

มีข้อแย้งว่า แนวคิดเช่นนี้อาจจะเป็นการมองในมุมผลประโยชน์ของเอกชน ซึ่งเป็นผู้รับสื่อ มากเกินไป ในขณะที่สารสนเทศเพื่อการศึกษา ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อสังคมแต่กลุ่มคนบางกลุ่มอาจจะไปรับด้วยหรือมีจรรยาปฏิบัติเป็นได้แม้แต่สารสนเทศนั้นจะตรงกับความต้องการของเขาก็ตาม

ในขณะเดียวกัน การให้ผู้ส่งสื่อเป็นคนตัดสินใจคัดเลือกสารก็เป็นเรื่องอันตรายเช่นเดียวกัน เพราะผู้ส่งสื่ออาจอยู่ในชนชั้นที่แตกต่างกัน และมีการศึกษาแตกต่างจากมวลชนเป็นอย่างมาก แม้ในสภาพความเป็นจริง ตามแนวคิดการจัดวาระของสังคม จะให้ความคิดต่อผู้ส่งสื่อมากกว่าผู้รับสื่อ สารสนเทศที่ผ่านสื่อมวลชนจึงมักจะเชื่อมโยงกับผลประโยชน์ของผู้ส่งสื่อ เจ้าของ และอุตสาหกรรม โฆษณา เป็นสำคัญ

สารสนเทศเพื่อการศึกษาจึงไม่น่าจะจำกัดแค่แคบอยู่เพียงในบริบทของผู้ส่งสื่อ ผู้รับสื่อ หรือผู้กำหนดนโยบายของประเทศ แต่น่าจะอยู่ที่การผสมผสาน หาจุดพอดีของสังคมนั้น ๆ

โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากมองประชาชนผู้รับสื่อเป็นเป้าหมายสำคัญ(People center) ความคิดของ Davenport (2000) ที่ให้ผู้รับสารเป็นผู้พิจารณา สารสนเทศเพื่อการศึกษาของตนเองน่าจะสำคัญ

ในอีกด้านหนึ่ง สารสนเทศเพื่อศึกษาน่าจะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความรู้ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสารสนเทศเพื่อการศึกษา อย่างน้อยน่าจะเป็นสารสนเทศที่ให้ความรู้

Arrow (1979:306) ได้ให้นิยามของสารสนเทศว่า เป็นตัวลดความไม่รู้ และความไม่แน่นอนของผู้คน เหตุการณ์ หรือแม้แต่การตัดสินใจ

นอกจากนี้ยังมีผู้ให้นิยามของสารสนเทศหลาย ๆ แบบ เช่น สารสนเทศเป็นส่วนของภาพถ่ายทอดทางวัฒนธรรม (Shannon & Weaver,1949) เป็นมูลค่าเพิ่มที่ตรงตาดตรงใจ เป็นตัวเนื้อหรือชิ้นส่วนของความรู้หรือองค์ความรู้เกี่ยวกับที่ไม่เป็นชิ้นส่วนของโต๊ะ เก้าอี้ (Linda Lou, 2000)

นอกจากนั้นสารสนเทศที่ชวนจดจำ เป็นตัวที่ทำให้เกิดความรู้โดยเฉพาะในด้านของการพัฒนา ร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา ความรู้สึก การคาดการณ์ (Masuda, 1990; 160)

วิธีการให้นิยามของสารสนเทศเป็นไปตามมุมมองที่แตกต่าง ซึ่งสารสนเทศอาจมีความหมาย ทั้งด้านบวก และด้านลบ หรือไม่ได้มีความหมายทั้งบวกและลบก็ได้

นักวิชาการบางท่านได้สรุปเป็นดังสมการว่า สารสนเทศเมื่อผสมผสานกับความรู้เดิมแล้วก็ จักทำให้เกิดความรู้ใหม่

ความรู้เก่า + สารสนเทศที่เพิ่มขึ้น = ความรู้ใหม่

อย่างไรก็ตามสารสนเทศที่มีมากเกินไป อาจจะทำให้เกิดการรบกวนสติ สมาธิ ทำให้คุณค่า ของความรู้ลดลง หรือ ทำให้สามารถมองเห็นแก่นของความรู้ได้ชัดเจน

ในสังคมที่มีสารสนเทศจึงต้องมีอาชีพ อุตสาหกรรมที่เกี่ยวกับการจัดระบบสารสนเทศการรับ ส่งปัญหาสารสนเทศ จัดระเบียบสารสนเทศใหม่ ซึ่งผู้ทำหน้าที่นี้ส่วนใหญ่คือ สื่อมวลชน และธุรกิจที่ ใช้ข้อมูลสารสนเทศเป็นสำคัญ โดยเฉพาะในสังคมสารสนเทศที่มีปัญหาเรื่องสารสนเทศล้นเกินจนขาด ระเบียบและแทบจะเป็นขยะ ในขณะที่สังคมอีกซีกหนึ่งขาดแคลนแม้แต่สารสนเทศพื้นฐานที่จำเป็นกับ ชีวิตควรรู้ เช่นการรักษา สุขภาพอนามัยให้พ้นจากโรคร้ายได้อย่างไร

สารสนเทศเพื่อการศึกษา จึงเปรียบเสมือนทรัพย์ในขณะที่ทรัพย์สิ้น อาจมีมากหรือน้อยลงได้ เพราะมีการใช้หมดไปแต่สารสนเทศเพื่อการศึกษาเป็นทรัพย์ที่ยิ่งใช้มากก็ยิ่งมีเพิ่มมาก ๆ แยกแขนง มาก เช่นเดียวกับ ความรู้ ข้อมูล ทักษะ ประสบการณ์

ความสัมพันธ์ของสารสนเทศ ความรู้ และระบบตลาดในสังคมทุนนิยม

Lyotard (1993) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศส ได้ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ของสารสนเทศกับความรู้ว่า อาจสัมพันธ์กัน ได้ 2 แนวทางคือ

1. สัมพันธ์กันโดยระบบโครงการสารสนเทศ ก่อให้เกิดความรู้ได้หากมีผู้รับสื่อสารสนเทศที่มีประโยชน์แล้วนำไปประยุกต์ใช้
2. สัมพันธ์กันโดยการตลาด สารสนเทศที่ผ่านสื่อมวลชนในปัจจุบัน จะขึ้นอยู่กับระบบ ตลาดมากขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งระบบนี้จะมองว่าสารสนเทศเป็นสินค้า ระบบตลาดจะเป็นผู้ตัดสินว่าจะส่งสารสนเทศเพื่อการศึกษาหรือสารสนเทศเพื่อความบันเทิงซึ่งเกี่ยวข้องถึงกำไร ต้นทุน และอุตสาหกรรม ไม่ใช่ประสิทธิภาพหรือคุณภาพของประชาชนในสื่อต่าง ๆ

นอกจากนั้น Lyotard (1993) ยังเห็นว่าฐานความรู้เดิมที่สังคมให้ความสำคัญกับมหาวิทยาลัย หรือสถาบันการศึกษาชั้นสูงนั้น ค่อย ๆ เปลี่ยนไประบบทุนนิยมทำให้การสะสมทุนของบริษัทใหญ่ ๆ มีมากขึ้น บริษัทเหล่านี้ทุ่มเทความรู้ใหม่โดยมีฐานวิจัยขนาดใหญ่ ๆ กว่ามหาวิทยาลัย เช่น ฐานวิจัยของ IBM , ICI , Bell Laboratories ในสหรัฐอเมริกาซึ่งสร้างความรู้ใหม่ให้ตลอดเวลาเพื่อเป็นแนวทางสำหรับธุรกิจของเขา ส่วนสำคัญคือ ทำอย่างไรสังคมจะได้รับสารสนเทศเพื่อการศึกษาชั้นนำ จากบริษัทธุรกิจเหล่านี้ อย่างน้อยก็เป็นสารสนเทศเพื่อการศึกษาให้กับพนักงานของเขา

นอกจากนั้น Lyotard ยังย้ำว่าในอนาคตที่มีสารสนเทศไหลเรียงอยู่ในระบบต่าง ๆ จำนวนมาก วิธีแสวงหาสารสนเทศเพื่อการศึกษา เพื่อประโยชน์ จะมีความสำคัญเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ทำอย่างไรจะให้สารสนเทศเพื่อการศึกษาที่กักเก็บอยู่ในที่ต่าง ๆ มากมายทั่วโลก ได้เปิดรับสู่ผู้มีการศึกษาในแต่ละด้าน และเปิดรับถึงประชาชนที่มีความรู้้น้อยค่าในที่สุด (Lyotard 1993:11)

ปัญหาสำคัญคือ สื่อมวลชนในประเทศกำลังพัฒนาไม่ได้ทำตนเป็นดั่งเก็บความรู้ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับการลงทุน การเผยแพร่สารสนเทศที่ให้ความรู้ หรือการวิจัยพัฒนาเองจะลงทุนมากกว่าและมักจะได้รับการตอบรับจากผู้รับสื่อ้น้อยกว่า สารสนเทศที่ไม่เป็นสาระ

นอกจากจะไม่เป็นแหล่งความรู้แล้ว การรวบรวมความรู้จากฐานความรู้ใหม่ ๆ อย่างมหาวิทยาลัยหรือบริษัทชั้นนำก็ไม่สู้จะได้รับความสำคัญมากนัก เพราะค่านิยมด้านการเป็นตะเกียงส่องสว่างทางปัญญา เป็นผู้นำความคิดสังคม และการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้มีความรู้้น้อยกว่า จะถูกบดบังหรือแทนที่ด้วยความคิด ด้านผลได้ ผลเสีย ผลประโยชน์ทางธุรกิจของผู้ที่เกี่ยวข้องมากกว่า (Bauman,1987,Lyotard 1993;4)

สารสนเทศเกี่ยวกับข้อมูล

มีการใช้สับสน ระหว่างสารสนเทศกับข้อมูลอยู่มาก หากไม่สามารถแยกแยะให้เห็นได้ชัดเจน เพราะทั้งสองสิ่งนี้มีความสัมพันธ์กันมาก

Daverpart และ Pruset (2000) สรุปความแตกต่างของสารสนเทศกับข้อมูลคือ

สารสนเทศแตกต่างจากข้อมูลตรงที่ มันมีความหมายในตัวเอง มันมีความเกี่ยวข้องและมีวัตถุประสงค์อยู่ในตัวของมันเอง มันไม่เพียงแต่ให้ “รูปร่าง” แก่ผู้รับเท่านั้น แต่ตัวมันเองก็มีรูปร่างด้วยเช่นกัน หมายความว่า มันถูกจัดทำขึ้นมาเพื่อวัตถุประสงค์บางอย่าง ไม่ได้เกิดขึ้นลอย ๆ ข้อมูลจะเป็นสารสนเทศได้ก็ต่อเมื่อผู้สร้างข้อมูลเดิมความหมายให้กับมันเราสารณเปลี่ยนข้อมูลให้เป็นสารสนเทศได้ด้วยการเติมคุณค่าให้กับมัน ด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

- ทำให้บริบท หมายถึง เราควรจะเก็บรวบรวมข้อมูลไว้เพื่อวัตถุประสงค์อะไร
- ทำให้มีพวดย่อย หมายถึง เรารู้หน่วยแยกย่อยที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของข้อมูลนั้นได้
- ทำให้เป็นตัวเลข หมายถึง ข้อมูลดังกล่าวสามารถวิเคราะห์ได้ตามหลักคณิตศาสตร์หรือสถิติ
- ทำให้ถูกต้อง หมายถึง ต้องขจัดความผิดพลาดออกจากข้อมูลได้
- ทำให้มีความกระชับ หมายถึง สามารถสรุปข้อมูลให้ย่อลงได้

โดยสรุป สารสนเทศอาจหมายถึงข้อมูลหลาย ๆ ข้อมูลที่รวมกันแล้วมีความหมายต่อผู้รับสื่อ (ซึ่งน่าจะเป็นผู้ตัดสินใจความเป็นสารสนเทศมากกว่าผู้รับสื่อ) เช่น คำว่าทฤษฎีใหม่เป็นข้อมูล หากมีคำอธิบายให้เข้าใจว่า ควรแบ่งพื้นที่การเกษตรแบบใหม่ คือ พื้นที่ปลูกบ้าน : ทำนา : ทำสวน : ปลูกปอ : เลี้ยงปลา เป็น 1 : 10 : 10 : 10 แทนที่จะทำนาอย่างเดียวแบบแต่ก่อน เป็นสารสนเทศที่ทรงคุณค่าต่อชาวนายิ่ง แต่อาจจะเป็นเพียงข้อมูลของนักธุรกิจ นักการศึกษา ที่อาจนำไปใช้ประกอบเพื่ออ้างอิงกับข้อมูลอื่น ๆ เพื่อให้เป็นสารสนเทศหรือความรู้ใหม่ได้

การทำข้อมูลให้เป็นสารสนเทศ หรือเป็นสารสนเทศเพื่อการศึกษา สื่อมวลชนจึงต้องสืบสวน สอบสวน และหาข้อมูลเพิ่มเติมเพื่ออ้างอิง เชื่อมโยงให้มีหลายมิติ เพื่อสร้างความรู้ความคิดแก่สังคม นอกจากนั้นภาพตัดต่อ ลดข้อมูล หรือเพิ่มเติมข้อมูลยังสื่อมวลชนทำให้เนื้อหาง่ายลงเพียงใด อำนาจผู้รับสารสนเทศเพื่อการศึกษาที่เข้าใจ ก็จะมีอำนาจเพิ่มมากขึ้นเพียงนั้น

จะเห็นได้ว่าความรู้ที่สลับซับซ้อนบางอย่าง สื่อมวลชนสามารถย่อให้ผู้มีความรู้ปานกลาง หรือน้อยเข้าใจได้โดยการใช้อย่างง่าย ๆ การขยายความและเพิ่มเติมเบื้องหน้าเบื้องหลัง เช่น คอมพิวเตอร์ ชุมไทยรัฐ หน้าต่างโลกของนิติภูมิ นวรัตน์หรือ สู้เพื่อรวบ ของดำรง พุฒตาล เป็นต้น

ความรู้ สารสนเทศ ข้อมูล เปลี่ยนระดับได้

Daverpart และ Pruset (2000) ได้ชี้แนะให้เห็นความแตกต่างของข้อมูล สารสนเทศและสารสนเทศเพื่อการศึกษาว่าต้องมีการจัดเก็บ เขาเสนอว่าอาจจะสังเกตอยากทราบสักนิด ข้อมูลกลายมาเป็นสารสนเทศหรือเป็นความรู้ตรงจุดไหน แต่การจะสังเกตเห็นมันเลื่อนระดับขึ้นไปเรื่อย ๆ นั้นสามารถมองเห็นได้ง่ายกว่า

ความรู้สามารถลดค่าลงไปเป็นเพียงสารสนเทศ หรือข้อมูลได้เช่นเดียวกัน เหตุผลง่ายที่สุดที่ความรู้ลดค่าของมันลงไปก็คือ การมีความรู้ในปริมาณมากเกินไป ดังนั้นที่ผู้จัดการบริษัทให้คำปรึกษารายหนึ่งกล่าวว่า “เรามีความรู้เก็บเอาไว้ในคอมพิวเตอร์มากเสียจนกระทั่ง พนักงานให้คำปรึกษาของบริษัทไม่สามารถทำความเข้าใจมันได้ หลายคนจึงมองว่ามันเป็นเพียงข้อมูลชนิดหนึ่งเท่านั้น คำพูด

ดังกล่าวนี้ไปสอดคล้องกับคำพูดของนักปราชญ์ในอดีตเมื่อ 2,500 กว่าปีมาแล้วท่านผู้นั้นมีชื่อว่า แอสชีลุส เจ้าของคำพูดที่ว่า “คนที่รู้สิ่งที่มีประโยชน์ไม่จำเป็นต้องรู้หลายอย่าง นั่นแหละคือคนที่ฉลาดอย่างแท้จริง” คือ แม้จะรู้ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพียงอย่างเดียว แต่ขอให้รู้ลึกซึ้งเถิด (Daverpart & Pruset 2000)

เช่นเดียวกับภายิตไทยที่ว่า “อันความรู้ รู้กระจ่างแต่อย่างเดียว แต่ให้เชี่ยวชาญเถิดจะเกิดผล”

ในหลายสังคมที่พยายามสร้างความรู้ใหม่ให้กับประชาชน แต่ไม่ได้มีการวิเคราะห์ผู้รับสื่อ ความรู้นั้นอาจกลายเป็นเพียงข้อมูลหรือสารสนเทศสำหรับบางคน ทำให้วัตถุประสงค์ที่จะนำความรู้ลงสู่คนเสียไป ทั้ง ๆ ที่มีเจตนาดี

ตัวอย่างเช่นระบบการศึกษาของไทยที่รวมศูนย์ไว้ที่ส่วนกลาง หรือนำความรู้ชั้นนำจากตะวันตกเข้าสู่ชนบท ในขณะที่ความรู้ประสบการณ์เดิมไม่มีมาก่อน และความต้องการความรู้นั้นก็มีน้อยหรือไม่มีเลย การลงทุนมหาศาลเป็นการสูญเปล่า เพราะได้ลดระดับความรู้ลงไปเป็นเพียงข้อมูลหรือสารสนเทศเพราะการมีหลักสูตรจากส่วนกลางหลักสูตรเดียวแต่กับสัมพันธ์กับชุมชนท้องถิ่น ความสูญเปล่าทางการศึกษาจะมีมาก

ตัวอย่างงานวิจัยจำนวนมาก ที่ผลิตขึ้นแต่ไม่ได้มีการนำไปใช้ เพราะไม่ตรงกับปัญหาของประเทศ ก็อาจลดระดับจากความรู้ใหม่เป็นเพียงความรู้ซ้ำเป็นข้อมูลหรือสารสนเทศเท่านั้น

การจัดระดับ จัดระเบียบ จัดกลุ่มในสื่อมวลชนทำให้สารสนเทศเหล่านั้นเป็นสารสนเทศที่มีความรู้ มีการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้ เช่น สื่อหนังสือพิมพ์ธุรกิจ จะเป็นทำเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับธุรกิจ วิทยุ จส. 100 เน้นสารสนเทศและจรรยา ในขณะทีวิทยุและโทรทัศน์ไทยส่วนใหญ่จะมีลักษณะใกล้เคียงกัน คือเน้นบันเทิงและโฆษณาธุรกิจยังไม่มีสถานีหรือช่องสื่อเฉพาะ เช่น กีฬา เกษตร ศาสนา แพชั่น คนตรี ฯลฯ ทำให้สารสนเทศอยู่ในระดับที่ไม่ลึกพอ

กาญจนา แก้วเทพ (2543) ได้ชี้ให้เห็นของความสัมพันธ์ของสารสนเทศ ข้อมูล ความรู้ และภูมิปัญญาในรูปของการอธิบายความจริง

หากเราอุปมาอุปมัยระดับของถ้อยคำที่ใช้กล่าวถึงโลกแห่งความจริงกับระดับของชั้นดินที่เรียงตัวเป็นชั้น ๆ จากระดับที่มีความซับซ้อนน้อยที่สุดและผ่านการปรุงแต่งน้อยที่สุด ตรงไปตรงมา และตกลึกน้อยที่สุด เราอาจจะวัดระดับของคำศัพท์เหล่านั้นได้ ดังนี้

1. ข้อมูล (Data) เป็นถ้อยคำที่ใช้กล่าวถึง บอกเล่าถึงสภาพความเป็นจริงในระดับแรกสุด ข้อมูลจึงเป็นการบอกเล่าถึงความเป็นจริงอย่างตรงไปตรงมา ตามที่ผู้สังเกต (Observer) ได้สัมผัสมา หากเปรียบกับอาหาร ข้อมูลก็เสมือนผักสดหรือเนื้อดิบที่ยังไม่ได้ปรุงแต่งเลย เช่น เวลานั้นก็วิจัยไป สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างมา 30 คน แล้วถอดเทปออกมาพิมพ์แบบคำต่อคำ เป็นต้น

2. สารสนเทศ (Information) เป็นถ้อยคำที่กล่าวถึงความเป็นจริงในระดับสอง อันเกิดจากการนำเอา “ข้อมูล” มาผ่านกระบวนการ (processing) แบบใดแบบหนึ่ง เช่น การจัดระบบข้อมูล เช่น การนำเอาคำสัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่าง 30 คนมาจำแนกเป็นหัวข้อย่อย ๆ แบ่งกลุ่มเป็นพวกที่ เห็นด้วย/ต่อต้าน ฯลฯ

3. ความรู้ (Knowledge) เป็นถ้อยคำที่กล่าวถึงสภาพความจริงที่ก้าวขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง เป็นระดับที่สาม (ต่อเนื่องจากระดับสารสนเทศ) ถ้อยคำที่จะเรียกว่าเป็น “ความรู้” นั้นจะต้องเพิ่มเติมคุณสมบัติของสารสนเทศที่ต้องผ่านกระบวนการปรุงแต่ง/จัดระบบเพิ่มเติมดังนี้ คือ

- ต้องมีกระบวนการที่จัดระบบที่ประณีตมากยิ่งขึ้น เช่น มีการอ้างอิงกับข้อความที่อาจจะผ่านการพิสูจน์มาแล้ว มีการเชื่อมโยงอย่างเป็นเหตุเป็นผลระหว่างสารสนเทศกันเอง

- ต้องมีความสัมพันธ์เชิงเหตุผล (causal order) ซึ่งหมายความว่าสามารถระบุได้ว่าอะไรเป็นสิ่งที่มาก่อน (สาเหตุ) อะไรที่ตามมาทีหลัง (เป็นผล) กล่าวคือ มีลำดับของเวลา (Time-series)

- ต้องมีความสม่ำเสมอ (regularity) กล่าวคือ ข้อความที่กล่าวถึงความเป็นจริงนั้นต้องเป็นความเป็นจริงจริงๆ ไปไม่ใช่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะเป็นครั้งคราวหรือเป็นกรณียกเว้น

4. ภูมิปัญญา (wisdom) เป็นถ้อยคำที่กล่าวถึงสภาพความเป็นจริงที่ผ่านการพิสูจน์มาแล้วครั้งแล้ว (มีมิติด้านกาลเวลา)จนสามารถตกผลึกเป็นถ้อยคำที่ยอมรับกันในหมู่คนทั่วไปตัวอย่างเช่น หลักกฏสงสารที่ว่า สรรพสิ่งทั้งหลายย่อมมีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นคุณสมบัติเป็นต้น

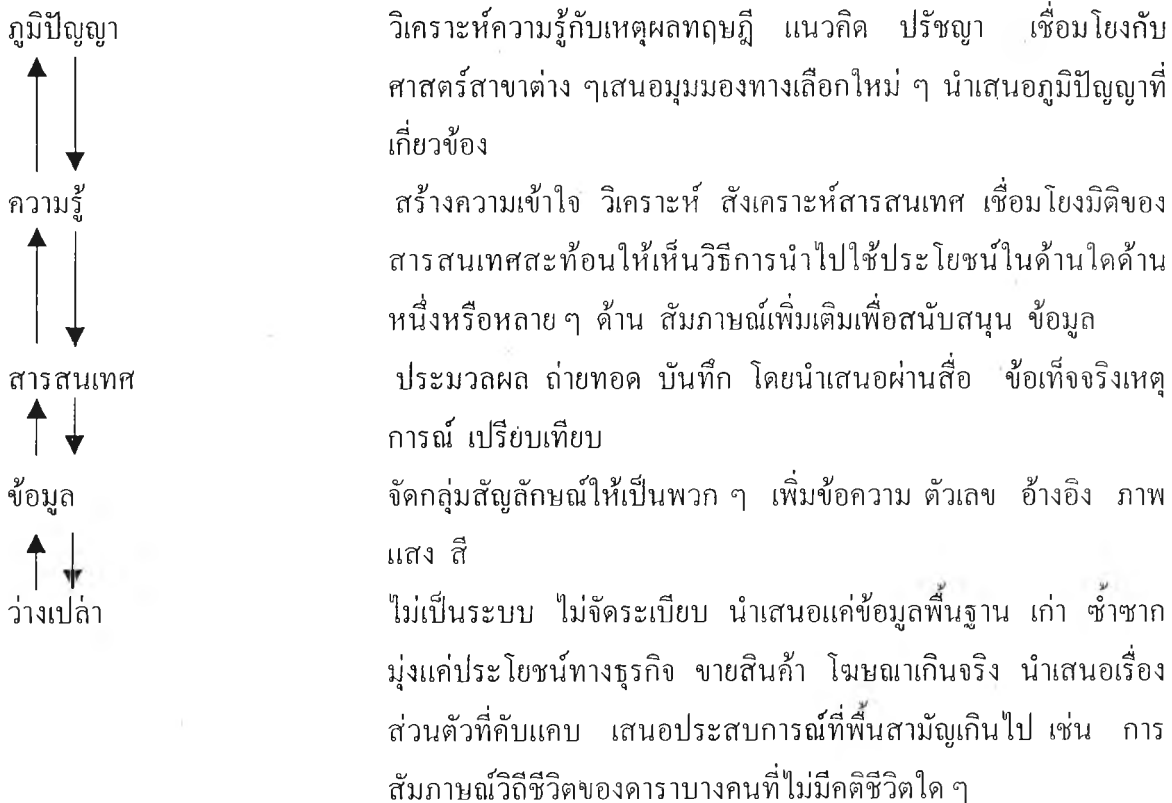
สารสนเทศเพื่อการศึกษาจึงเป็นสารสนเทศที่มีความหมายมากกว่าข้อมูล อาจสะท้อนนำเสนอสิ่งที่เป็นความรู้เพื่อภูมิปัญญา แก่สังคมหรือเอกชนได้ หากผู้ส่งสื่อหรือผู้รับสื่อมีความตั้งใจจะจัดทำ

หากมีการพิจารณาอย่างละเอียดในเนื้อหาของคอลัมน์ ข่าว สารคดี บทความ ก็สามารถสรุป แยกแยะได้ว่า จัดอยู่ในกลุ่มของข้อมูลสารสนเทศ สารสนเทศเพื่อการศึกษาความรู้หรือภูมิปัญญาใหม่หรือเก่าหรือเป็นแต่เพียงความว่างเปล่าคุณค่ากับการจัดการ การรับส่งเปิดรับสารสนเทศเหล่านั้นหรือไม่

อย่างไรก็ตาม สารสนเทศที่เปิดรับผ่านสื่อมวลชน อาจเป็นความว่างเปล่าในมิติของการศึกษา แต่อาจมีความหมายในมิติของนันทนาการ การพักผ่อน หรือผ่อนคลายได้ บอกว่าสารสนเทศไม่มีสารแก่นสาร จะมีความว่างเปล่าเสมอไป

นอกจากนั้น สารสนเทศที่มีความรู้้น้อยอาจเป็นพื้นฐานสู่สารสนเทศที่มีความรู้ในระดับสูงขึ้นไป จึงเป็นฐานให้กับเด็กและเยาวชนซึ่งมีความรู้เดิมน้อยอยู่ก็ได้

สารสนเทศจากความว่างเปล่าถึงภูมิปัญญา

(ปรับปรุงจาก ประภาวดี สืบสนธิ์ สาขาเทคโนโลยีสารสนเทศ. 2540)

รูปที่ 2.1 แสดง สารสนเทศที่มีความรู้น้อยอาจเป็นพื้นฐานสู่สารสนเทศที่มีความรู้ในระดับสูงขึ้น

หากพิจารณาในแง่ของการเพิ่มพูนค่า (value added) ของสารสนเทศ สารสนเทศชุดเดียวกันอาจกลายเป็นภูมิปัญญาหรือความว่างเปล่าของเอกบุคคลหรือสังคมก็ได้

เช่นแนวคิดชั้นนำจากตะวันตก ที่เป็นภาษาต่างประเทศอาจเป็นได้ถึงภูมิปัญญาใหม่ หากมีการวิเคราะห์ สังเคราะห์เปรียบเทียบแปลเป็นภาษาไทยและอาจเป็นความว่างเปล่าสำหรับผู้ไม่รู้ภาษาอังกฤษ หากไม่มีการแปลเป็นไทย หรือไม่มีพื้นฐานเรื่องนั้น ๆ มาก่อน หากผู้นำเสนอไม่ยอมให้เป็นภาษาง่าย ๆ

การเปิดรับสารสนเทศจากสื่อมวลชน

ถึงผู้คนในสังคม สื่ออาจจะให้ความว่างเปล่าจำนวนมากเป็นระยะเวลายาวนาน อาจไม่คุ้มกับทรัพย์สินที่สังคมลงทุนได้เพราะ ไม่ได้สร้างภูมิปัญญาให้กับเอกบุคคลหรือสังคมแต่อย่างใดเลยเช่น

สื่อระดมแค่สารสนเทศที่ไม่เป็นสาระ ไม่เป็นระบบ ไม่ได้เป็นความรู้ ไม่มีความรู้เพิ่มสื่อมอบแต่รายการที่ประชาชนมีความรู้ที่น้อยที่สุด สังคมก็จะได้ประโยชน์จากสื่อที่น้อยที่สุด ตรงกันข้าม หากสื่อนำเสนอสารสนเทศเชิงลึก ที่มีการประมวล วิเคราะห์ สารสนเทศนั้นอาจเป็นความรู้ใหม่ หรืออาจถึงขั้นภูมิปัญญาของประชาชนบางกลุ่มได้รับ จะเป็นการให้ทรัพยากรหรือคลื่นของสื่อให้สังคมสูงสุด

สารสนเทศกับความรู้

หากพิจารณาโดยรวม ๆ แล้วสารสนเทศกับความรู้มีความเกี่ยวพันกันกัน อย่างไรก็ตามความรู้จะประกอบข้อมูลหรือสารสนเทศแต่ข้อมูลหรือสารสนเทศอาจไม่ใช่ความรู้แม้ว่าคำทั้งสามจะเกี่ยวพันกันอย่างลึกซึ้ง มีผู้ให้ความเห็นว่าความแตกต่างของคำศัพท์ทั้งสามอยู่แค่เพียงเรื่องของ “ระดับ” เท่านั้นเอง เช่น Pruset (2000)เห็นว่า

...ความรู้คือกรอบของประสบการณ์ผสมผสานระหว่างประสบการณ์ ค่านิยม ความรอบรู้ในบริบท และความรู้เชิงอย่างซ้ำของการประสมประสานให้กรอบสำหรับการประเมินค่าและการนำเอาประสบการณ์และสารสนเทศใหม่ ๆ มาผสมรวมเข้าด้วยกัน มันเกิดขึ้นและถูกนำไปประยุกต์ในใจของคนที่มี สำหรับในแง่ขององค์กรนั้นความรู้มักจะสั่งสมอยู่ในรูปของเอกสาร หรือเพิ่มเก็บเอกสารต่าง ๆ รวมไปถึงสั่งสมอยู่ในการทำงาน อยู่ในกระบวนการอยู่ในการปฏิบัติงาน และอยู่ในบรรทัดฐานขององค์กรนั่นเอง...

จากคำนิยามข้างต้นนี้เราเห็นได้ชัดเจนประการหนึ่งว่า ความรู้ไม่ใช่เรื่องข้อมูลหรือสารสนเทศธรรมดาเลยมันเป็นการประสมประสานกันอย่างลงตัว ขององค์ประกอบจำนวนมาก คือมีลักษณะของการประสมประสานหลากหลาย ไม่ใช่ของแข็งแต่สามารถลื่นไหลได้ และมีโครงสร้างที่เป็นแบบเป็นแผนมันคือสติปัญญาที่ไม่สามารถพูดออกมาเป็นคำพูดได้ง่าย ๆ แต่ยากที่จะเข้าใจได้อย่างถ่องแท้ด้วยศัพท์ทางตรรกะ ความรู้มีอยู่ในตัวคน มีอยู่ในอวัยวะที่สลับซับซ้อนและไม่สามารถคาดเดาได้ล่วงหน้าถึงแม้ว่าความรู้จะเป็นทั้งทรัพย์สินและทรัพย์สินเป็นทรัพย์สินเป็นสิ่งที่มีการสร้างสามารถให้คำจำกัดความได้ แต่ทรัพย์สินทรัพย์สิน ที่ที่เป็นความรู้ไม่สามารถจะกำหนดได้ง่าย ๆ เปรียบเสมือนอาณาภาคของปรมาณูสามารถเป็นทั้งคลื่นและอนุภาค ขึ้นอยู่กับว่านักวิทยาศาสตร์จะศึกษามันไปทางไหนความรู้ก็เช่นกันสามารถมองได้ทั้งที่เป็นกระบวนการและเป็นสิ่งที่กักเก็บเอาไว้

ภายิดที่ว่า โจรปล้นสิบครั้งไม่เท่าไฟไหม้ครั้งเดียว แต่ทั้งโจรปล้นสิบครั้งหรือไฟไหม้สิบครั้งก็ไม่สามารถทำลาย ความรู้ที่กักเก็บอยู่ในสมองของมนุษย์ได้ เช่นความรู้เกี่ยวกับ คำสอนของพระพุทธศาสนา ที่มีอายุมากกว่า 2,500 ปี แม้เดิมทีจะไม่มีการจารึกบนสิ่งพิมพ์หรือโอบลานแบบพระไตรปิฎกแต่การท่องจำ สืบสานกันมาในกลุ่มคนจำนวนมาก ความรู้หรือสารสนเทศที่เป็นความรู้ นั้น ยังคงอยู่

สถิติสภาพแม่ในปัจจุบัน พระสงฆ์ยังสวดเป็นภาษาบาลี สันสกฤต หรือลาติน ได้นับเป็นชั่วโง่ แม้มนุษย์ปุถุชนปัจจุบันจะไม่เข้าใจแล้วก็ตาม

John Locke (1632-1704) กล่าวว่า ความรู้คือการได้เห็น หากเราไม่เห็นด้วยตาของเรา และทำความเข้าใจด้วยตนเองแล้ว เราก็เสมือนว่าตกอยู่ในความมืด และปราศจากความรู้

ในด้านเนื้อหาของหลักสูตรนั้น ล็อคไม่ต้องการให้เด็กเรียนวิชาที่ไม่ได้นำไปใช้ประโยชน์ ในภายหน้า เด็กควรจะได้รับการศึกษาที่เหมาะสมกับความต้องการในปัจจุบันและอนาคต ไม่ควรเสียเวลาอยู่กับวิชาที่ไม่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตที่ดีในสังคม

ตรงภายในของชาวพุทธที่กล่าวถึงแนวทางศึกษาหรือสร้างความรู้คือ สุ จี ปุ ลิ ย่อมาจาก สุตระ จิตก ปุจฉา ลิจิต แปลว่า ฟัง คิด ถาม เขียน

ทางพุทธศาสนาสนับสนุนแนวทางความรู้แบบนิยมให้เรียนจากของจริง โดยการเห็น คิด สัมผัส สรุปรูป ด้วยตัวเอง เช่น หลั กาลิเลโอ คือ เชื่อกับการพิสูจน์ด้วยตนเอง แต่ไม่ได้เชื่อเพราะ เขาเล่ามาเพราะเป็น ครูบาอาจารย์ฟังแต่เพราะเป็นสัจจะขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็อย่าเพิ่งเชื่อหากไม่ได้ พิสูจน์หรือสัมผัสได้ด้วยตัวเอง

นักการศึกษาจำนวนมาก เช่น จอห์น ดิวอี้ เชื่อมมั่นในแนวทางปฏินิยม

ในเอเชียมีการใช้แนวทางเรียนรู้ แบบนิยมมาก เช่น ในการปฏิวัติกรรมของจีน ในยุคที่ เม่า เจ๋อตง เริ่มใช้แนวทางคอมมิวนิสต์ จีนได้ให้นักศึกษาได้รู้และสัมผัสชีวิตที่องานการทํานาและการเป็นกรรมกร เพื่อให้รู้สึกว่าเป็นผู้สร้างโลกด้วยความเสียสละและลำบากยากเข็ญ แตกต่างจากชนชั้นนายทุนที่รังแต่จะชูครีตแรงงานส่วนเกินและกำไรส่วนเกิน จากกรรมกรไปสร้างควมร่ำรวยให้ตนเอง

ความรู้ในฐานะคติแห่งฝ่ายปฏิบัตินิยม

ธรรมชาติของความรู้ นักการศึกษาฝ่ายปฏิบัตินิยมอธิบายธรรมชาติของความรู้ดังนี้ ความรู้ที่แท้จริง คือ ประสบการณ์ของแต่ละบุคคลซึ่งเกิดจากอันตรกิริยาระหว่างบุคคลนั้น กับสภาวะแวดล้อมที่เป็นปัญหา ดังนั้น ความรู้ที่แท้จริงย่อมแตกต่างกันและเปลี่ยนแปลงได้ บุคคลมีหน้าที่และรับผิดชอบในการกำหนดความหมาย และจุดมุ่งหมายของความรู้ที่แท้จริงสำหรับตนเองเสมอและวิธีการแสวงหาความรู้คือ การคิดไตร่ตรอง (reflective thinking) หรือวิธีการแก้ปัญหา (problem-solving method) ที่แต่ละบุคคลกำหนดขึ้นสำหรับตนเอง

ตัวอย่างแนวทางปฏิบัตินิยม

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อสงสัยในการเกิดดับของพวกมนุษย์ เสด็จหนีออกพระราชวัง เดินทางเร่ร่อนเพื่อแสวงหาความรู้ อีกทั้งอดอาหาร นั่งพิณจตรีกตรองเป็นเวลานาน แต่ก็ยังมีอาการสังขรรณได้ จึงหาวิธีศึกษาใหม่ในแนวทางจิตนิยม หรือ

ความรู้ในฐานะคติแห่งการศึกษาฝ่ายสาธิต

ธรรมชาติของความรู้ที่แท้จริงนั้น เป็นนามธรรมที่ต้องอาศัยความคิด ความเข้าใจ ไม่ใช่สิ่งที่แยกแยะออกมาเป็นชิ้น ๆ ทางรูปธรรมได้ ดังนั้นวิธีสอนที่ดีจึงควรเป็นการบรรยายเพื่อถ่ายทอดข้อเท็จจริง และค่านิยมเมื่อมีโอกาสก็ให้มีการอภิปรายเรื่อง เนื้อหาวิชาที่เรียนเพื่อความกระจ่าง ได้อย่างเต็มที่ และเป็นการฝึกผู้เรียนให้รู้จักการใช้ความคิดไปด้วย

ตัวอย่างเช่น การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ซึ่งเป็นรูปธรรมต่างกรรม ต่างวาระพระพุทธเจ้าได้นำมาเชื่อมโยง แยกแยะใช้ความคิดจนได้สังขรรณที่เป็นนามธรรมว่า สังขารเป็นสิ่งไม่เที่ยง สุข สมุทัย นิโรจ มรรค เป็นนามธรรมที่เป็นสังขระ ที่ทำให้มนุษย์ตระหนักในความไม่เที่ยงของสังขาร

ความรู้ความจริงในฐานะคติของนักสังขนิยม

นักศึกษายุคสังขนิยมเชื่อว่า ความรู้ที่แท้จริง คือ การรู้ข้อเท็จจริง (facts) ต่าง ๆ ทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ตามสภาวะธรรมชาติ ความรู้ที่แท้จริงตามนัยดังกล่าวนี้ จะช่วยให้มนุษย์ให้เข้าใจกฎธรรมชาติซึ่งเป็นกฎแห่งเหตุผลที่แท้จริง อนึ่ง ความรู้ที่กล่าวนั้นทำให้มนุษย์สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สำหรับตนเองและสังคม เช่น ทำให้มนุษย์สามารถควบคุมและปรับปรุงทรัพยากรธรรมชาติ และทำให้มนุษย์สามารถปรับตัวเองให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติได้เป็นอย่างดีอีกด้วย นอกจากนี้แล้วความรู้ที่แท้จริงย่อมเปลี่ยนแปลงได้เพื่อให้เหมาะสมกับการนำไปใช้ประโยชน์ของมนุษย์ (สมบูรณพรธนาภพ 2545)

ฐานคติสังขนิยม ได้สอนให้คนคิดยึดในความรู้อย่างเห็นว่าเป็นอนิจจัง ไม่เที่ยง สามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ ยกตัวอย่างเช่น กาลิเลโอเคยเสนอสังขระที่ว่า โลกกลม ในขณะที่อาณาจักรโรมันโบราณแม้จะรุ่งเรือง แต่ก็ยังเชื่อว่าโลกแบน หากมีผู้ใดยอมรับกาลิเลโอไม่ว่ากาลิเลโออ้างถึงหลักฐานจากการนำเสนอสังขระนั้น

การศึกษาเรื่องความรู้ตามแนวญาณวิทยา เป็นวิชาที่สอนเกี่ยวกับความรู้โดยมีประเด็นที่ศึกษาแบ่งออกได้เป็นสามส่วนใหญ่ ๆ คือ

- 1) ธรรมชาติของความรู้ (the nature of knowledge)

2) ขอบเขตของความรู้ (the limits of knowledge)

3) ปัญหาเกี่ยวกับวิธีการแห่งความรู้ (the methodological problems of knowledge)

ขอบข่ายของญาณวิทยาทั้งสามส่วน ดังกล่าวแล้วข้างต้นอาจจำแนกออกเป็นหัวข้อย่อยได้

หลายหัวข้อตามลักษณะของปัญหาของญาณวิทยา (epistemological problems) เช่น

- ปัญหาแหล่งกำเนิดของความรู้
- ปัญหาโครงสร้างของความรู้
- ปัญหาเกี่ยวกับชนิดของความรู้
- ปัญหาเกี่ยวกับวิธีรวบรวมความรู้
- ปัญหาเกี่ยวกับเกณฑ์สำหรับตรวจสอบความสมเหตุ

วิชาญาณวิทยา จะมีสอนในคณะครุศาสตร์ ศีกษาศาสตร์และปรัชญาทั่วไป แท้ที่จริงแล้ว วิชาี้ควรแทรกอยู่ในทุกสาขา วิชาเพื่อเป็นแนวทางในการหาความรู้ ู้ซึ่งถึงธรรมชาติของความรู้

ญาณวิทยา คือ สาขาหนึ่งของวิชาปรัชญาเป็นคำที่แปลมาจากภาษาอังกฤษ คือ“Epistemology” ซึ่งเป็นคำที่มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกสองคำ ได้แก่คำ “Episteme” (มีความหมายตรงกับภาษาอังกฤษว่า knowledge แปลว่า ความรู้) และคำ “Logos” (ตรงกับภาษาอังกฤษว่า doctrine , science และ theory แปลว่า คำสอนหรือลัทธิ ศาสตร์หรือวิทยาและทฤษฎีตามลำดับดังนั้นความหมายของ ญาณวิทยาตามนัยคำศัพท์ดังกล่าวแล้วข้างต้น มีความหมายดังนี้ “ญาณวิทยาคือ ทฤษฎีความรู้(theory of knowledge) และปรากฏว่า ความหมายของญาณวิทยาตามนัยนี้ เป็นความหมายที่คนส่วนมากนิยม นำมากล่าวอ้างมากกว่าความหมายตามนัยอื่น

ฐานคติขั้นพื้นฐานทางญาณวิทยา เชื่อว่า ความรู้ คือจิตภาพ (idea) เป็นผลที่เกิดจาก ประสบการณ์ทางจิต (mental experience) อาศัยการใช้ปัญญา (intellect) และความสามารถในการใช้ เหตุผล (rationality) ของแต่ละบุคคล ความรู้มีลักษณะเป็นสิ่งสากล เป็นปรนัย (objectivity) มีความ แน่นอนไม่เปลี่ยนแปลง เป็นสิ่งสมบูรณ์ (absolute) และสามารถตรวจสอบได้ โดยอาศัยทฤษฎี ความเกี่ยวเนื่องกัน ของความจริง (coherence theory of truth) (สมบูรณ์ พรธรรณภพ 2542)

พื้นฐานความรู้ฐานคติของญาณวิทยา ในต้นหนึ่งค่อนข้างจะเน้นซึ่งที่เป็นนามธรรมใกล้เคียง กับแบบพุทธ ที่เน้น เหตุผล

สิ่งที่แตกต่างจากแบบพุทธและแนวทางแห่งสำนักปฏิบัตินิยมคือ ฐานคติที่ว่า ความรู้เป็นปรนัย สมบูรณ์ แน่นอนไม่เปลี่ยนแปลงในขณะที่แนวปฏิบัตินิยมแบบพุทธ มองว่าสรรพสิ่งย่อมมีการ เปลี่ยนแปลงไม่มีสิ่งใดเที่ยงแท้สมบูรณ์ นอกจากความเปลี่ยนแปลง

ฐานคติที่มองความรู้เป็นสากล สารสนเทศที่เปิดรับจึงผลิตจากแหล่งใดก็ได้ ไม่มีประเทศ ขวางกัน ความรู้จากตะวันตกสามารถประยุกต์ใช้ในตะวันออกได้ เพราะความรู้ขึ้นอยู่กับ

ความรู้ในฐานะคติของญาณวิทยากับจิตนิยม

สิ่งที่คล้ายกันของจิตนิยมกับญาณวิทยา คือ ความรู้เกิดจากจิตภาพ

นักการศึกษาฝ่ายจิตนิยมเชื่อว่า ความรู้ที่แท้จริงเกิดจากตัวผู้เรียน เป็นผลของการกลั่นกรอง ออกมาจากจิตของตัวผู้เรียน ไม่ใช่ความรู้ที่ถูกกรอกเข้าไปจากภายนอก เพราะความรู้ที่แท้จริงต้องอาศัย การเกิดของจิตภาพ (idea) ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดจากกิจกรรมทางจิต (mental activities) และความรู้ดังกล่าว นี้จะต้องเป็นความรู้อันเป็นที่ยอมรับ หรือเป็นความรู้ที่ได้ผ่านการตรวจสอบมาแล้วว่าเป็นความรู้ที่เป็น ประโยชน์และมีความถูกต้อง ความรู้ไรลักษณะดังกล่าวนี้จึงเป็นความรู้เพื่อความรู้อย่างแท้จริงคือ เป็นความรู้ที่มีคุณค่าและประโยชน์ในตัวของมันเอง (สมบุญ พรธมาภพ 2542)

ญาณวิทยาและจิตนิยมจึงยอมรับสารสนเทศเพื่อการศึกษา ซึ่งมีประโยชน์ สัมผัสด้วยมือ แต่ เมื่อความรู้มากระทบแล้วเกิดจิตภาพของจิตก็เป็นความรู้ได้แล้ว

ความรู้ในฐานะคติของญาณวิทยากับข้อเท็จจริง

ในอีกด้านหนึ่งพื้นฐานของญาณวิทยา ยึดถือความเชื่อว่า ความรู้คือข้อเท็จจริงที่สามารถสังเกต ได้ (observable facts) และเป็นข้อเท็จจริงที่มีอยู่ตามสภาวะทางธรรมชาติ เป็นอิสระจาก จิต เป็น สสาร หรือวัตถุ (matter) เกิดจากการรับสัมผัส (sensation) อาศัยประสบการณ์ทางผัสสะ (สมบุญ พรธมาภพ 2542)

นอกจากการให้ความสังเกตกับจิตภาพใกล้เคียงกับฐานคติฝ่ายจิตนิยมแล้ว ญาณวิทยายัง ปฏิเสธการควบคุมทางจิตหรือวัตถุ ว่ามิใช่ความรู้ที่แท้จริง

ความรู้ที่แท้จริงต้องมีอิสรภาพต่างจากบ่วงของจิตและวัตถุแต่เป็นไปตามธรรมชาติ และสัจจะ

ญาณวิทยาปฏิเสธจิตนิยมและวัตถุนิยม

ในขณะที่ สำนักจิตเชื่อว่าจิตเป็นสัจจะกำหนดการแสวงหาความรู้ของมนุษย์

ตราบเมื่อของกลุ่มสำนักจิตเชื่อว่า แก่นแท้ของมนุษย์คือจิต ความเป็นมนุษย์ที่แท้จริงได้แก่ สภาวะทางจิตใจ (a man is a spiritual being) และมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของจักรวาล หนึ่ง จักรวาล ย่อมมีวิวัฒนาการ (evolution) ไปสู่สภาวะขั้นสูงสุด ด้วยเหตุนี้เองชีวิตมนุษย์จึงมีจุดหมายปลายทางที่ แน่นนอนและจุดหมายปลายทางนั้นย่อมมีอยู่ในสภาวะทางจิต เพราะฉะนั้นมนุษย์จึงดำเนินในการพัฒนา

ตนเอง โดยอาศัยศักยภาพ (potentiality) ที่ตนมีอยู่ เพื่อให้บรรลุจุดหมายปลายทางขั้นสูงสุดของชีวิตได้แก่ ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ที่สุด คือมีลักษณะความเป็นมนุษย์ใกล้เคียงกับอัตราสมบูรณ์หรือแบบสมบูรณ์ให้มากที่สุดนั่นเอง (สัมบูรณ์ พรรณภาพ 2542)

สำนักจิตนิยมเชื่อว่า มนุษย์จะถูกกำหนดด้วยจิต มนุษย์จะแสวงหาสารสนเทศเพื่อการศึกษา หากสารสนเทศเพื่อศึกษานั้น มนุษย์ก็จะยอมรับและรับการศึกษา ตามศักยภาพที่ที่อยู่

เพราะจิตนิยมเชื่อว่า มนุษย์มีจิตที่จะแสวงหาความสมบูรณ์ หากมีสารสนเทศเพื่อนำไปสู่ความสมบูรณ์กระทบจิตภาพ การศึกษาเรียนรู้ก็เกิดขึ้นได้ แม้ไม่ได้สัมผัสของความจริงก็ตาม

ในการศึกษามีการขยายความของความรู้ไปในหลาย ๆ รูปแบบแล้วแต่ทฤษฎีเช่น

ความรู้ในทัศนะของนักทฤษฎีสรคินิยม ซึ่ง (Constructivism) ฐานคิดของสรคินิยมเชื่อว่าความรู้คือการสร้างความจริง (reality) ตามที่เป็นอยู่ (viable knowledge) ซึ่งบุคคลแต่ละคนค้นพบตามความคาดหวังหรือความเชื่อเดิม หรืออาจเนื่องจากการปรับเปลี่ยน/ขยายความคิดหรือความเชื่อเดิมจนก่อให้เกิดความเข้าใจใหม่

สรคินิยมให้ความสำคัญทั้งจิตและวัตถุ และเน้นการสร้างความรู้ให้กับผู้เยาว์หรือผู้มีความรู้เดิมน้อยในขณะเดียวกัน สารสนเทศเพื่อการศึกษาสลับซับซ้อนก็อาจให้ผู้ที่มีความรู้เดิมมากพอสมควร

สิ่งที่ต้องพิจารณาของผู้ส่งสื่อคือ ต้องวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมาย ว่ามีพื้นฐานความรู้เดิมมากน้อยเพียงใด เช่น รายการเด็กควรแทรกความรู้พื้นฐาน ในช่วงเวลากลางวันที่บ้านชม ควรให้สารสนเทศที่เป็นความรู้ระดับกลางในขณะที่ช่วงหลังเลิกงาน หรือก่อนข้างดึกควรมีสารสนเทศระดับสูงให้ผู้มีความรู้เดิมมากให้เลือกชมด้วย ไม่ใช่มีแค่บันเทิงในวิทยุและโทรทัศน์ทุกช่องหรือมีแค่รายการเกมโชว์คำถามสั้น ๆ ทำให้ผู้รับสื่อเบื่อหน่าย และไม่ได้เพิ่มความรู้ใหม่ให้กับสังคมความเข้าใจเดิม

ผู้เรียน ได้รับความรู้ใหม่

ระบุนความคาดหวังหรือความเชื่อตามประสบการณ์และความรู้เดิมที่เคยมี

คาดคะเน/พยากรณ์ความคาดหวังหรือความเชื่อเหล่านั้น

ตรวจสอบการคาดคะเนโดยการทดลองและการปฏิบัติจริง

การหาหลักฐานเพื่อสนับสนุนความคาดหวังหรือความเชื่อนั้น

ปฏิเสธเพื่อกระตุ้นให้ตรวจสอบความคาดหวังหรือความเชื่อนั้น ๆ อีกครั้ง

ผู้รับสื่อสร้างความคาดหวังที่ถูกปรับปรุงขึ้นใหม่ และสร้างความเข้าใจใหม่กลายเป็นความรู้ใหม่

ดังนั้นหากสื่อมวลชนกระจายสารสนเทศที่เป็นความรู้หรือสารสนเทศเพื่อการศึกษาสู่ชุมชนหรือเอกชนจำนวนมาก หากมีการ คิด สังเคราะห์ ไตร่ตรอง หรือปะทะสังสรรทางปัญญากับผู้อื่น ก็

อาจทำให้สารสนเทศที่เป็นความรู้ใหม่ รวมตัวกับสารสนเทศที่เป็นความรู้เดิม กลายเป็นความรู้ ความเข้าใจ ความคิด ทักษะคติ ประสบการณ์ แบบใหม่เกิดขึ้น หรืออาจสูญสลายไม่ยอมรับและไม่ เกิดความรู้ใหม่เลยก็ได้

ความรู้มีการสะสมเพิ่มพูน และล้าสมัย

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2537) กล่าวถึง ความรู้และการเปลี่ยนแปลงว่า

1. วิทยาการต่าง ๆ จะเพิ่มพูนมากขึ้นทุกวัน โดยเฉพาะความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ และ เทคโนโลยี จะเพิ่มปริมาณปีละ 7 เปอร์เซ็นต์
2. เนื่องจากบรรดาความรู้ต่าง ๆ เติบโตและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โอกาสที่ความรู้นั้นจะ ล้าสมัยเป็นไปได้มาก(อ้างถึงใน มาลินี จุฑะธพร2537 : 124)

เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงและมีความล้าสมัยไม่เหมาะสมกับสถานการณ์มีอยู่มาก สื่อมวลชน จึงต้องหมั่นเปลี่ยนและปรับปรุงสารสนเทศเพื่อการศึกษา เพื่อนำความรู้ใหม่ไปถ่ายทอดกับความรู้เดิม นอกจากนั้น องค์กรและตัวสื่อมวลชนเองต้องมีวิธีเพิ่มพูนความรู้ให้มากกว่ามวลชนส่วนใหญ่ ด้วยการมีทุนศึกษา วิเคราะห์ วิจัย หรือร่วมมือกับองค์กรที่มีองค์ความรู้แต่ละด้าน เพื่อนำสารสนเทศ เพื่อการศึกษาแบบใหม่เผยแพร่สู่ประชาชน การลดต้นทุนด้วยการผลิตซ้ำหรือไม่เปลี่ยนแปลง อาจทำให้มวลชนไม่ได้มีความรู้เพิ่มมากนัก

อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายและส่งสารสนเทศเพื่อการศึกษา อย่างเป็นขั้นเป็น ตอนผสมผสานกับสารสนเทศไปมากเกินไป ทำให้การเรียนรู้เป็นไปอย่างต่อเนื่องและได้ผลกว่า การนำเสนอเฉพาะสารสนเทศเพื่อการศึกษาล้วน ๆ

สารสนเทศกับประสบการณ์

ความรู้ย่อมสั่งสมมากขึ้นตามกาลเวลา โดยผ่านทางประสบการณ์ที่เราสั่งสมมาจากการเรียน จากหนังสือ หรือจากผู้สอนและจากการเล่าเรียนอย่างไม่เป็นแบบแผน ประสบการณ์คือสิ่งที่เราได้ กระทำลงไปแล้วและสิ่งที่เกิดขึ้นกับเราในอดีต ประสบการณ์เป็นคำที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับ ผู้เชี่ยวชาญ

สารสนเทศเพื่อการศึกษาที่แท้จริงคงมีลักษณะที่ทำให้ประสบการณ์แก่มนุชย์ด้วย มนุชย์รับชม รายการโทรทัศน์ หรือฟังวิทยุที่มีเนื้อหาซ้ำ ๆ ฟั่น ๆ ง่าย ๆ โดยผู้นำเสนอมีประสบการณ์น้อยหรือไม่ มีประสบการณ์สื่อนั้นก็จะไม่ได้สร้างประสบการณ์ให้แก่มนุชย์ การลงทุนของผู้ผลิตและเวลาที่ชม

โทรทัศน์ หรือฟังวิทยุนั้นก็เท่ากับสูญเปล่า หากมองในแง่ของการศึกษาอาจมีผลพลอยได้ทางการพักผ่อน หรือการบำบัดทางจิตบางอย่าง

การรับสื่อหากเปรียบเทียบกับภารกิจผู้เชี่ยวชาญหรือผู้มีประสบการณ์ ก็เปรียบเสมือนมนุษย์ผู้ส่งสื่อและผู้รับสื่อ กำลังลงทุนเพื่อซื้อขายความรู้เพื่อความบันเทิงนั่นเอง หากไม่ได้อะไรสักอย่างมนุษย์ก็อาจเสียต้นทุนด้านเวลา โอกาส ซึ่งอาจจะมองว่าสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งมีค่าหายากสำหรับบางคนหรือบางสังคม ในความสามารถของสื่อมวลชน สามารถนำเสนอประสบการณ์ทั่วโลกให้กับสังคมหรือประชาชนได้

ประสบการณ์กับความรู้

Rene' Descartes : (1596 – 1650 A.D.) ซึ่งยึดหลักพื้นฐานบางประการที่ถือว่าเป็นหลักความจริงที่มาพร้อมกับมนุษย์เมื่อแรกเกิด (innate ideas) และรู้ได้โดยไม่ต้องอาศัยประสบการณ์เป็นจุดเริ่มต้นของการคิด และใช้เหตุผลโดยการนิรนัย (deduction) ถอดเอาความรู้อื่นออกมาตามความรู้ที่ได้จากหลักพื้นฐานนี้และต้องได้จากหลักการนี้เท่านั้นจึงจะถือว่าถูกต้อง

John Locke* (1632 – 1704) ปฏิเสธความคิดเรื่องนี้อย่างสิ้นเชิงพร้อมกับเสนอว่า มนุษย์มิได้มีความรู้ติดตัวมาตั้งแต่แรกเกิดและความรู้ทั้งหมดที่เรามีก็ไม่ใช่ว่าผลจากการนิรนัยจากหลักพื้นฐาน แต่อย่างใด ล็อกกล่าวว่ามนุษย์เมื่อแรกเกิดมีสภาพเหมือนดั่งผ้าขาวหรือกระดานชนวนที่ว่างเปล่า (tabularasa) มนุษย์จะต้องแสวงหาความรู้หรือข้อมูลเกี่ยวกับโลกและอื่น ๆ นอกจากภายนอกมิใช่ความคิดภายในตัวมนุษย์ นั่นคือ มนุษย์ต้องอาศัยประสาทสัมผัส และมีประสบการณ์กับสิ่งนั้นก่อนผ่านกระบวนการบางอย่าง แล้วจึงเกิดความรู้ขึ้นได้ภายหลัง (สมบูรณั พรธมาภพ 2542)

*John Locke : (1632-1704 A.D.) เป็นชาวอังกฤษเกิดในตระกูลนักกฎหมาย ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนเวสต์มินสเตอร์ (Westminster) และมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ล็อกใช้เวลาศึกษาวิชาต่าง ๆ เช่น ภาษาและวรรณคดีกรีก วาทกรรม จริยศาสตร์ และแพทยศาสตร์ รวมทั้งช่วยอาจารย์สอนอีกด้วย นานถึง 32 ปี งานเขียนของล็อกนั้นพยายามเน้นให้คนมีความอดทน และขันติธรรม หนังสือเรื่อง An Essay Concerning Understanding ซึ่งพิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1690 ได้รับการยกย่องว่าเป็นแนวปรัชญาชั้นเอก ซึ่งเสนอแนวทางประสบการณ์นิยม (Empiricism) อันเป็นก้าวใหม่ของวงการปรัชญาในขณะนั้น นอกจากหนังสือปรัชญาการเมือง Two Treatises of Government ซึ่งพิมพ์ในปีเดียวกัน และ Some Thoughts Concerning Education (1695)

สารสนเทศเพื่อการศึกษา

Give a poor man a fish,	ให้ปลาตัวหนึ่งแก่คนยากจน
He will eat one day.	เขาก็กินหมดในวันเดียว
Teach him to fish,	แต่ถ้าสอนให้เขาตกปลา
He will eat forever,	เขาจะมีปลากินตลอดกาล

Con fucias (ขงจื้อ)

คำพูดของ ขงจื้อ เช่นนี้แม้จะไม่ให้นิยามสารสนเทศเพื่อการศึกษาได้ทั้งหมด แต่ก็เป็นส่วนหนึ่งที่สามารถแยกแยะเปรียบเทียบได้ ระหว่างสารสนเทศเพื่อการศึกษาซึ่งน่าจะมีส่วนทำให้คนเรียนรู้ มีสติปัญญา มีวิสัยทัศน์ และใช้ประโยชน์ในระยะยาวได้พอสมควร เปรียบเสมือนการสอนวิธีตกปลา ซึ่งเขาสามารถประยุกต์ใช้ได้ตลอดไป คือให้สารสนเทศที่เป็นความรู้ วิธีปฏิบัติและวิธีแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง

สารสนเทศที่ปรากฏอยู่ในสื่อจำนวนมาก เป็นสารสนเทศที่ให้ความสุขเปรียบเสมือนการให้ปลากับคนทั่วไป จะเป็นความสุขชั่วคราวชั่วคราวและไม่ยั่งยืนตัวอย่างเช่น การนำเสนอละคร หรือ เกมโชว์ อาจทำให้ผู้ชมพอใจ อิ่มใจ และมีความสุข แต่สารสนเทศที่นำเสนอจะช่วยเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เพิ่มคุณภาพชีวิต และนำไปประยุกต์ใช้ปรับปรุงชีวิตได้น้อย เปรียบเทียบกับรายการโทรทัศน์เชิงสารคดี เช่น รายการผู้แล้วรวย ของดำรง พุฒตาล ซึ่งพยายามจะนำเสนอตัวอย่างชีวิตของคนวิธิตำมาหากิน ที่จะพัฒนาตนเองให้ร่ำรวย การมีคติชีวิต การทำงาน ซึ่งผู้ชมสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้

สารสนเทศเพื่อการศึกษาในการศึกษาทางไกล

ในอดีต การศึกษาทางไกลจะมีบริบทในประเทศ ในปัจจุบัน การศึกษาทางไกลทั้งระบบทำได้ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เนื่องจากการส่งสารสนเทศทำได้ทั้งวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ผ่านอินเทอร์เน็ต ในระยะทางไกลอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด ในระยะเวลาตลอด 24 ชั่วโมง อีกทั้งคลื่นของสื่อมวลชนสามารถเข้าถึงได้ทุกสถานที่ หากรัฐได้ใช้สื่อมวลชนเพื่อการศึกษาทางไกลได้มาก น่าจะมีส่วนทำให้การศึกษาจะก้าวหน้า ประชาชนจะเข้มแข็ง การพัฒนาจะยั่งยืน

แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาทางไกล(Distance Education)

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2536 : 55-57) ได้สรุปการจัดการศึกษาทางไกล โดยทั่วไปมีอยู่ว่า การศึกษาทางไกลเป็นการเปิดโอกาสทางการศึกษาให้แก่ผู้ขาดโอกาส ผู้พลาดโอกาส และผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ให้ได้รับการศึกษาที่สมควรแก่สภาพของตน ฉะนั้น ผู้ที่อยู่ห่างไกล

ทุกคน ผู้ที่ขาดคุณสมบัติให้ได้รับการศึกษา ผู้ที่ไม่มีเวลาที่จะปลีกตัวมาเข้ารับการศึกษา ฯลฯ ย่อมสามารถใช้การศึกษาทางไกลเปิดโอกาสทางการศึกษาของตนได้

การศึกษาทางไกลเป็นการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต เพราะเหตุว่าการศึกษาทางไกลเป็นการจัดการศึกษาที่เป็นความสอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย การใช้สื่อต่าง ๆ มิได้จำกัดเฉพาะผู้ใดผู้หนึ่ง

ฉะนั้น การศึกษาทางไกลจึงเปิดโอกาสกว้างสำหรับประชาชนทุกเพศทุกวัย ที่ต้องการได้รับการศึกษาแบบนี้ โดยวัตถุประสงค์ที่หลากหลาย หลักระบบของการศึกษาทางไกลจึงมีบูรณาการที่จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจและเรียนรู้ได้อย่างสะดวกและเป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้

การศึกษาทางไกลใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการบริการ และจัดการที่เหมาะสมแก่ความสามารถในการเรียนรู้ของผู้เรียน สื่อการเรียนจะเป็นสื่อประสมที่มีทั้งสื่อที่เป็นเอกสาร เช่น แบบเรียน เอกสารคำสอน หนังสือประกอบ ฯลฯ สื่อบุคคล เช่น ครูผู้สอนเสริม ครูประจำกลุ่ม วิทยากรประจำกลุ่ม และสื่อที่เป็นระบบบริการ เพื่อส่งเสริมการศึกษา เช่น ระบบบริการแนะแนว ห้องสมุด ระบบการพบกลุ่มสื่อประสมเหล่านี้ จะจัดขึ้นในลักษณะของชุดการเรียนที่เหมาะสมแก่ของผู้เรียน

การเรียนในระบบโรงเรียน ไม่สามารถสร้างทางเลือกให้ได้มากนัก ชำนาญต้องเรียนในวิชาที่อาจจะไม่ได้เลือก Martin Vuber (1960) เห็นว่า การเรียนรู้ขึ้นอยู่กับปฏิริยาภายในตัวผู้เรียน ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับวัตถุภายนอก นั่นก็คือ ความรู้เป็นสิ่งที่มิอยู่ในตัวผู้เรียน ไม่ใช่อยู่นอกตัวผู้เรียน สารสนเทศเพื่อการศึกษาก็มีการเปิดรับจำนวนมาก จะช่วยลดทอนปัญหาการขาดทางเลือกเพื่อการศึกษาลงได้บ้าง นอกจากนั้นกระบวนการเรียนการสอนในปัจจุบันครูกับลูกศิษย์ยังห่างเหินกันมากขึ้น จนมนุษย์ถูกลดศักดิ์ศรีลงไป

Martin Vuber เห็นว่ามนุษย์ถูกปฏิบัติเยี่ยงวัตถุอยู่เสมอ ๆ ในวงการศึกษาก็เช่นกัน ผู้เรียน ซึ่งเป็นมนุษย์ถูกลดศักดิ์ศรีมาเป็นเพียงรหัสประจำตัวเท่านั้น ครูและผู้เรียน ไม่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ครูมีหน้าที่สอน ก็สอน แล้วก็ให้การบ้าน สอบ แล้วก็ให้คะแนน เสร็จแล้วต่างคนก็ต่างไป

การเรียนการสอนผ่านสื่อมวลชนก็จะมีจุดด้อยในส่วนของความสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน ซึ่งไม่สามารถสัมพันธ์กันได้ ความลึกซึ้งในเนื้อหาการสอน และการมีปฏิสัมพันธ์ จะสู้การศึกษาในระบบโรงเรียนไม่ได้

สารสนเทศเพื่อการศึกษผ่านสื่อมวลชน มีส่วนในการให้มนุษย์เข้าใจความหมายของสรรพสิ่งมากขึ้น ในขณะที่สารสนเทศจำนวนมากไม่ผู้จะมีความหมายมากนัก นอกจากเพื่อความบันเทิง

Jean Paul Sartre (1970) มองว่ามนุษย์ดำรงอยู่ (existence) อย่างไร้ความหมาย เพราะมนุษย์ถูกโยนเข้ามาในโลกนี้ ซึ่งปราศจากความหมาย ถ้าอยากรู้ถึงความหมายอะไรก็ตาม มนุษย์ต้องสร้างขึ้น

เอง หรือหาคำตอบให้กับมันเอง ในเมื่อโลกและมนุษย์ดำรงอยู่โดยไม่มี ความหมาย มนุษย์จึงต้องพัฒนา ความหมายต่าง ๆ ด้วยตนเอง

ฌอง ปอล ซาทร์ยังเห็นว่า ชีวิตมนุษย์ที่ดี ควรมีเสรีภาพและทางเลือกหลากหลาย และทุกคนได้ เลือกเรียนในสิ่งที่ต้องการ เขาเห็นว่า “มนุษย์เป็นสิ่งที่มนุษย์ทำ ไม่ใช่ทำสิ่งที่มนุษย์เป็น”

ความหลากหลายและการเชื่อมโยงในสื่อมวลชนและสื่อส่วนบุคคลในปัจจุบันมีมาก ผู้ที่มี รายได้สูงจึงสามารถเลือกซื้อสารสนเทศทุกประเภทได้อย่างไม่จำกัด ส่วนผู้ที่มีรายได้ไม่สูงและมี โอกาสใช้สื่อสารสนเทศเพื่อการศึกษาไม่มากนัก หากสื่อมวลชนสามารถสอดแทรก หรือเพิ่มรายการที่ มีสารสนเทศเพื่อการศึกษาทางไกลมาก ๆ ได้ ก็จะทำให้การพัฒนาประเทศเป็นไปอย่างรวดเร็ว

สารสนเทศเพื่อการศึกษาผ่านสื่อมวลชนกับการสร้างทางเลือกทางการศึกษา

จุดมุ่งหมายของการศึกษาตามฐานคติของอัตถิภาวนิยม* (Existentialism) ก็คือการเข้าถึง เป้าหมายชีวิตของแต่ละบุคคล (fulfillment of person goals) โรงเรียนควรเป็นสถานที่ที่จะให้ผู้เรียน ได้ คลุกคลีกับประสบการณ์ต่าง ๆ ของชีวิตอย่างจริงจัง วิชาที่สอนในโรงเรียนเป็นเพียงเครื่องมือ ที่จะช่วย ให้ผู้เรียนได้เข้าถึงอัตวิสัย คือรู้จักการเลือกเป้าหมายชีวิตและวิธีดำเนินชีวิตด้วยตนเอง

การศึกษาไม่ว่าช่องทางใด หากบรรลุเป้าหมายดังนั้นก็จะเป็นทางเลือกที่ดีอีกด้านหนึ่งในขณะ ที่ความคิดการศึกษาแบบเก่าจะเดินไปในทางเส้นตรง ได้แบบเดียวปราศจากทางเลือกที่หลากหลาย

นอกจากให้การศึกษามีรูปแบบแตกต่างกันแล้ว เนื้อหาของสารสนเทศเพื่อการศึกษาควรเปิด กว้างกว่าหลักสูตรการศึกษาทั่วไป เพื่อเป็นทางเลือกใหม่ ๆ ให้กับสังคม

*ลัทธิอัตถิภาวนิยม (Existentialism) รากฐานมาจากความคิดของนักปรัชญาชาวเดนมาร์กที่ชื่อ ซอเรน คีเคอร์เกิต (Soren Kierkegaard ; 1813-1855) และก็ได้รับการพัฒนาเพิ่มเติมขึ้นอีกในคริสต์ ศตวรรษที่ ๒๐ โดยนักคิดหลายคน เช่น มาร์ติน บูเบอร์ (Martin Vuber; 1878-1965) นักปรัชญาและ เทววิทยาชาวยิว มาร์ติน ไฮเด็กเกอร์ (Martin Heidegger; 1889-1976) นักปรัชญาชาวเยอรมันและฌอง- ปอล ซาทร์ (Jean-paul Sartre; 1950-1980) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศส (George F. Kneller) และ แวน คลีฟ มาร์ริส (Van Cleve Morris) ก็ได้นำปรัชญานี้มาใช้ในการศึกษาดังแต่ ค.ศ. 1950 เป็นต้นมา

แนวทางศึกษาทางเลือกแบบอรรถิถาภิวนิยมเชื่อว่า หลักสูตรที่เหมาะสมนั้น ควรจะเป็นหลักสูตรที่เปิดกว้างในแนวทางของมนุษยศาสตร์ (Humanities) หรือศิลปศาสตร์ (Liberal Arts) เพราะจะทำให้ผู้เรียนเข้าถึงปัญหาที่สำคัญ ๆ ของมนุษย์และเข้าถึงเสรีภาพ ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในความเป็นมนุษย์ได้ดีขึ้น ถ้าเป็นไปได้ ถ้าจะมีวิชาต่าง ๆ จำนวนมากให้ผู้เรียนเลือกก็ยิ่งดี

การศึกษาทางไกลจะเป็นการลงทุนที่มากในระยะต้น แต่จะสามารถใช้ประโยชน์ได้นาน แต่เมื่อเทียบกับการลงทุนสร้างโรงเรียนจำนวนมากที่พร้อมสมบูรณ์แล้ว จะต้องใช้เงินทุนและระยะเวลาที่มากกว่าการลงทุนเพื่อจัดการศึกษาทางไกล นอกจากนี้ การผลิตสื่อเพื่อการศึกษาทางไกลจะส่งผลต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมการผลิตสื่อที่ส่งผลดีทางอ้อมต่อประเทศด้วย

การศึกษาทางไกลเหมาะสำหรับผู้สอนและผู้เรียนที่อยู่ห่างกัน ยังมีประชากรวัยเรียนอีกจำนวนไม่น้อยที่ไม่ได้เข้ารับการศึกษาระยะต่าง ๆ โดยเฉพาะผู้ที่อยู่ในถิ่นทุรกันดาร เดินทางไปเรียนไม่สะดวก หรือผู้ที่ต้องจะทำงานเลี้ยงครอบครัวไปด้วย ไม่สามารถใช้เวลาในการประกอบอาชีพมาเรียนหนังสือได้ตามปกติ หรือ แม้แต่สถานศึกษาที่อยู่ห่างไกลก็ไม่สามารถมีครูที่เพียงพอต่อการให้การศึกษา หรือแม้กระทั่งคุณภาพของครูผู้สอนที่แตกต่างกันในชนบทกับในเมือง โดยข้อจำกัดเช่นนี้ การศึกษาทางไกลสามารถเป็นสื่อกลางระหว่างผู้สอนและผู้เรียนที่อยู่ห่างกันได้เป็นอย่างดี

การศึกษาทางไกลสามารถใช้ในการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนได้ สื่อสำคัญในการศึกษาทางไกลคือ ชุดการเรียนสำเร็จรูป ซึ่งผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง สามารถทดแทนครูได้ ในขณะที่มีครูไม่เพียงพอ ทั้งปริมาณและคุณภาพ สื่อการเรียนทางไกลในรูปของสื่อเทคโนโลยี สามารถส่งเสริมการเรียนรู้ในวิชาที่ยากต่อการเข้าใจและมีรูปแบบที่น่าสนใจและจรรโลงแฝงอยู่ด้วย นอกจากนี้ ยังช่วยทำความเข้าใจในเนื้อหาวิชาที่เป็นนามธรรม เช่น จริยธรรม ดนตรี ศิลปะ ได้ด้วย

การศึกษาทางไกลสามารถใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้ เพราะการศึกษาทางไกลเป็นการศึกษาที่ใช้สื่อประสมทั้งสื่อเอกสาร สื่อเทคโนโลยี และสื่อบุคคลที่เหมาะสมกับการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายกลุ่มต่าง ๆ ได้ และยังสามารถให้บริการแก่กลุ่มเป้าหมายที่อยู่ห่างไกลได้เป็นอย่างดี ซึ่งลักษณะดังกล่าวสอดคล้องและเหมาะสมกับการจัดการศึกษานอกโรงเรียนของประเทศไทย

การศึกษาทางไกลเหมาะสมที่จะให้การศึกษาลักษณะการศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education) เพราะสามารถเผยแพร่ความรู้ได้ทั้งรายการวิทยุและรายการโทรทัศน์ ซึ่งผู้จัดสามารถเลือกผลิตรายการในลักษณะการศึกษาตามอัธยาศัยได้เป็นอย่างดี เหมาะกับผู้เรียนทุกเพศทุกวัย และทุกคุณลักษณะ เป็นการให้ความรู้ทั่ว ๆ ไป เพื่อส่งเสริมความรู้และเป็นประโยชน์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อีกประการหนึ่งด้วย (ทรงวิทย์ กุลศักดิ์นันท์, 2541)

สื่อมวลชนสามารถให้สารสนเทศเพื่อการศึกษาเพื่อสนับสนุนการศึกษาทางไกลได้มาก ทั้งที่เป็นหลักสูตรและที่เป็นการศึกษาตามอัธยาศัยในสังคมที่ยังต้องการการพัฒนาคนอีกมาก การจัดทำสารสนเทศเพื่อการศึกษาให้มีปริมาณในสังคมเป็นสิ่งจำเป็น

สื่อมวลชนกับสังคมประเกิต

สมควร กวียะ (2540)เขียนไว้ใน หนังสือสื่อมวลชนคลชีวิตว่า

“ชาวนาเลียงเราด้วยข้าวสาร จงตอบแทนเขาด้วยสารสนเทศและความรู้ที่เป็นประโยชน์...อย่าเนรคุณเขาด้วยการโฆษณาชวนเชื่อ และการมอมเมาอีกเลย” ชาวนาเราขาดสังคมประเกิตที่ดีมานาน เมื่อเทียบกับชาวนาตะวันตก

ศักดิ์ ประรงค์ประทานพร (2545) ได้สรุปแนวคิดของนักการศึกษาตามแนวปรัชญาการศึกษาตามแนวสารัตถนิยม (Essentialism) ซึ่งจัดขึ้นในสังคมต่าง ๆ ทั่วโลกต่างก็จัดการศึกษาในแนวทางที่ให้การศึกษำทำหน้าที่สังคมประเกิต (Socialization) กล่าวคือ ถ่ายทอดค่านิยม ประเพณี และภูมิปัญญาของคนรุ่นเก่าให้แก่คนรุ่นใหม่ โดยแนวคิดเสรีนิยม เชื่อว่ามนุษย์เกิดมาบริสุทธิ์เหมือนดั่งผ้าขาว แต่สภาพแวดล้อมและการกล่อมเกลாதงสังคมทำใ้มนุษย์เปลี่ยนไป

แต่ สารัตถนิยมเชื่อว่าโดยธรรมชาติแล้ว มนุษย์ไม่ดี คือเกิดมาพร้อมกับข้อบกพร่องต่าง ๆ ในสังคม มิได้เกิดมาจากการจัดระเบียบทางสังคมไม่ดี หรือความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของมนุษย์ แต่เกิดมาจากธรรมชาติที่เลวในตัวมนุษย์เอง ในสังคม เกิดจากข้อตกลงของมนุษยชาติ ผู้ใดจะมาทำลายมิได้

มนุษย์รุ่นก่อน ๆ เรามีอารยธรรมที่สูงส่งก็เพราะมนุษย์รุ่นก่อน ๆ ได้สร้างรากฐานของความเจริญให้เราเอาไว้ เราจึงไม่ลืมความจริงข้อนี้ และปฏิบัติตามข้อตกลงของมนุษยชาติดังกล่าวนี้ รวมทั้งต้องมีความกตัญญูรู้คุณต่ออดีต โดยการสนับสนุนและธำรงรักษาระเบียบและประเพณีที่ดีงานของสังคม การเปลี่ยนแปลงแบบถอนรากถอนโคนเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา และผิดข้อตกลงของมนุษยชาติ ข้อตกลงนี้มีใช้แต่ระหว่างมนุษย์ในอดีตกับมนุษย์ในปัจจุบันเท่านั้น แต่รวมไปถึงอนาคตด้วย

การให้ความสำคัญต่อสังคมประเกิต ทำให้สังคมต้องพยายามสร้างสภาพแวดล้อมและการศึกษาที่ดีให้กับมนุษย์

นักการศึกษาฝ่ายสารัตถนิยมชี้ให้เห็นว่าปัญหาทั้งหลายในสังคม เช่น การทำผิดของเยาวชน การขาดระเบียบวินัย และการไม่รู้จักเสียสละและเวลาเพื่อส่วนรวม ล้วนมีสาเหตุสำคัญมาจากการที่สถาบันการศึกษาไม่สอนใ้ผู้เรียนรู้จักหน้าที่ต่อสังคม โรงเรียนสอนแต่สิทธิและเสรีภาพ โดยมองข้ามอีกด้านหนึ่งไปคือ หน้าที่ของบุคคล

สารัตถนิยมเชื่อว่าสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกนี้มีความจำเป็นจริงตามธรรมชาติอยู่ในตัวของมันเอง และดำเนินไปตามกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติและทางวิทยาศาสตร์ที่สามารถค้นพบและพิสูจน์ได้ มนุษย์จึงต้องพยายามศึกษาและทำความเข้าใจกับกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของธรรมชาติ เมื่อเข้าใจแล้วก็จัดระเบียบสถาบันและวิถีชีวิตไปตามนั้น

สื่อมวลชนกับการเลียนแบบ

สารสนเทศที่เปิดรับผ่านสื่อมวลชนมีทั้งดีและเลว มีทั้งสารสนเทศเพื่อการศึกษาและสารสนเทศเพื่อความบันเทิง ปลูกเร้า มีทั้งตัวอย่างที่ดีและไม่ดี

ตัวอย่างการนำเสนอวิธีการทำอาชญากรรม การข่มขืน การปล้น ฆ่า ลักทรัพย์ ชิงทรัพย์ หรือการร่วมเพศแม้เป็นเพียงภาพยนตร์อาจชี้้นำให้เกิดการเลียนแบบได้

ในหนังสือชื่อ Emile (1962) รูสโซก็ได้เสนอความคิดเรื่องการให้การศึกษาที่ถูกต้อง ซึ่งเขากล่าวว่า “มนุษย์คืออยู่แล้วโดยธรรมชาติ แต่ถูกสังคมทำให้เสื่อมเสีย” เขาได้โจมตีระบบการศึกษาที่จัดอยู่ในขณะนั้นและเสนอให้ใช้วิธีเรียนตามธรรมชาติแทน กล่าวคือแทนที่จะสอนด้วยการให้ความรู้อย่างผิดธรรมชาติ ก็ควรจะเป็นการตอบสนองความอยากรู้ อยากรูเรียนที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติจากตัวเด็กเองมากกว่า

โดยปกติ ความรู้ตามธรรมชาติจะไม่ทำลายมนุษย์ สื่อมวลชนสามารถเสนอแต่ภาพสร้างสรรค์ได้ แต่สื่อมวลชนจำนวนมากได้นำเสนอภาพการทำชั่วร้ายของมนุษย์ เพราะเร้าความสนใจมากกว่า จนกลายเป็นเรื่องปกติในชีวิตประจำวัน รูสโซเชื่อว่า มนุษย์ตามธรรมชาตินั้นบริสุทธิ์ผุดผ่อง มนุษย์เกิดมาพร้อมกับสัญชาตญาณที่เอื้อต่อการดำรงรักษาตนเอง มีความรู้สึกที่ดี เห็นอกเห็นใจเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน แต่คุณสมบัติที่ดีเหล่านี้ถูกอารยธรรมของสังคมบิดเบือนและทำลายลง จนกระทั่งมนุษย์กลายเป็นพวกปล้นปล้อน ไร้เหตุผลและศีลธรรม เขากล่าวไว้ในประโยคแรกของบทที่ 1 ของหนังสือ เอมีล ว่า “เมื่อสำเร็จออกมาจากพระหัตถ์ของพระเจ้าผู้สร้างนั้น ทุกสิ่งต่างดำเนินไปด้วยดี ครั้นเมื่อมาตกอยู่ในอุ้งมือของมนุษย์ ทุกสิ่งก็เสื่อมทรามลงหมดสิ้น”

หนังสือพิมพ์ที่มียอดจำหน่ายสูงสุดซึ่งอยู่ในลำดับต้น ๆ ของประเทศกำลังพัฒนาจะมีข่าวอาชญากรรมขึ้นหน้าปกอยู่เสมอ ดังว่าการกระทำอาชญากรรมเป็นเรื่องดีและสำคัญที่สุดสำหรับวันนั้น ในขณะที่หนังสือพิมพ์ประเทศที่พัฒนาแล้ว มักจะเน้นข่าวเศรษฐกิจ การเมือง หนังสือพิมพ์ที่มียอดจำหน่ายสูงสุดหรืออยู่ในลำดับต้น ๆ ของหลายประเทศที่ประชาชนมีการศึกษาสูงจะตัดข่าวอาชญากรรมทิ้งไป หรือมีก็เป็นคอลัมน์เล็ก ๆ ไม่ได้มีการพาดหัวใหญ่โต แต่จะมีข่าวเศรษฐกิจการเมืองแทน

สื่อวิทยุกระจายเสียงนั้น จะมีลักษณะคล้ายหนังสือพิมพ์ แม้ไม่มีภาพให้เห็น แต่ก็มีการบรรยายชัดเจน นอกจากนั้น ยังมีนิยายเรื่งรมย์จำนวนมากที่แสดงถึงความชั่วร้ายของมนุษย์อีกด้วย

โทรทัศน์และภาพยนตร์จะให้ภาพความเลวและความดีของมนุษย์ได้ชัดเจนที่สุด ภาพยนตร์บางเรื่องไม่มีความจำเป็นต้องเน้นการร่วมเพศ แต่ก็พยายามให้มีไว้เพื่อเป็นจุดขาย เช่นเดียวกับฉากการทารุณโหดร้าย ซึ่งสามารถตัดออกได้แต่ก็มีความพยายามถ่ายให้เห็นอย่างชัดเจนทุกแง่มุม ในภาพยนตร์บางเรื่อง มนุษย์ที่ชั่วร้ายแทนที่จะถูกลงโทษจากสังคม หรือกระบวนการยุติธรรม กลับได้ดี

สารสนเทศเพื่อการศึกษากับการเปลี่ยนทัศนคติ

ความสำคัญของสารสนเทศเพื่อการศึกษาผ่านสื่อมวลชนอีกด้านหนึ่ง คือ ความสามารถในการเปลี่ยนทัศนคติ ค่านิยม ความคิด ความเชื่อบางอย่างได้ บางส่วนหรือทั้งหมด อันจะเป็นคุณประโยชน์ในการพัฒนามนุษย์อย่างมหาศาล หากมีการใช้สื่อมวลชนเพื่อการนี้ได้

ความหมายของทัศนคติ (Attitude)

Goods (1966) ให้ความหมายของทัศนคติว่าเป็นแนวโน้มที่จะแสดงหรือมีปฏิกริยาในทางบวกหรือทางลบต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับค่านิยมของบุคคลและประสบการณ์ทางสังคมที่ฝังรากลึกอยู่ เช่น ทัศนคติในการศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง การต่อสู้ดิ้นรนในชีวิต การตั้งใจไปศึกษา ความมานะพยายาม นักจิตวิทยาฝ่ายจิตนิยมเชื่อว่าทัศนคติจะเป็นตัวผลักดันให้เกิดการกระทำหรือทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในการกระทำต่าง ๆ (พัชนี เขยจรรยา และคณะ, 2528)

Newcomb (1954) ให้ความหมายของทัศนคติว่าเป็นความโน้มเอียงของจิตใจที่มีต่อประสบการณ์ที่ได้รับ อาจเป็นความพึงพอใจ หรือไม่พอใจ เห็นด้วย ไม่เห็นด้วย หรือรู้สึกเฉย ๆ ไม่ชอบ ไม่เกลียด

ตัวอย่างเช่น ทัศนคติต่อการรับสารสนเทศเพื่อการศึกษาผ่านสื่อมวลชน ซึ่งแต่ละคนจะมีความพึงพอใจแตกต่างกัน ซึ่งจะมีความสัมพันธ์กับค่านิยม สภาพแวดล้อม วัฒนธรรม และการกล่อมเกลாதงสังคมในด้านต่าง ๆ

ทัศนคติจะมีส่วนกำหนดพฤติกรรม ตัวอย่างเช่น ประชาชนในบางประเทศมีทัศนคติที่ดีต่อการทำงานหนัก การสร้างฐานะ การมีคุณภาพชีวิตที่ดี จะทำให้ประชาชนของประเทศเหล่านั้นปรับพฤติกรรมให้ตรงกับทัศนคติเหล่านี้ด้วย สังคมก็จะพัฒนาขึ้นในขณะเดียวกันประชาชนในบางประเทศมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อสิ่งเหล่านี้ แต่กลับมีทัศนคติในทางบริโภคนิยม ความฟุ้งเฟ้อ สนุกสนานบันเทิง การปล่อยปะละเลย หรือการยอมแพ้ต่อโชคชะตา ทัศนคติเหล่านี้จะเป็นสิ่งกระตุ้นการพัฒนา

องค์ประกอบของทัศนคติ

Zimbardo and Ebbensen(1977) กล่าวถึง องค์ประกอบที่สำคัญของทัศนคติไว้ 3 ประการ คือ

1. องค์ประกอบด้านความรู้ ความนึกคิด ซึ่งเป็นส่วนที่เป็นความเชื่อของบุคคลที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ทั่วไปทั้งที่เป็นที่ชอบหรือไม่ชอบ ทั้งนี้หากบุคคลมีความรู้หรือความคิดว่าสิ่งใดดีก็มักจะมีทัศนคติที่ดีต่อนั้น หากรู้มาก่อนว่าสิ่งใดไม่ดีก็จะมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อสิ่งนั้น

สารสนเทศกับเทคโนโลยีสารสนเทศ

สื่อและสารเป็นสิ่งเดียวกันและไม่เป็นสิ่งเดียวกัน การเปรียบเทียบคือขนาดของความสำคัญในยุคสมัยที่แตกต่างจะเห็นชัดกว่า

Peter Drucker (2000) พยายามชี้ให้เห็นความสำคัญของ “สารสนเทศ” ซึ่งกำลังมีความสำคัญมากกว่าเทคโนโลยีและเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยให้ข้อมูลว่า

ในปัจจุบัน ทุกคนตระหนักดีว่า ธุรกิจ “สารสนเทศ” และ “สารสนเทศข้ามชาติ” เป็นธุรกิจหลักที่กำลังขยายตัวอย่างมากในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศที่กำลังพัฒนา หรือแม้แต่ประเทศในโลกที่ 3 บางประเทศ การขยายตัวของธุรกิจเหล่านี้มีมากกว่าการเพิ่มขึ้นในรายได้ประชาชาติหรือจำนวนประชากรของประเทศเสียอีก พวกเราคงเคยได้ยินคำว่า “อิเล็กทรอนิกส์” หรือ “คอมพิวเตอร์” เมื่อมีการกล่าวถึง “สารสนเทศ” ซึ่งมีการคาดว่าจะเข้ามาแทนที่สื่อสิ่งพิมพ์ แต่จำนวนสื่อสิ่งพิมพ์อย่างเช่นหนังสือตำราต่าง ๆ ที่ตีพิมพ์และจำหน่ายในประเทศที่พัฒนาแล้วทุกประเทศกลับเพิ่มขึ้นอย่างมากในช่วง 30 - 40 ปีที่แล้ว พอ ๆ กับการเพิ่มขึ้นของยอดขายในสื่ออิเล็กทรอนิกส์ใหม่ ๆ เหล่านั้น บริษัทผู้พิมพ์หนังสือชั้นนำของโลกไม่น่าที่จะสามารถสร้างยอดขายได้เร็วเท่ากับบริษัทผู้ผลิตสื่ออิเล็กทรอนิกส์ชั้นนำอย่างอินเทลและไมโครซอฟท์แห่งประเทศสหรัฐอเมริกา หรือแซป (SAP) แห่งประเทศเยอรมนี แต่ยอดขายของสื่อสิ่งพิมพ์เหล่านี้กลับเพิ่มขึ้นเร็วกว่าธุรกิจด้านสื่ออิเล็กทรอนิกส์เสียอีก

นั่นคือความสำคัญของสารสนเทศที่มีมากกว่ารูปแบบ หรือวิธีการสื่อ หรือเทคโนโลยีสารสนเทศ ที่สามารถเปลี่ยนสื่อได้ง่าย แต่สื่อสิ่งพิมพ์ซึ่งมีมาก่อนสื่ออื่น ๆ นอกจากจะไม่ลดจำนวนลงแล้ว ยังขยายตัวสูงขึ้นอีกด้วย

สื่อสิ่งพิมพ์จะเป็นเนื้อที่ซึ่งเหมาะกับสารสนเทศ โดยเฉพาะสารสนเทศเพื่อการศึกษาอย่างมาก เพราะสามารถศึกษาทบทวนได้หลาย ๆ ครั้งโดยสะดวก ตลอดจนสามารถติดต่อเชื่อมโยงได้อย่างเห็นได้ชัด ตลอดจนสามารถแสดงให้เห็นในแนวคิดได้

สำหรับโทรทัศน์และวิทยุ นั้น สามารถนำสารสนเทศเพื่อการศึกษาไปสู่ประชาชนได้มากเช่นกัน แต่สิ่งเหล่านี้มักจะอยู่ภายใต้การควบคุมของบริษัทเอกชนผู้เช่าหรือซื้อเวลาไปเพื่อทำธุรกิจ เวลาที่จะนำเสนอสารสนเทศเพื่อการศึกษาของประชาชนจะมีไม่มากนัก

สื่อที่สามารถรวบรวมคุณสมบัติของหนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ และวิทยุไว้ด้วยกันคือ สื่อคอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต กับสื่อมวลชนได้เชื่อมโยงถึงกันอย่างใกล้ชิด เหมาะสำหรับการสอนทางไกล ซึ่งยังมีบทเรียนที่ศึกษาด้วยตนเองได้ในรูปซีดีรอมมากมาย ความมีอิสระทางเลือกอย่างมากทำให้นักเรียนเลือกรับสารสนเทศที่เร้าความสนใจมากกว่าสารสนเทศเพื่อการศึกษา

ในรายงานของ NECTEC ในคณะกรรมการส่งเสริมพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศแห่งชาติ พ.ศ. 2537 สรุปไว้ว่า

สารสนเทศไม่เพียงแต่เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ห้าเพิ่มจากปัจจัยสี่ อันได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค สำหรับมนุษย์ในสังคมปัจจุบันทั่วโลกแล้ว อีกทั้งในความเห็นของบุคคลต่าง ๆ ตั้งแต่ นักวิชาการ นักธุรกิจ นักเศรษฐศาสตร์ จนกระทั่งผู้นำต่าง ๆ ในโลก สารสนเทศกำลังจะกลายเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดตัวหนึ่งในยุคสังคมสารสนเทศแห่งศตวรรษที่ 21 และเป็นแหล่งพื้นฐานแห่งอำนาจอันแท้จริงในอนาคต (ไพรัช รัชชพงศ์, NECTEC, 2537)

ตามทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ สารสนเทศได้กลายเป็นปัจจัยทางการผลิตพื้นฐานนอกเหนือจากทุนทรัพย์ แรงงาน ที่ดิน วัสดุ และพลังงาน ไม่เพียงแต่การแลกเปลี่ยนข้อมูลสารสนเทศเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรม ทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นในภาคเศรษฐกิจและสังคมแล้ว สารสนเทศยังได้กลายเป็น "สินค้า" ที่มีมูลค่าซื้อขายกันในตลาดสูง ทั้งมีส่วนแบ่งในภาคอุตสาหกรรมบริการที่เพิ่มพูนความสำคัญอย่างรวดเร็วในเหล่าประเทศที่พัฒนาแล้ว และกำลังมีความสำคัญยิ่งขึ้นในประเทศกำลังพัฒนา

สารสนเทศเพื่อการศึกษาเป็นทรัพยากรอย่างเดียวกับที่ประเทศกำลังพัฒนาสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงประเทศได้อย่างรวดเร็วและมั่นคงที่สุด แต่ประเทศกำลังพัฒนาจำนวนมากได้ละโอกาสนี้ไปเสีย แทนที่จะเปิดทรัพยากรสารสนเทศเพื่อการศึกษา กลับทุ่มเททรัพยากรไปสู่การแข่งขันทางวัตถุและเลียนแบบการบริโภครวมจากประเทศพัฒนาแล้วเป็นส่วนใหญ่

ในช่วงปี 1980 สังคมอุตสาหกรรมได้วิวัฒนาการเข้าสู่สังคมสารสนเทศ เพราะเทคโนโลยีพัฒนาไปเร็วมาก แต่ยุคสารสนเทศได้เปลี่ยนแปลงไปเร็วมากสู่สังคมฐานความรู้ (Knowledge Based Society) ฐานความคิดก็เปลี่ยนจาก "สารสนเทศคืออำนาจ" เป็น "ความรู้คืออำนาจ" และสารสนเทศที่เป็นฐานหนึ่งของความรู้จะได้รับความสนใจมากยิ่งขึ้นกว่าเทคโนโลยีสารสนเทศ "องค์ความรู้" จะกลายมาเป็นปัจจัยหลักเพื่อสร้างความเข้มแข็ง ไม่ใช่ข้อมูลสารสนเทศเพียงอย่างเดียว ข้อมูลสารสนเทศที่ดี องค์ความรู้ประกอบอยู่จะเป็นส่วนที่สำคัญและได้รับความนิยมนำมาใช้ เพราะทำให้ผู้บริโภคเกิดปัญหาและ

มีพัฒนาการ ลักษณะของข้อมูลสารสนเทศในสังคมหนึ่ง ๆ จะเป็นเครื่องวัดได้อย่างดีถึงผู้บริโภคในสังคมนั้น ๆ รวมทั้งสะท้อนถึงพัฒนาการของสังคมนั้น ๆ ด้วย (บุญคณี ปลั่งศิริ, ประชาชาติธุรกิจ, 3-6 ม.ค. 2545, p.25)

นั่นคือ สารสนเทศเพื่อการศึกษาจะเข้ามามีบทบาทสำคัญในสังคมควบคู่กับสารสนเทศเพื่อความบันเทิงพักผ่อน ปรากฏการณ์เหล่านี้ได้เกิดขึ้นแล้วในหลาย ๆ ประเทศที่ประชาชนมีพื้นฐานความรู้สูง มีเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพที่ต้องพึ่งพาความรู้มาก องค์ความรู้เฉพาะในสถาบันการศึกษาจึงไม่เพียงพอ สื่อมวลชนจึงเป็นทางเลือกอีกช่องทางหนึ่ง

ในบางสังคมมีพัฒนาการที่เน้นหนักทางด้านวัตถุหมกมุ่นในกามโลกียะ สังคมมีอบายมุขมาก ประชาชนชอบและสนใจแต่ความสนุกสนานอย่างขาดระเบียบ ผู้คนมีพื้นฐานความรู้ต่ำ และส่วนใหญ่ประกอบอาชีพที่ใช้ฐานความรู้ไม่มากนัก สังคมเช่นนั้นจะให้ความสำคัญต่อสารสนเทศเพื่อการศึกษา น้อย ระบบวิทยุและโทรทัศน์ของเขาจะเต็มไปด้วยละครเรีงมรมย์ที่ไม่ประเทืองปัญญา แต่นำเสนอ ค่านิยมผิด ๆ มากไปด้วยเกมโชว์ที่แข่งขันกันโดยมีเป้าหมายที่เงินรางวัล และโฆษณาที่เน้นการบริโภค และความทันสมัยทางวัตถุเลียนแบบประเทศตะวันตก

Peter Drucker (2000) เขียนไว้ใน Management Challenges for the 21st Century ว่า

ผู้บริหารในศตวรรษที่ 21 จะต้องเปลี่ยนความสนใจจากที่เคย โดยเฉพาะการให้ความสนใจกับ IT - Information Technology ในอดีตที่เคยมีให้กับ T - Technology ไปสู่การให้ความสำคัญกับ IT - Information มากขึ้น การสร้างคลังสารสนเทศของตนเองจึงเป็นสิ่งจำเป็น ในขณะที่สารสนเทศจำนวนมากได้ถูกรวบรวมไว้ได้อย่างเป็นระบบแล้ว สารสนเทศบางอย่างปรากฏให้เห็นชัดในสภาพบางอย่าง (เช่น จิตต์ แจ็งเจนกิจ, 2544 : คำนำ)

ความคิดดังกล่าวน่าจะเป็นข้อเตือนสติสำหรับประเทศกำลังพัฒนาที่พยายามซื้อวัตถุ เพื่อรับเทคโนโลยีสารสนเทศมากกว่าการคิดสร้างหรือจัดการสารสนเทศของตนเอง ตัวอย่างเช่น รายการสารคดีในโลกจะมีอยู่มาก ๆ ในกลุ่มผู้ผลิตสารคดี เช่น Discovery แต่จะได้รับการคัดเลือกนำเสนอสู่ประชาชนในรายการโทรทัศน์ของประเทศกำลังพัฒนาไม่มากนัก เมื่อเทียบกับภาพยนตร์หรือบันเทิงจากฮอลลีวูด ซึ่งมีลำดับความสำคัญทางการศึกษาน้อยกว่า

ในขณะที่มีการวัดความก้าวหน้าจากการมีจำนวนโทรทัศน์ วิทยุ ต่อหัวของประชากร แต่การมีสารสนเทศเพื่อการศึกษาในสังคมสูงหรือ ไม่ ยังไม่มีการให้ความสำคัญที่จะมีการวัดความก้าวหน้าเช่นนี้

ความสำคัญของสารสนเทศ การจัดระบบ และการเปิดรับสารสนเทศ น่าจะสำคัญกว่าความทันสมัยของเทคโนโลยีสารสนเทศที่ต้องใช้ทุนจำนวนมากกว่าซื้อ มา โดยเฉพาะความจำเป็นต้องซื้อเครื่องมือเทคโนโลยีที่ผลิตเองไม่ได้

ในขณะที่โทรทัศน์ไทยได้เริ่มมีการแพร่กระจายเสียงในเวลาใกล้เคียงกับโทรทัศน์แห่งสหราชอาณาจักร แต่เนื้อหาโทรทัศน์ไทยหรือการจัดการสารสนเทศเพื่อการศึกษาของไทยยังไม่มีมาตรฐานในระดับเดียวกับ BBC ทั้ง ๆ ที่การจัดการให้มีสารสนเทศเพื่อการศึกษาจะมีต้นทุนไม่สูงมากนัก แต่มีคุณค่ามหาศาลกว่าเครื่องมือบางอย่างซึ่งเปลี่ยนแปลงได้เร็ว แต่เป็นเพียงวัตถุที่มีราคาแพง เช่นเดียวกับการจัดสรรงบประมาณที่เน้นการซื้อหาวัตถุดิบราคาสูงมากกว่าการสร้างสารสนเทศเพื่อการศึกษา และการเปิดรับสารสนเทศเพื่อการศึกษาในสังคม

Machlup (1962) ได้ศึกษาสารสนเทศใน 4 กลุ่ม คือ

- (1) การศึกษาการวิจัยและพัฒนา
- (2) สื่อมวลชน
- (3) เครื่องมือสารสนเทศ
- (4) สังคมบริการสารสนเทศ

Porat (1977) ได้ศึกษาเฉพาะในส่วนของสารสนเทศจากกลุ่มปฐมภูมิและทุติยภูมิ พบว่าจุดมุ่งหมายสุดท้ายของตลาดบริการสารสนเทศคือ ความรู้ ให้ผู้คนได้รับรู้สารสนเทศอย่างเป็นทางการเป็นความรู้ใหม่ไม่ว่าความรู้นั้นจะดีหรือไม่ก็ตาม

สื่อมวลชนประเทศกำลังพัฒนาไม่สู้จะเน้นย้ำความรู้ใหม่ หนังสือพิมพ์เชิงปริมาณยังขายข่าวอาชญากรรม ความรุนแรง ซึ่งเป็นความรู้ดั้งเดิมนาน ๆ จนไม่ได้เป็นความรู้ใหม่แต่อย่างใด ทั้งบางอย่างสามารถเดาเรื่องได้แม้อ่านคร่าว ๆ แต่สื่อมวลชนก็มุ่งเสนอขายความรู้เก่า ๆ เหล่านั้นให้กับสังคมด้วยราคาสูง มีกำไรมาก ในขณะที่สังคมยังล้าหลังในองค์ความรู้พื้นฐานที่สำคัญและจำเป็น

ความรู้ใหม่มีลักษณะใกล้เคียงกับนวัตกรรม (Innovation) ซึ่งมีความชัดเจนว่ามีส่วนช่วยในการพัฒนาอย่างสำคัญ แต่สื่อมวลชนประเทศกำลังพัฒนาซึ่งต้องการการพัฒนาอย่างมาก กลับให้ความสนใจความรู้ใหม่น้อยมาก โดยเฉพาะนวัตกรรมซึ่งยังไม่มีผู้ใดนำเสนออย่างจริงจัง แต่กลับนำเสนอแนวคิดความบันเทิงระบบเก่าหรือเลียนแบบประเทศพัฒนาแล้ว ทั้ง ๆ ที่สารสนเทศเหล่านั้นไม่ได้มีความสำคัญหรือจำเป็นสำหรับประเทศของตนสักเท่าใดเลย

ปริญญช ปัญญาวงศ์ (2540) ศึกษาเรื่อง “การเปิดรับสารสนเทศ ความรู้ ทักษะคิด และการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และสังคมของชาวบ้านในหมู่บ้านรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิภพทอง อ.เมือง จ.นราธิวาส” ผลการวิจัยพบว่า ประชากรผู้ที่มีลักษณะแตกต่างกัน มีการเปิดรับสารสนเทศเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมของศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิภพทองแตกต่างกัน การเปิดรับสารสนเทศมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกกับความรู้ ทักษะคิด และการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม

และความพึงพอใจที่ได้จากการเปิดรับสารสนเทศเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม (ปาริชาติ แก้วมงคล, 2541)

นั่นคือ หากสังคมใดเปิดรับสารสนเทศเพื่อการศึกษาสูง สังคมนั้นจะมีความรู้สูงขึ้น มีทัศนคติที่ดีขึ้นและมีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่า

วรพรรณ พงศ์สวัสดิ์ (2540) ทำการศึกษาเรื่อง "ความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศทั่วไปกับการเปิดรับสื่อวารสารสนเทศของเด็กและเยาวชนในเขตกรุงเทพมหานคร" ผลการวิจัยพบว่า ความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศไม่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน พฤติกรรมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศกับการเปิดรับ สารสนเทศจากสื่อวารสารสนเทศ มีความสัมพันธ์ในทางบวก และความรู้ ทัศนคติ พฤติกรรมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการเปิดรับสื่อวารสารสนเทศแตกต่างกันไปตามลักษณะทางประชากรของเด็กและเยาวชนในด้านอายุ สถานศึกษา ระดับการศึกษา ระดับการศึกษาของบิดา ระดับการศึกษาของมารดา บุคคลที่อาศัยด้วย และลักษณะที่อยู่อาศัยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แต่ไม่แตกต่างกันในลักษณะทางประชากรอื่น ๆ ที่นำมาศึกษา เช่น เพศ ค่าใช้จ่ายที่ผู้ปกครองให้ในแต่ละเดือน รายได้รวมของครอบครัว โดยเฉลี่ยต่อเดือน ฯลฯ (ปาริชาติ แก้วมงคล, 2541)

นั่นคือ ฐานะ ความยากดีมีเงิน และเครื่องมือในการรับสารสนเทศไม่ผู้จะมีความสำคัญต่อการพัฒนาความรู้ พฤติกรรม และทัศนคติมากนัก แต่ส่วนสำคัญคือ การเปิดรับสารสนเทศหรือตัวสารสนเทศต่างหาก ซึ่งจะมีความสำคัญต่อการพัฒนาอย่างแท้จริง

ในสังคมเสรีนิยม สารสนเทศจะมีความแตกต่างหลากหลาย การพัฒนาเปลี่ยนแปลงก็เป็นไปอย่างแตกต่างหลากหลาย หากสารสนเทศที่เปิดรับเต็มไปด้วยสารสนเทศเพื่อความบันเทิง เพื่อความรุนแรง สังคมนั้นน่าจะเต็มไปด้วยความรุนแรงและความสนุกสนาน ในอีกด้านหนึ่งมักจะมีสถาบัน เช่น รัฐทำสารสนเทศเพื่อการศึกษามาถ่วงดุลทำให้สังคมมีหลักฐานอยู่ได้ ไม่ล่มสลายหรือปล่อยลอยดุจสังคมฟองสบู่

ในสังคมอำนาจนิยมหรือเผด็จการในประเทศกำลังพัฒนา สื่อมวลชนมักถูกจำกัดเสรีภาพในการนำเสนอสารสนเทศที่กักร่อนอำนาจรัฐ ทำให้มีการเปิดรับสารสนเทศเพื่อความบันเทิงมากขึ้น ในขณะที่รัฐเผด็จการที่ฉลาดก็พยายามเพิ่มปริมาณสารสนเทศเพื่อการศึกษาให้ประชาชนบ้าง เพื่อไม่ให้ประชาชนอ่อนแอทางสติปัญญาจนเกินไป

นอกจากในทางสังคมแล้ว ในเชิงเศรษฐกิจสารสนเทศเพื่อการศึกษาจะเป็นฐานสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจ ในขณะที่สารสนเทศเพื่อความบันเทิงอาจกระตุ้นการบริโภคและ ทำให้ประชาชนได้ผ่อนคลายจากความตึงเครียดในชีวิตได้

บัณฑิต หลิมสกุล เขียนไว้ว่า ความรู้เป็นปัจจัยทางการผลิตที่มีนัยสำคัญในยุคเศรษฐกิจใหม่ (New Economy) พัฒนาการและความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ (ICT) ในปัจจุบันทำให้คนงานและบุคลากรมีความรู้กลายเป็นปัจจัยการผลิตที่มีนัยสำคัญของระบบเศรษฐกิจในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งต้องอาศัยความรู้และนวัตกรรมใหม่ (Innovation) เป็นพลังผลักดันการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและยกระดับความสามารถในการแข่งขัน โดยความรู้ได้มีนัยสำคัญต่อการผลิตในปัจจุบันมากขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับระบบเศรษฐกิจในอดีต (มติชน 15 เมษายน 2545 : 7)

ทั้งนี้เพราะในอดีตที่ดิน จำนวนที่นา หรือศักดินา คือปัจจัยสำคัญในการผลิตสินค้าเกษตร ในขณะที่สังคมเปลี่ยนแปลงไปสู่อุตสาหกรรม เครื่องจักรและคนงานเป็นปัจจัยอันสำคัญ เมื่อมีการผลิตอาหารและสินค้าอุตสาหกรรมมากเพียงพอแล้ว ความต้องการของมนุษย์ก็เพิ่มขึ้นสู่การรับรู้สารสนเทศ บันเทิง และพักผ่อน สารสนเทศจึงกลายเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตสินค้าและบริการ (Alvin Toffler, 1980, John Naisbitt, 1980)

นอกจากภาคสินค้าและบริการแล้ว สารสนเทศเพื่อการศึกษาได้กลายเป็นฐานอันสำคัญของภาคเกษตรและอุตสาหกรรมด้วย เพราะการผลิตการเกษตรและอุตสาหกรรมสมัยใหม่ต้องการคนงานที่มีความรู้ ความเข้าใจ และเงินจัดในโลกรมากกว่า

ตัวอย่างเช่น ทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียงที่นำเสนอโดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นสารสนเทศที่เหมาะสมกับชีวิตมนุษย์ ทั้งในสังคมที่มีปัญหาเศรษฐกิจและสังคมที่เข้มแข็งแล้ว เพราะมีปรัชญาการพึ่งตนเองและการรู้จักประมาณ ความร่วมมือ อันเป็นพลังอันสำคัญในการต่อต้านด้านที่เลวร้ายของระบบทุนนิยมโลก ที่ลดทอนคุณค่าของความเป็นมนุษย์ในหลาย ๆ ด้าน

ในอีกด้านหนึ่ง Marcuse ได้เขียนไว้ในหนังสือ One - Dimension man (1972) ว่า ความมีเหตุผลและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ได้ตอกยัดมนุษย์ให้ติดตรึงอยู่กับฐานะและสถานภาพของตน ภายในระบบชีวิตที่เล็ดลอดเพียงผิวเผินค่อนข้างสะดวกสบายและเป็นประชาธิปไตย หากแต่แท้จริงแล้วเป็นเพียงเครื่องประดับจางผิวของระบบให้ดูสวยงามเท่านั้น (ยศ สันตสมบัติ, 2538)

ตัวอย่างเช่น เทคโนโลยีสารสนเทศในสื่อมวลชน มีอิทธิพลทำให้มนุษย์สามารถรับสารสนเทศแบบเดียวกันหรือแตกต่างกันได้ทั่วโลก แต่มนุษย์ก็จะถูกตรึงอยู่กับตารางเวลา งานประจำวันแบบเดิม การมีชีวิตที่เป็นแบบเดียวกันทั่วโลก ความแตกต่างหลากหลายลดลงไปมาก เพราะมนุษย์ส่วนที่ยังไม่เข้มแข็งทางสติปัญญาอย่างแท้จริง จำเป็นต้องเลียนแบบเพื่อไม่ให้เกิดความแตกต่างและแปลกแยก

ในขณะที่สารสนเทศเพื่อการศึกษาอาจทำให้วิถีชีวิตปฏิบัติของมนุษย์แตกต่างหลากหลาย มีความเข้มแข็งทางความคิดและสติปัญญา เป็นผู้นำความคิดและผู้นำการเปลี่ยนแปลงในโลกได้

ตัวนำที่ทำให้เกิดความเหมือนหรือความแตกต่างหลากหลายคือ สารสนเทศที่ส่งผ่านมากับเทคโนโลยีนั่นเอง

ตัวอย่างเช่น หนังสือพิมพ์ได้รับข่าวและสารสนเทศมากมายในแต่ละวัน นักข่าวก็จะอ่านประเมินและตัดสินใจว่าจะส่งสิ่งใดต่อไปถึงผู้อ่าน ระหว่างกระบวนการวิธีในขณะนี้เนื้อหาต่าง ๆ จะถูกปรับเปลี่ยนเขียนขึ้นใหม่ หรือตัดทิ้งไปโดยผู้ที่ทำงานในองค์กรสื่อสารมวลชน หากเรื่องราวใดผ่าน "ผู้เฝ้าประตู" ไปก็จะถูกนำไปตีพิมพ์และเผยแพร่ (สวนิต ขมาภัย, ระวีวรรณ ประกอบผล, 2538)

อำนาจและหน้าที่ของสื่อมวลชนในการเปิดรับสารสนเทศเพื่อการศึกษา

มีผู้จำแนกอำนาจและหน้าที่ของสื่อมวลชนออกไปหลากหลาย หากจะเปรียบเทียบให้เห็นเป็นรูปธรรม อาจยกสัญลักษณ์เป็นตัวแทนได้ คือสมมติให้สื่อมวลชนเป็น

กระจก	ให้ภาพสะท้อนของสังคม
ตะเกียง	ให้แสงสว่างจุดดิ่งให้การศึกษา
แว่นขยาย	แสดงให้เห็นหรือสลายความสลับซับซ้อน
นกพิราบ	นำสารสนเทศสู่มวลชน
โรงแรมหรู	จัดการนำเสนอความบันเทิงแก่ประชาชน

ในหน้าที่เหล่านี้ ล้วนมีสารสนเทศเพื่อการศึกษาแฝงด้วยทั้งสิ้น แต่ส่วนที่มีสารสนเทศเพื่อศึกษามากที่สุดคือ การเป็นตะเกียงส่องสว่างทางปัญญา แต่สื่อมวลชนยังทำหน้าที่ด้านนี้ไม่มากนัก

ดังที่บุญรักษ์ บุญยะเขตมาลา (2536:44) เขียนไว้ในบทความเรื่องจากกระจกถึงตะเกียงว่า สื่อมวลชนของเรายังจะทำหน้าที่เป็นกระจกเท่านั้น มิหนำซ้ำเป็นกระจกที่ส่องให้เราเห็นอะไรที่ไม่เป็นประโยชน์อย่างแท้จริงด้วย ยิ่งเห็นภาพในกระจกที่สื่อมวลชนนำมาเสนอมากขึ้นเท่าไร ฤทธิ์เดชของอวิชาก็มากขึ้นเท่านั้น แต่ว่าอวิชานี้มันเป็น "สินค้ำ" ที่ขายง่าย ในระดับโลก

ทว่า ท่ามกลางการรุมล้อมของปัญหาขนาดมหึมามากมาย เราต้องการสื่อมวลชนซึ่งทำหน้าที่เป็นตะเกียงมากยิ่งขึ้น เพื่อแสงสว่างจะได้สาดไปถึงหนทางแห่งปัญญา ที่จริงปัญหานี้น่าจะเป็น "สินค้ำ" ที่ดี แต่อวิชามันมากเกินไป ปัญหาจึงขายไม่ค่อยออก

มีงานวิจัยและสถิติชี้ให้เห็นว่า สื่อมวลชนไทยให้สารสนเทศเพื่อการศึกษา น้อยกว่าสารสนเทศเพื่อความบันเทิง ทั้งผู้รับสารไทยก็รับสารสนเทศเพื่อศึกษาน้อยกว่าสารสนเทศเพื่อความบันเทิง ปรากฏการณ์เช่นนี้ คล้ายกับประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่ รวมไปถึงประเทศพัฒนาแล้วบางประเทศด้วย ทั้ง ๆ ที่ประเทศกำลังพัฒนาน่าจะเน้นให้มีการใช้สื่อมวลชนเพื่อการพัฒนาเป็นลำดับต้นๆ

หน้าที่สื่อมวลชนในการเปิดรับสารสนเทศเพื่อการศึกษาเพื่อพัฒนานั้น McQuail (1997) ได้ประมาณหน้าที่หลัก ๆ ของสื่อมวลชนที่พึงมีในเนื้อหาของทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาสังคมว่า ...สื่อมวลชนต้องยอมรับและเข้าร่วมดำเนินการในงานพัฒนาประเทศที่สอดคล้องกับแผนและนโยบายการพัฒนาสังคมโดยรวม...

สื่อมวลชนกับการศึกษามวลชน

ลักษณะการสื่อถึงคนจำนวนมาก กับการให้การศึกษาแก่ผู้คนจำนวนมาก โดยการรับ - ส่ง แลกเปลี่ยน สารสนเทศเพื่อการศึกษา จะมีความสัมพันธ์กัน

การศึกษามวลชน (Mass Education) หมายถึงการจัดการศึกษาที่จัดให้พลเมืองมีโอกาสเท่าเทียมกัน ในการที่จะได้รับการศึกษาตามอัตราและความสามารถของแต่ละบุคคล เป็นการจัดการศึกษาที่มีความหลากหลายที่บุคคลพึงเลือกศึกษาได้ตามความสามารถ ความถนัดและโอกาส เพื่อให้คนเป็นคนที่มีความรู้เท่าทันแก่ตนเอง และสังคม โดยส่วนรวม (ชม ภูมิภาค, 2545)

ในขณะที่สารสนเทศเพื่อการศึกษาสามารถส่งไปยังผู้รับสื่ออย่างกว้างขวาง เท่าเทียมกัน ตลอดจนมีความหลากหลาย สามารถเลือกรับให้ตรงกับผู้รับการศึกษาได้ สื่อมวลชนจึงเป็นเครื่องมือในการจัดการศึกษามวลชนได้ดี

รูสโซ นับว่าเป็นผู้นำคนหนึ่งในความคิดเรื่องการศึกษามวลชน และมีผู้นำความคิดนี้ไปเผยแพร่หลายคน อาทิเช่น เปสตาลอซซี (Pestalozzi) และงานของเปสตาลอซซี ทำให้หลายประเทศจัดการประถมศึกษาเป็นการศึกษาภาคบังคับ เช่น ฝรั่งเศสเริ่มจัดการประถมศึกษาเป็นการศึกษาภาคบังคับเมื่อ พ.ศ. 2376 ในประเทศอังกฤษ รัฐบาลเริ่มให้ความสนใจสนับสนุนการศึกษามวลชนเมื่อ พ.ศ. 2376 โดยรัฐสภาอังกฤษอนุมัติเงินจำนวนหนึ่งช่วยการศึกษาเป็นครั้งแรก ครั้น พ.ศ. 2413 อังกฤษออกพระราชบัญญัติการศึกษา อนุญาตให้มีทางเลือกตั้งคณะกรรมการการศึกษาขึ้นบริหารโรงเรียนในแต่ละท้องถิ่น และอนุญาตให้ท้องถิ่นเก็บภาษีเอามาจัดตั้งโรงเรียนประถมศึกษาได้ เพื่อให้มีโรงเรียนประถมศึกษาเพียงพอแก่ความต้องการของประชาชน

ในสมัยปัจจุบันนี้ถือได้ว่า ยูเนสโกเป็นหน่วยงานสำคัญในการส่งเสริมการศึกษามวลชน โดยย้ำปรัชญาเรื่องการศึกษาสำหรับทุกคน (education for all) ซึ่งถือว่าเป็นรากฐานของการศึกษามวลชนประการหนึ่ง และในปัจจุบันนี้ความคิดเรื่องการศึกษามวลชน ได้แพร่กระจายและได้รับการปฏิบัติอย่างกว้างขวาง

ฐานคติของการศึกษามวลชนนั้น จะเน้นการศึกษาเพื่อคนหมู่มากอย่างเท่าเทียมกัน มากกว่าความเป็นเลิศทางวิชาการของคนกลุ่มเล็ก ๆ เพียงกลุ่มเดียว ชม ภูมิภาค (2545) เห็นว่า ความเป็นเลิศ

นั้นย่อมมีอยู่หลายชนิด และหลายระดับมิใช่มีอยู่เพียงอย่างเดียว ผู้เรียนทุกคนจะต้องพบกับ ความสำเร็จในการเล่าเรียน เมื่อพูดอย่างนี้ก็ทำให้นักถึงเจตนาของนักการศึกษาที่กล่าวเป็นภาษาอังกฤษไว้นานแล้วว่า บุคคลทั้งปวงจะต้อง

- ก) ได้รับการศึกษา(Access to education)
- ข) พบความสำเร็จในการศึกษา (Success in education)
- ค) ได้ประโยชน์จากการศึกษา (Benefit from education)

การจัดการเปิดรับสารสนเทศเพื่อการศึกษาโดยสื่อมวลชนไทย

นอกจากการมีสารสนเทศเพื่อการศึกษาแล้ว ควรจะมีวิธีจัดการกับการเปิดรับสารสนเทศเพื่อการศึกษาด้วย

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2542) ได้สรุปเรื่องการจัดการสารสนเทศของสังคมไทย ว่า

ปัจจุบันสังคมไทยที่ว่าได้ก้าวเข้าสู่ยุคแห่งสารสนเทศนั้น ยังไม่ได้พัฒนาความสามารถในการจัดการสารสนเทศ คือยังไม่ได้พัฒนาความสามารถในการจัดการกับสารสนเทศอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสะท้อนความเข้าใจเรื่องยุคสารสนเทศของไทย 2 ประการ คือ

1. เมื่อเราไม่สามารถจัดการกับสารสนเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ ย่อมไม่สามารถใช้ประโยชน์จากสารสนเทศได้
2. ยังมีความเข้าใจผิดว่า สารสนเทศในโลกยุคใหม่มีลักษณะที่เป็นสากล ซึ่งในความเป็นจริง สารสนเทศยังมีลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น และจะใช้ประโยชน์ได้ก็ต่อเมื่อรู้จักการจัดการกับข้อมูลอย่างมีประสิทธิภาพ

ดังคำกล่าวที่ว่า “สังคมอะไรก็ตามที่ไม่จัดการสารสนเทศด้วยตนเอง ย่อมตกเป็นเมืองขึ้นทางสติปัญญา และโลกทัศน์ของคนอื่นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้”

นิธิ ได้เสนอวิธีการจัดการกับสารสนเทศซึ่งต้องตั้งอยู่บนฐานของความสามารถในการมีทักษะเชิงวิพากษ์สารสนเทศเพื่อให้รู้เท่าทัน และมีโอกาสที่จะใช้ความสามารถในการเลือกสารข้อมูลอย่างหลากหลาย ซึ่งต้องได้รับการพัฒนาขึ้นให้ทันกับการที่ยุคสารสนเทศกำลังเป็นส่วนสำคัญของสังคมไทย

ปัญหาการขาดแคลนสารสนเทศเพื่อการศึกษาไทยอาจแก้ไขได้ด้วยการจัดการ ทั้งนี้เพราะสารสนเทศเพื่อการศึกษาในสื่อมวลชนโลกมีจำนวนมาก และสารสนเทศที่สื่อมวลชนไทยสามารถผลิตได้ก็มีอยู่ไม่น้อยเช่นกัน การจัดการจึงมีเป้าหมายอยู่ที่ว่า ให้มีการเปิดรับสารสนเทศเพื่อการศึกษา อยู่ในสังคมไทยมากเพียงพอ ในระยะเวลาที่ยาวนานพอสมควร

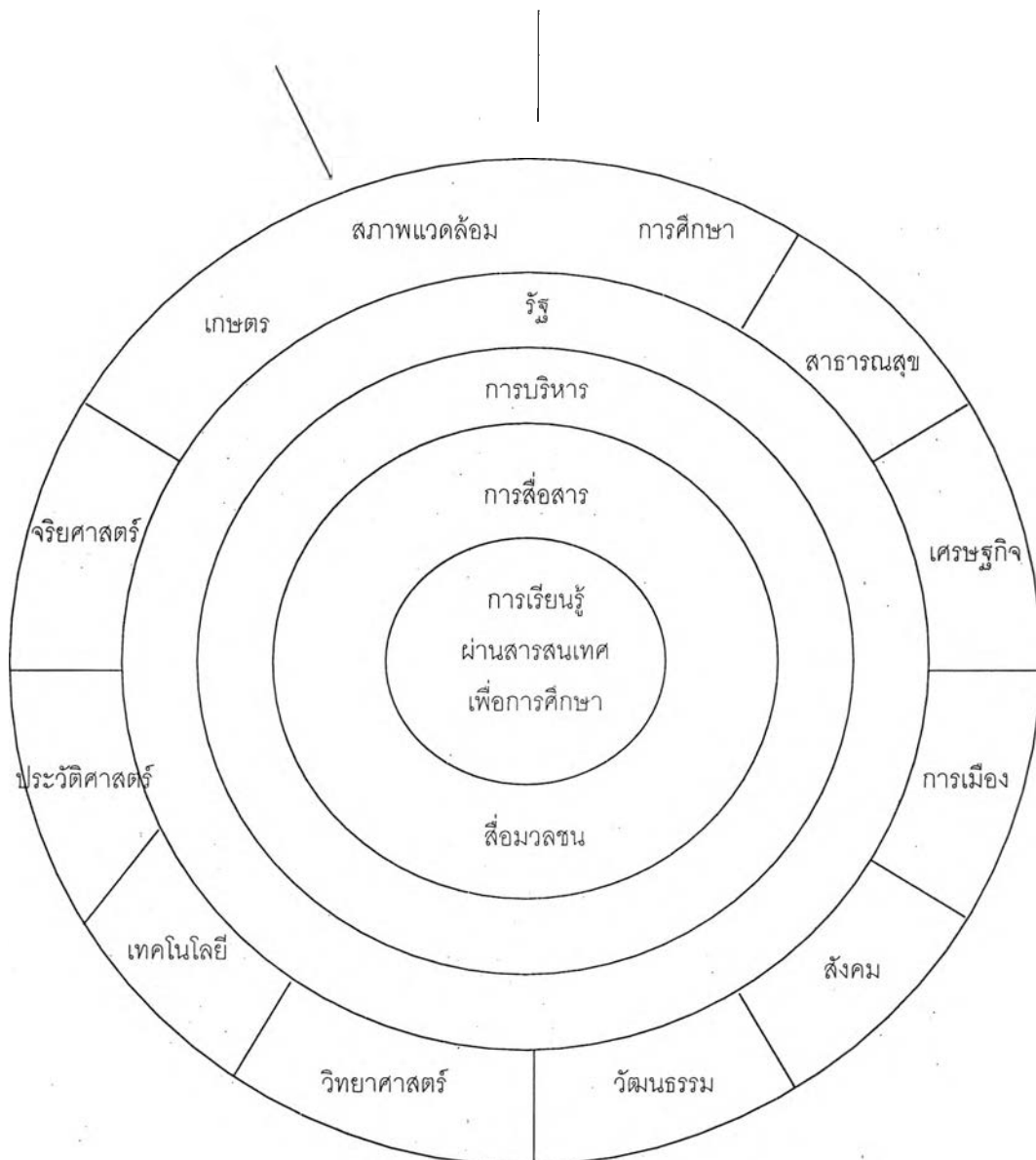
การเปิดรับสารสนเทศเพื่อการศึกษากับการศึกษาไทย

Nicholas Bennett (1972) นักการศึกษาตะวันตกได้กล่าวถึงการศึกษาไทยว่า

ประเทศไทยก็เหมือนกับอีกหลาย ๆ ประเทศที่กำลังพัฒนา คือ มีสองสังคม สองวัฒนธรรม สองระบบเศรษฐกิจเป็นอย่างน้อย เช่น สังคมชนบทกับเมือง นคร แต่ทว่ามีเพียงระบบการศึกษาเดียว (เสนห์ จามริก, 2541 : 199) และระบบการศึกษาเดิมนั้นก็แยกจากสังคมและวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น

ในกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น คือ "การศึกษาชุมชน" อันตั้งอยู่บนฐานวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นอันหลากหลาย และพัฒนาการที่เรียนรู้อย่างเป็นพลวัตออกไปจากภายในของวัฒนธรรมประเพณีนั้น ๆ เป็นหลัก และบนฐานของวัฒนธรรมประเพณีและการรู้จักตนเอง ก็สามารถเรียนรู้เลือกสรรความรู้วิทยาการ จากการกระแสนวัตกรรมภายนอกได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องต่อสภาพความเป็นจริงในวิถีชีวิตของตนเอง นำไปสู่ญาณวิทยาใหม่ กระบวนทัศน์ใหม่ เพื่อเป็นสื่อในการพัฒนาของมนุษย์และสังคมอย่างแท้จริง ไม่ใช่เพื่อครอบครองครอบงำจากภายนอกดังเช่นที่เป็นอยู่ (เสนห์ จามริก, 2541 : 243)

ในกระบวนการเรียนรู้อยู่รอบประกอบด้วย การสื่อสารและสารสนเทศเพื่อการศึกษา ในชีวิตรอบตัวมีศาสตร์จำนวนมากที่คนสามารถเรียนรู้ได้ ไม่มีวันหมด ต้องอาศัยการสื่อสาร และเครื่องมือสื่อสารอย่างสื่อมวลชนเป็นพาหะดังแผนภูมิ

ปรับปรุงจาก Bernard Woods, *Communication Technology & Development*, 1993, P.12

รูปที่ 2.2 แสดงกระบวนการเรียนรู้ประกอบด้วยการสื่อสารและสารสนเทศเพื่อการศึกษา

การที่ Tiger Woods นักกอล์ฟหมายเลข 1 ของโลก เล่นกอล์ฟได้ดี เพราะว่าเขาได้รับการปลูกฝังและฝึกฝนจากผู้เป็นพ่อ Avis Woods ซึ่งซื้อไม้กอล์ฟให้เป็นของขวัญลูกชายตั้งแต่อายุ 4 ขวบ และฝึกฝนระเบียบวินัยเชิงทหารให้แก่ลูก เพราะเขาเป็นทหารจีโอเวียดนาม ประกอบกับได้คุณกุลธิดา มารดาคนไทย ที่ส่งเสริมลูกให้ฝึกสมาธิตามแนววิถีแห่งพุทธ การทำใจให้นิ่งและสงบ ซึ่งจำเป็นอย่างมากในการเล่นกอล์ฟ ซึ่งครูฝึก Bush Hasmen ก็ยอมรับว่า Tiger Woods ประสบความสำเร็จในการเล่นกอล์ฟ เพราะพ่อแม่ของเขานั้นเอง (ไพธิน กาญจนานุพันธ์, 2544)

รุ่ง แก้วแดง (2544) เคยตั้งข้อสงสัยว่า หาก Tiger Woods นักกอล์ฟมือหนึ่งของโลกที่เติบโตในสหรัฐอเมริกา หรือ Venasa May นักไวโอลินมือหนึ่งที่เติบโตในสิงคโปร์ ถ้าเขาเหล่านั้นอยู่เมืองไทยจะได้รับการพัฒนาศักยภาพจนประสบความสำเร็จได้อย่างนี้หรือไม่ เพราะระบบการศึกษาไทยเป็นระบบทางเดียว เน้นระบบโรงเรียน ไม่มีการฝึกคิดฝึกทำจากประสบการณ์ ไม่มีการกระจายอำนาจให้ศึกษาตามความสามารถความถนัดอย่างแท้จริง และไม่ได้ให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับเด็กที่มีพรสวรรค์หรือความสามารถพิเศษจริง ๆ

สังคมไทยกำลังเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสทั้งภายในและภายนอกจากสื่อมวลชนและสารสนเทศเพื่อการศึกษา ซึ่งเป็นระบบเปิดมากขึ้น มีการศึกษาที่หลากหลายมากขึ้น แต่การเปลี่ยนแปลงนั้นยังไม่ถึงระดับสังคมที่มีสารสนเทศเพื่อการศึกษาจำนวนมากอย่างสหรัฐอเมริกาและสิงคโปร์

ธีรยุทธ บุญมี (2536) ได้เขียนไว้ในหนังสือจุดเปลี่ยนแห่งยุคสมัย ทำนายอนาคตไทยไว้ว่า

สังคมไทยจะมีการเปลี่ยนผ่านอำนาจหรือความชอบธรรมจากรัฐไปสู่สังคม (สังคมเข้มแข็ง รัฐอ่อนอำนาจลง) หรือจากกลุ่มข้าราชการเข้าไปสู่นักธุรกิจ เทคโนโลยี และชนชั้นกลาง สังคมจะเปลี่ยนผ่านจากสังคมปิดมาเป็นสังคมเปิด (Open Society) จากคนไทยที่มีความคิดอนุรักษ์มาเป็นความคิดที่เปิดกว้างมากขึ้น จากความคิดชาตินิยมคับแคบปรับมารับความคิดสากลและภูมิภาคนิยม มากขึ้น จากความคิดที่รวมศูนย์ (centralization) มาเป็นความคิดที่กระจายศูนย์มากขึ้น นอกจากนี้สังคมเปิดของชนชั้นกลางจะถูกเสริมด้วยโลกยุคสารสนเทศ ที่สารสนเทศมีความหลากหลายไร้พรมแดน มีลักษณะเป็นส่วนตัว ไม่ถูกรอบงำโดยโดยอำนาจรัฐซึ่งจะทำให้มีลักษณะเป็นจริง บนพื้นฐานของเหตุผลและการวิพากษ์วิจารณ์มากกว่าบังคับให้เชื่อ คาดการณ์ว่าช่วงปี ค.ศ. 2000 - 2010 การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้จะดำเนินไปอย่างเข้มข้น

นั่นคือ ธีรยุทธ จะให้ความสำคัญต่อสารสนเทศ และสารสนเทศเพื่อการศึกษาในสังคมเปิด ว่ามีอำนาจและอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่อย่างมาก

ทำนองเดียวกับ ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2541) วิเคราะห์ว่า

สังคมไทยมิให้พหุลักษณะอย่างแท้จริง แต่เป็นสังคมเปิด (open society) มาช้านาน โดยเฉพาะทางศาสนาและวัฒนธรรมอันเป็นรากฐานของการเรียนรู้แบบดั้งเดิม สังคมเปิดทางวัฒนธรรม แต่ปิดทางการเมือง-การบริหาร ได้ก่อให้เกิดการจัดการการศึกษาที่เห็นห่างพหุนิยมทางวัฒนธรรม ซึ่งชุมชนรอบนอกศูนย์กลางเป็นหน่วยการเรียนรู้ไปสู่ระบบโรงเรียนและการบริหารแบบราชการมากเกินไป ทำให้เกิดปัญหาใหญ่ต่อระบบการศึกษา คือ

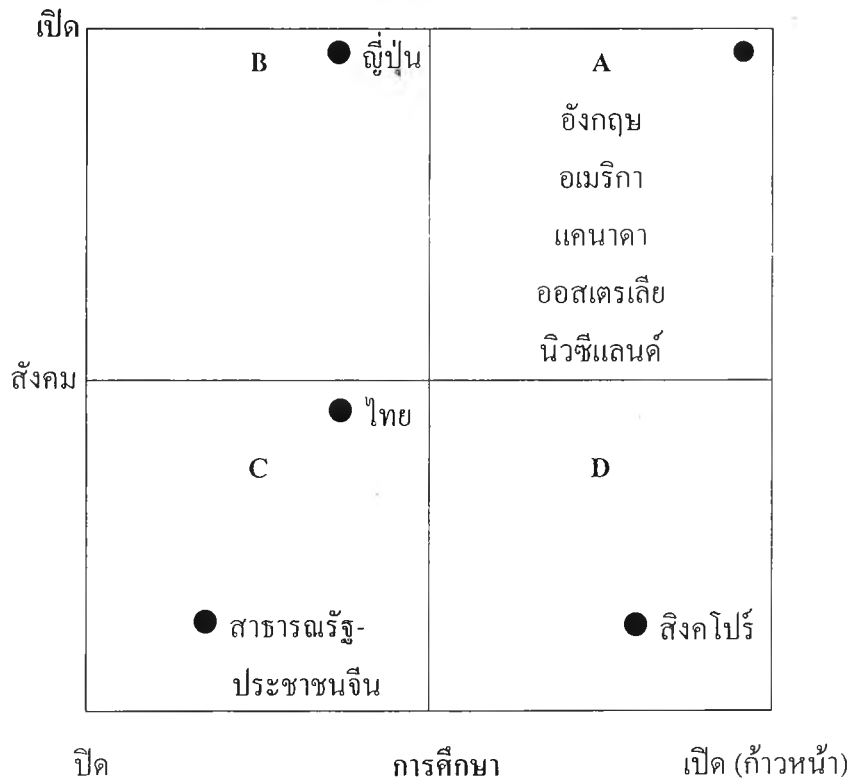
1. มีความหลากหลายไม่พอในกระบวนการเรียนรู้
2. เน้นรัฐมากเกินไป เน้นส่วนกลางมากเกินไป
3. เน้นนักการศึกษาและครูมากเกินไป
4. เน้นหลักสูตร หนังสือ ห้องเรียน อาคาร และ โรงเรียนมากเกินไป
5. มีการจัดการที่เน้นกรมในฐานะที่เป็นกลไกการจัดการมากเกินไป

แนวทางในการแก้ปัญหาเหล่านี้ นอกจากจะต้องมีการปรับกระบวนการทัศน์เปลี่ยนกระบวนการแล้ว ยังจะต้องดำเนินการในประเด็นต่อไปนี้อีกด้วย คือ

1. มีวิธีการจัดการแบบองค์รวม
2. มีการอาศัยภาคีเป็นเครือข่ายในการจัดการ
3. มีการประสานด้านขวางมากขึ้น โดยเฉพาะกับองค์กรในประชาสังคม
4. สร้างพันธมิตรที่ผนึกกำลังร่วมกันใช้ทรัพยากรร่วมกัน
5. เร่งสร้างลู่วางใหม่ (Track 2) เพื่อเป็นตัวอย่าง

สารสนเทศเพื่อการศึกษาผ่านสื่อมวลชนเป็นอีกลู่วางหนึ่งของการศึกษาตามอัธยาศัย และกำลังได้รับการยอมรับมากขึ้นในสังคมไทยปัจจุบัน ไทยกำลังเคลื่อนเข้าสู่ความเป็นสากลมากขึ้น ระบบสังคมและการศึกษาจะเปิดมากขึ้น

สถานการณ์

รูปที่ 2.3 แสดงระบบสังคมและการศึกษาไทยเปิดมากขึ้นเคลื่อนเข้าสู่ความเป็นสากลมากขึ้น

ใน 4 สถานการณ์นี้ ประเทศตะวันตกมีทั้งสังคมเปิด มีระบอบประชาธิปไตย และมีระบบการศึกษาและสื่อมวลชนที่เปิดเสรี

ในสถานการณ์ B แม้จะมีสังคมและสื่อมวลชนเปิด แต่ระบบการศึกษายังค่อนข้างเป็นแบบเก่า เน้นการแข่งขันสูง และเป็นระบบค่อนข้างปิด ในแง่ของความกว้างขวางในการให้โอกาสทางการศึกษาระดับอุดมศึกษา ดังเช่นปรากฏอยู่ในญี่ปุ่น

ในสถานการณ์ C สาธารณรัฐประชาชนจีน ยังคงเป็นสังคมค่อนข้างปิด ทั้งในแง่สังคม สื่อมวลชน และด้านการศึกษา ส่วนสถานการณ์ในประเทศไทยค่อนข้างไปทางที่ใกล้จุดกลาง คือสังคมและสื่อมวลชนค่อนข้างเปิด แต่ระบบการศึกษายังไม่ถึงขั้นที่เป็นอยู่ในสังคมตะวันตก แต่ค่อย ๆ เปิดมากขึ้น

มีข้อสังเกตว่า ระบบสื่อมวลชนจะคล้ายคลึงหรือแทบจะไปในแนวเดียวกันในระบบสังคม ในขณะที่ระบบการศึกษาอาจมีความแตกต่างอย่างมากในญี่ปุ่นและไทย

ในอีกด้านหนึ่ง มีผู้มองว่าเป้าหมายการศึกษาของเราผิดพลาด ดังเช่น เสน่ห์ จามริก (2537 : 303) เห็นว่า

...การผลิตกำลังคนสนองความต้องการของภาคเศรษฐกิจสังคมสมัยใหม่ ได้กลายเป็นบทบาท และเป้าหมายหลักแต่ด้านเดียวของระบบการศึกษา และประการสำคัญได้กลายมาเป็นค่านิยมครอบงำที่ประชาชนคนไทย ต่างพากันมุ่งอาศัยใช้ระบบการศึกษาเป็นบันไดไต่เต้าฐานะทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ...

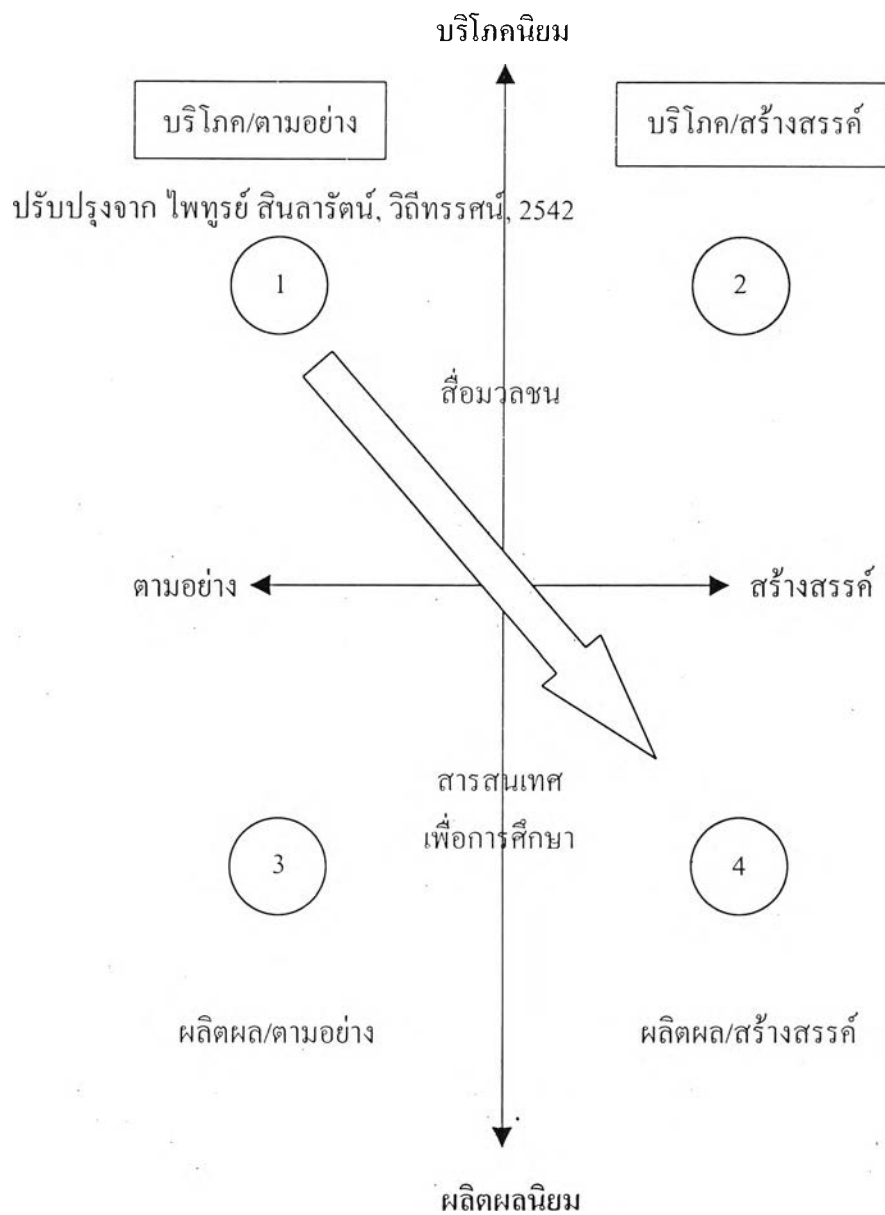
ผลก็คือ การศึกษามีคุณค่าเป็นแต่เพียงเรื่องของการแข่งขันเอาแพ้เอาชนะ ดังเป็นที่กล่าวขวัญกันถึงว่าเป็นระบบแพ็คดอก แทนที่จะเป็นเรื่องของกระบวนการเรียนรู้และสร้างสรรค์องค์วิชาความรู้ตามอัธยาของพลเมืองทุกคน ซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่โดยตรงของการศึกษา

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2529 : 156) เห็นว่า

“รัฐชาติใดที่ยังไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนส่วนใหญ่ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจของรัฐชาติ เป้าหมายทางการศึกษานั้นก็ยิ่งคับแคบลง และเป็นเพียงเป้าหมายของกลุ่มชนที่มีจำนวนน้อยของประเทศ การศึกษาที่รัฐชาตินั้นจัดขึ้นก็จะยิ่งแปลกแยกจากชีวิตของคนส่วนใหญ่มากขึ้น”

นิธิ เสนอทางออกที่รัฐควรกระทำคือ ต้องคิดว่า “ตราบเท่าที่การศึกษาเป็นชีวิตของเขา ตัวเขาเอง ครอบครัวของเขา และชุมชนของเขา เขาควรเป็นผู้บอกว่าจะเรียนอะไร เรียนอย่างไร และเรียนทำไม อย่างน้อยก็ต้องให้ตัวเขา ครอบครัวของเขา และชุมชนของเขาได้มีส่วนมีเสียง มากกว่าข้าราชการในกระทรวงศึกษาธิการ นั่นก็คือทำให้การศึกษาเป็นส่วนหนึ่งส่วนเดียวกับชีวิตของผู้เรียน คั้นการศึกษาแก่ประชาชนเสียที”

ในขณะที่ไพฑูรย์ สินลาร์ตัน เห็นว่า การศึกษาไทยยังเกื้อหนุนแนวทางบริโภคนิยมมากเกินไป ควรมีเป้าหมายเป็นในแนวทางสร้างสรรค์นิยมมากขึ้น

รูปที่ 2.4 การศึกษาไทยยังเกี่ยวพันแนวทางบริโคนิยม ควรมีเป้าหมายในแนวทางสร้างสรรค์นิยม

ปัญหาของการศึกษาไทยกับการเปิดรับสารสนเทศเพื่อการศึกษา

สมพงษ์ จิตระดับ (2544) สรุปว่า

การจัดการศึกษาของประเทศไทยมีมายาวนาน นับเนื่องแต่สมัยสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา จนถึง กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นการศึกษาแบบธรรมชาติวิสัย (Informal Education) ที่ระบบการเรียนรู้เป็นไปอย่างธรรมชาติ การดำเนินชีวิต การถ่ายทอดในระบบครัวเรือน สถาบันศาสนาในวัดในวัง ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประชาชนชาวบ้าน มาสู่การศึกษาที่รัฐจัดให้โดยตรงในรูปโรงเรียน มีระบบหลักสูตร ครูผู้สอน และตารางเรียนชัดเจนแน่นอน (Formal Education) การขยายระบบการศึกษาในเชิงปริมาณเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากระบบเกษตรกรรมพึ่งตนเองมาสู่อุตสาหกรรมส่งออก ชีวิตที่เรียบง่าย ยึดมั่นในธรรมชาติ ศาสนาพุทธ ช่วยเหลือกัน เปลี่ยนกลายมาเป็นชีวิตที่เน้นความเป็นวัตถุ การผลิตสินค้า การแข่งขัน การตีคุณค่าจากปัจจัยที่มาจากระบบการเงิน สิ่งของ สัญลักษณ์ ระบบการศึกษา โรงเรียน หลักสูตร บทบาทหน้าที่ของครูเข้าสู่ระบบหน้าที่ (Function) การผลิตในเชิงต้นแบบที่มาจากทางตะวันตกที่เน้นอุตสาหกรรมเชิงวิทยาศาสตร์ (Scientific Model) ในรูปตัวป้อน (Input) กระบวนการ (Process) และผลิต (Output) ยาวนานจนเป็นแกนสำคัญของการคิด การศึกษาในเชิงอุปมาอุปมัย (Metaphor) ของตัวแทนโรงงานผลิตกำลังคน (Factory) ของสังคม

จะเห็นได้ว่าในอดีตการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการจะมีบทบาทสูง ในขณะที่ปัจจุบันการศึกษาแบบเป็นทางการเข้ามามีบทบาทมากขึ้น แต่การศึกษาอย่างไม่เป็นทางการก็ยังมีอยู่ และน่าจะมีความสำคัญมากยิ่งขึ้นในอนาคต

สภาพการศึกษาในเชิงเศรษฐกิจ สมพงษ์ จิตระดับ เห็นว่า

การศึกษาปัจจุบันทำให้เด็กนักเรียนจึงเปรียบเสมือนวัตถุดิบ (Raw Materials) ที่ถูกป้อนเข้าสู่ระบบโรงเรียน หลักสูตร การสอน การบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ มีขั้นตอน ควบคุม และการคัดเลือก จนได้ผลผลิตแยกย้ายไปตามสภาพตลาดแรงงานที่กำหนดคุณสมบัติขึ้นต่าง ๆ ระบบคุณค่าทางการเรียนรู้สูงหรือต่ำทำให้คนเข้าสู่ตำแหน่ง ลักษณะงาน ความสามารถเฉพาะด้าน ล้วนส่งผลทำให้คนกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบหลักที่ดำเนินไปตามหน้าที่และสร้างสินค้า ผลผลิตต่าง ๆ ออกมาตามความต้องการที่เพิ่มขึ้นตลอดเวลา คุณค่าของมนุษย์ในการศึกษาจึงเปรียบเสมือนกำลังคน (Manpower) ที่รัฐจำเป็นต้องหาทักษะความรู้ ความชำนาญ เพื่อตอบสนองระบบหลักของการพัฒนาในเชิงมหภาคทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ

อย่างไรก็ตาม นักการศึกษาจะมองการศึกษาไทยทั้งด้านบวกและลบ ในอีกด้านหนึ่งการจัดหลักสูตรแบบปัจจุบันมีผู้มองว่า ผู้เรียนเหมือนถูกจองจำ ขาดเสรีภาพ หรือถูกจำกัดเสรีภาพในการเรียนรู้มากเกินไป

ในอีกด้านหนึ่งมีผู้เห็นว่า การศึกษาของไทยขาดภาคปฏิบัติ

การศึกษาในสมัยพุทธกาล คือการค้นหาแนวทางการรู้ชีวิตและฝึกปฏิบัติ การปฏิบัติเป็นการสร้างทักษะชีวิต ถ้าไม่ปฏิบัติก็ไม่รู้จักและรู้แจ้งเห็นจริง แต่จะปฏิบัติโดยไม่มีความรู้เลยก็ไม่ได้ ปฏิบัติ จึงต้องไปด้วยกัน และยังมีปฏิเวธอีกด้วยจึงจะครบสูตร เพราะอาจรู้ผิด อาจปฏิบัติผิดหรือพลาดต้องทบทวนอยู่เสมอ แต่การให้การศึกษาในยุคนี้เห็นว่าการปฏิบัติ มีแต่ขัดเยียดตัวความรู้จนผู้ที่ต้องเรียนรู้กลายเป็นคนที่รู้ตำราแต่ไม่รู้ชีวิต ไม่รู้จักคน(ชยอนันต์ สมุทวณิช, 2544)

การศึกษาชีวิตและการนำเสนอภาคปฏิบัติอย่างเห็นจริงเห็นซึ่งสื่อมวลชนสามารถทำบทบาทนี้ได้ดี แต่ปัญหาคือ รายการเหล่านี้มีน้อยเกินไปและไม่ได้รับความนิยมจากผู้รับสื่อเท่าที่ควร โดยเฉพาะรายการที่มีสารสนเทศเพื่อการศึกษา

ชยอนันต์ เห็นว่า การรู้ชีวิตมีความสำคัญเท่า ๆ กัน หรือมากกว่าการรู้ความรู้เสียอีก เพราะการรู้ชีวิตเกี่ยวข้องกับศีลธรรมและจริยธรรมของการอยู่ร่วมกัน ฟังพาอาศัยและฟังฟังอิงกัน รวมไปถึงการปลดปล่อยตนเองให้มีความเป็นอิสระ การรู้ชีวิตจึงต้องการทักษะที่แตกต่างไปจากการรู้ความรู้ที่เป็นวิชาการ เป็นทักษะที่ต้องอาศัยจิตวิญญาณ ซึ่งบางทีตัวความรู้ที่เราจำได้วิเคราะห์เก่ง ได้คะแนนสูง ๆ ไม่ได้ช่วยอะไรให้เราสามารถมีทักษะชีวิตได้เลย ทักษะชีวิตต้องเกิดจากการรู้และการเข้าใจในตนเองและรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา

สารสนเทศผ่านสื่อมวลชนจะทำให้ประชาชนได้เรียนรู้แง่มุมต่าง ๆ ของชีวิตมากขึ้น ผ่านนวนิยาย สารคดี สกู๊ป คอลัมน์ ต่าง ๆ หากสื่อมวลชนมีคุณภาพ มีสารสนเทศเพื่อการศึกษา และประชาชนเปิดรับสูง จะเป็นการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้และสังคมแห่งความคิด

สารสนเทศเพื่อการศึกษาที่ผลกระทบต่อสื่อมวลชนยังได้รับความ สนใจน้อยเกินไป

พงษ์ศักดิ์ พยัณวิเชียร (2542) เห็นว่า อาจจะเป็นไปได้ที่เด็กเคยดี ๆ อาจจะมีเสีย เพราะการเรียนในปัจจุบัน ในระบบ นอกกรอบ ตามอริยาธัย ระบบมหาวิทยาลัย อาจจะทำลาย คุณค่า ปิดคุณค่า หรือไม่สร้างภูมิคุ้มกันทางกระแส แต่วิ่งไปตามกระแส เพื่อน ศูนย์การค้า วีดีโอ สภาพแวดล้อม บางส่วนทำให้เด็กเสีย เราผลิตบัณฑิตที่มีคุณค่าน้อยเกินกว่าที่ควรจะเป็นในระบบของเรา

การเรียนที่ผ่านมานในอดีตมันอยู่ในระบบมากเกินไป แม้แต่ระบบอุดมศึกษา ซึ่งน่าจะมีวุฒิภาวะสูง แต่กลับไม่มี มหาวิทยาลัยสร้างความแปลกแยกจากสังคมเกินไปหรือไม่ ผู้เรียนต้องแบ่งความจริงของชีวิตมาอยู่ในระบบโรงเรียนเป็นเวลานาน

ประกอบ คุปรัตน์ (2541) ได้ชี้ให้เห็นว่า การศึกษาของไทยไม่ผู้จะให้ความสำคัญกับการสร้างทุนปัญญา แต่เน้นสร้างวัตถุแทน เขาเขียนไว้ว่า

การศึกษาไทยได้ส่งเสริมกันอย่างผิดเป้า ดังจะเห็นได้จากการเพิ่มงบประมาณอย่างหนักไปที่การสร้างอาคารและสถานที่ในมหาวิทยาลัยและสถาบันอุดมศึกษาทั้งหลายเป็นหลัก แต่ลงทุนเพื่อการพัฒนากระบวนการเรียนการสอน คุณภาพอาจารย์ นักวิจัย และคุณภาพเนื้อแท้ของการศึกษา การวิจัย และการพัฒนาสิ่งประดิษฐ์ทั้งหลายน้อยมาก

ในเชิงโครงสร้าง รัฐบาลอาจสนใจการตัดถนนเส้นทางไปทั่วประเทศ แต่สนใจการปรับโครงสร้างระบบบริหารการศึกษาน้อยมาก ไม่มีความคิดและไม่กล้าตัดสินใจปรับเปลี่ยนระบบการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสังคมโลกที่ต้องอาศัยระบบการศึกษา เทคโนโลยี และเศรษฐกิจใหม่ ระบบการศึกษาของไทยที่จะก้าวเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 จึงถูกจัดการด้วยโครงสร้างการบริหารที่ออกแบบเอาไว้เมื่อศตวรรษที่ 19 (มดิชน 20 เมษายน 2541 หน้า 6)

สารสนเทศเพื่อการศึกษา คือส่วนประกอบอันสำคัญในการสร้างทุนทางปัญญา แต่ยังไม่ได้รับความสนใจจากสังคมไทยมากนัก เพราะสังคมเน้นวัตถุมากเกินไป ด้านความคิด ปัญหา และสารสนเทศเพื่อการศึกษาจึงมีน้อยนอกจากปัญหาแล้วจิตก็เป็นตัวสำคัญที่จะต้านทานกับการนิยมในวัตถุมากเกินไป

เจ้าคุณพระธรรมปิฎก (2543) เทศนาว่า สงครามไม่ได้เกิดขึ้นในสนามรบ สงครามเกิดขึ้นในจิตใจมนุษย์ ดังนั้น ถ้าจะหาสันติก็ต้องหาในตัวเราก่อน เป็นเพราะตัวเราพยายามเอาความประสงค์ที่เป็นความรู้นอกร่างมาเป็นความประสงค์ของเรา จึงทำให้เกิดวัตถุนิยมขึ้น หลายเรื่องไม่จำเป็นต่อวิถีชีวิต แต่ท่านก็บอกว่าต้องหาความพอดีในใจด้วย (สัญญาลักษณ์ เทียนถนอม 2543 : 117)

การเน้นวัตถุทำให้งบประมาณของชาติที่มีจำกัดไม่สามารถนำมาสร้างสารสนเทศเพื่อการศึกษาได้มากนัก การสร้างวัตถุหลายอย่างไม่จำเป็นมากนัก การสร้างส่วนซึ่งใช้เสริมสติปัญญาได้จะมั่นคงยิ่งขึ้นกว่า

ในขณะเดียวกัน ภาพของการศึกษาไทยซึ่งก็ต้องให้เห็น โดย ยุค ศรีอารยะ (2542) เห็นว่าอะไรคือการศึกษาไทย ก็จะตอบว่า

1. การฝึกฝน (เชื่อฟัง)
2. การเรียนที่ผ่านการท่องจำ
3. การแข่งขัน (การสอบ) คัดไว้เฉพาะพันธุ์ที่ระบบปัจจุบัน ถือว่า “ฉลาด” เท่านั้น

4. เน้นที่ความเป็นปัจเจก (เก่งกาจ ฉลาดเหนือกว่าคนอื่น ๆ)
5. การฝึกฝนเพื่อประกอบอาชีพที่เฉพาะเจาะจง
6. เป้าหมาย คือการผลิตผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน (แคบและลึก)

ปริมาณของสารสนเทศเพื่อการศึกษาซึ่งไหลเวียนผ่านสื่อโทรทัศน์ไทย

อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ (1996) ได้สรุปเนื้อหาสารสนเทศฯ ในโทรทัศน์ไทยว่า

ทศวรรษ 2520 ในปี พ.ศ. 2524 ผลการวิเคราะห์เนื้อหารายการวิทยุโทรทัศน์และรายการโฆษณาของสถานีวิทยุโทรทัศน์เพื่อการค้าทั้ง 4 สถานีพบว่า สัดส่วนของประเภทรายการวิทยุโทรทัศน์ในประเทศไทยที่มากเป็นอันดับหนึ่ง คือ รายการประเภทบันเทิง และโฆษณา โดยรายการประเภทบันเทิง ประกอบด้วย ละคร คนตรี เกมโชว์ วาไรตี้โชว์

ทว่าในช่วงทศวรรษต่อมา คือ ทศวรรษที่ 2530 พบว่า งานวิจัยในช่วงปี พ.ศ. 2533 เป็นต้นมา บ่งบอกถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด คือ รายการข่าว ได้กลายเป็น 1 ใน 3 รายการที่ได้รับความนิยมอย่างสูงจากผู้ชม ทั้งนี้เนื่องมาจาก การปรับปรุงระบบแบบวิธีการนำเสนอข่าวของสถานีวิทยุโทรทัศน์สีช่อง 9 อสมท. ภายใต้การทำงานของ บริษัท แปซิฟิก อินเตอร์คอมมูนิเคชั่น ที่มี ดร. สมเกียรติ อ่อนวิมล เป็นหัวเรือใหญ่ และทำให้สถานีวิทยุโทรทัศน์ช่องอื่นๆ เริ่มให้ความสำคัญกับรายการข่าวกันมากขึ้น โดยเร่งปรับปรุงรูปแบบและการนำเสนอรายการข่าวของแต่ละช่อง ส่งผลให้ผู้ชมหันมาให้ความสนใจรายการข่าวมากขึ้น รายการข่าวเพิ่มเวลาออกอากาศจากเดิมเพียง 30 นาที เป็นหนึ่งชั่วโมงครึ่งและเพิ่มเป็น 2 ชั่วโมง ในเวลาต่อมา นอกจากนี้ จากการวิจัยยังพบว่า ช่วงเวลาไพรม์ไทม์ (Prime Time) ของรายการวิทยุโทรทัศน์อยู่ที่รายการในช่วงค่ำ ซึ่งเริ่มต้นด้วยรายการข่าวประจำวัน ตามด้วยรายการละคร เกมโชว์ (Game Show) และทอล์คโชว์ (Talk Show) และรายการภาพยนตร์หรือดนตรีเป็นรายการสุดท้ายก่อนปิดสถานี (อ้างในฐิตินันท์ บุญภาพ ,2542)

ในทศวรรษ 2540 มีงานวิจัยจำนวนมากบ่งชี้ว่า รายการวิทยุโทรทัศน์ ยังมีสัดส่วน ทั้งปริมาณสารสนเทศเพื่อการศึกษายังเป็นส่วนน้อย และสารสนเทศเพื่อบันเทิงและพักผ่อนยังไหลเวียนเป็นส่วนใหญ่เช่นเดิม

อรวรรณ วิจักขณู (2534) ได้สำรวจการเปิดรับสื่อของนิสิต นักศึกษาในกรุงเทพฯ พบว่า

ส่วนการเปิดรับสื่อมวลชนประเภทโทรทัศน์นั้น นิสิตนักศึกษาส่วนใหญ่ ทั้งชายและหญิง ดูโทรทัศน์เป็นประจำทุกวัน ระยะเวลาในการดูมากกว่า 1 ชั่วโมงขึ้นไป ช่วงเวลาในการดูระหว่างเวลา 20.00 น. - 22.00 น. ดูที่บ้านหรือดูที่พักของตน ดูร่วมกับคนอื่น ๆ ในครอบครัว เหตุผลในการดูโทรทัศน์ดูเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลินสถานีโทรทัศน์ที่ดูเป็นประจำ คือ สถานีโทรทัศน์ ช่อง 3 เหตุผลที่ดู โทรทัศน์ช่องนั้น ๆ เพราะดีรายการที่ชอบและเพราะมีรายการที่น่าสนใจมากกว่าช่องอื่น

เนื่องจากช่อง 3 มีรายการเพื่อความบันเทิงสูงมาก จากการวิจัยจึงอนุมานได้ว่านิสิตนักศึกษาชอบดูรายการเพื่อความบันเทิงมากที่สุด

สันตินที ประยูรรัตน์ (2535) สำรวจการเปิดรับสื่อมวลชนของนักศึกษาทางนิเทศศาสตร์พบว่า โทรทัศน์ส่วนใหญ่มักเปิดรับสถานีโทรทัศน์ช่อง 7 เป็นประจำมากที่สุด รองลงมาคือ ช่อง 3 ช่อง 5 ช่อง 9 เคเบิลทีวี ตามลำดับ

จะเห็นว่านักศึกษาที่ศึกษาทางด้านสื่อมวลชน ก็มีรสนิยมในการชมโทรทัศน์ไม่แตกต่างจากประชาชนทั่วไป คือ จะชอบดูโทรทัศน์ที่มีรายการบันเทิงมาก ๆ อย่างช่อง 7 ช่อง 3 ซึ่งการสำรวจพบว่าโทรทัศน์ครองตลาดผู้ดูโทรทัศน์ไทยกว่า 70 %

ในด้านของรายการ มลทาวดี พุดเกิด (2539) ก็ได้สรุปในทำนองเดียวกันว่า

สื่อโทรทัศน์ เป็นสื่อที่นิสิตศึกษานิยมเปิดรับมากที่สุด และเมื่อจำแนกตามประเภทสารสนเทศต่าง ๆ ที่เปิดรับ พบว่า รายการบันเทิงต่างๆ ที่มีอยู่ในสื่อโทรทัศน์ ได้รับการเปิดรับหรือเป็นที่นิยมของนิสิตศึกษามากที่สุด รองลงมาคือ ข่าวหรือวิเคราะห์ข่าว สารคดี ความรู้ทั่วไป รายการเพื่อการศึกษา ตามลำดับ

เช่นเดียวกับข้อมูลในการศึกษาการเปิดรับรับสื่อของประชาชนทั่วไปก็ให้ผลในทำนองเดียวกัน

ในกลุ่มประชาชน เพศ วัยอื่น ๆ ก็มีลักษณะ เดียวกันคือชอบรับสื่อเพื่อความบันเทิงมากกว่าการศึกษา

อัปสร เสถียรทิพย์ (2535) ศึกษาวิจัย “ความสนใจและพฤติกรรมการเปิดรับสื่อมวลชนของเด็ก” ผลการศึกษาวิจัยสรุปว่า นักเรียนกลุ่มตัวอย่างเกือบทั้งหมดมีโทรทัศน์อยู่ในบ้าน รองลงมามีวิทยุและหนังสือพิมพ์ โดยโทรทัศน์เป็นสื่อที่กลุ่มตัวอย่างสนใจในการเปิดรับมากที่สุด รองลงมามีวิทยุ และหนังสือพิมพ์ รายการโทรทัศน์ที่นิยมคือ รายการบันเทิงได้แก่ ละคร รายการกีฬา รายการเพลงและภาพยนตร์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่า สื่อโทรทัศน์ได้รับความเชื่อถือในการนำเสนอข่าวสูงที่สุด รองลงมา คือหนังสือพิมพ์และวิทยุ ทั้งนี้เนื่องจากโทรทัศน์เป็นสื่อที่มีทั้งภาพและเสียง จึงมีข้อได้เปรียบมากกว่าสื่อประเภทอื่น

พวงทอง อังกาบ (2538) ได้ศึกษาเรื่องพฤติกรรมการเปิดรับชมรายการเผยแพร่พระพุทธศาสนาทางโทรทัศน์ ของประชาชนในเขตกรุงเทพฯ ผลการศึกษาสรุปได้ว่า ความแตกต่างในเรื่องเพศ อายุ อาชีพ รายได้ และการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างไม่มีผลต่อความคิดเห็นและทัศนคติที่มีต่อรายการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ที่ออกอากาศทางสื่อโทรทัศน์ ความแตกต่างในเรื่องเพศ อายุ อาชีพ และการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างไม่มีผลต่อความตระหนักในความสำคัญของพระพุทธศาสนา โดยการนำเอาหลักธรรมคำสอน ที่ได้จากการชมรายการเผยแพร่พระพุทธศาสนาทางสื่อโทรทัศน์ ไปประพฤติปฏิบัติในชีวิต

ประจำวัน ยกเว้นในเรื่องรายได้ที่แตกต่างกันจะทำให้การนำหลักธรรมคำสอน ไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันแตกต่างกันด้วย คุณลักษณะทางประชากรที่แตกต่างกันไม่มีผลต่อความแตกต่างในเรื่องความคิดเห็นทัศนคติ ความตระหนักในความสำคัญของพระพุทธศาสนาตลอดจนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา

สำหรับงานวิจัยที่เป็นสารสนเทศเพื่อการศึกษาจากสื่อมวลชนหลายประเภท โทรทัศน์ก็มีบทบาทสำคัญ

บำรุง สุขพรรณ (2536) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของสื่อมวลชนในการเผยแพร่วัฒนธรรมปลูกฝังความรักชาติ ความสามัคคี ส่งเสริมความสามัคคี ความมีระเบียบวินัย และปลูกฝังค่านิยมที่พึงประสงค์ต่อเยาวชนไทย” ผลการศึกษาพบว่า นักเรียนมัธยมปลายได้รับสารสนเทศเกี่ยวกับค่านิยม และคุณธรรมจากสื่อมวลชนประเภทวิทยุและโทรทัศน์มากที่สุด ค่านิยมพื้นฐานและคุณธรรมที่นักเรียนนำไปใช้มากที่สุดคือการแสดงความรักชาติและเทิดทูนศาสนาและพระมหากษัตริย์ รองลงมาคือ ค่านิยมเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง การขยันหมั่นเพียรและมีความรับผิดชอบ การประหยัดและอดออม การมีระเบียบวินัยและเคารพกฎหมาย และการปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา สำหรับความถี่ในการรับสารสนเทศด้านค่านิยมและคุณธรรม ส่วนใหญ่นักเรียนได้รับสารสนเทศทุกวันจากวิทยุและโทรทัศน์

ผลการวิจัยของคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2539) เรื่องการให้สื่อมวลชนเพื่อการเรียนรู้พบว่า โทรทัศน์มีบทบาทมาก

พบว่าประชาชนทุกภาคมีปริมาณการรับสื่อโทรทัศน์มากที่สุดและอยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างมาก โดยเฉพาะประชาชนในภาคกลางที่มีปริมาณการรับสื่อโทรทัศน์สูงกว่าทุกภาค ส่วนประชาชนในภาคเหนือรับสื่อน้อยกว่าภาคอื่น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ เทียนฉาย กิระนันท์ (2525) สัญญา สัญญาวิวัฒน์ และสุพัตรา เพชรมณี (2526) สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2532) และหนังสือพิมพ์มติชน (2537) ที่พบว่ามีแนวโน้มที่โทรทัศน์เป็นจะสื่อที่ประชาชนให้ความสนใจมากที่สุด เนื่องจากโทรทัศน์เป็นสื่อที่สามารถสื่อสารได้ทั้งภาพและคำพูด ทำให้ผู้รับสื่อเข้าใจเนื้อหาต่าง ๆ ได้ง่ายกว่าสื่ออื่น ๆ ผู้รับสื่อไม่ต้องนึกภาพหรือเหตุการณ์เอง โดยเฉพาะประชาชนผู้ไม่รู้หนังสือ สื่อโทรทัศน์นับเป็นสื่อที่ให้ประโยชน์มากที่สุด

เนื้อหาของรายการโทรทัศน์พบว่า ประชาชนทุกภาคสนใจดูช่วงเวลา 19.30 – 22.00 น. เป็นช่วงรายการข่าวภาคค่ำและละครหลังข่าว ส่วนเวลาอื่นประชาชนดูโทรทัศน์ค่อนข้างน้อย ทั้งนี้เพราะมีข้อจำกัดด้านการประกอบอาชีพและความต้องการประหยัดค่าไฟ โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือสำหรับสถานีโทรทัศน์ ช่อง 7 และช่อง 3 เป็นสถานีที่ประชาชนรับชมมากที่สุด เนื่องมาจากกำลังส่งที่ให้อาภาพชัดเจนและมีรายการที่น่าสนใจ

ในด้านของเทคโนโลยีในช่วงปี 2539 อาจมีความแตกต่างที่ทำให้ผู้รับ ชมช่อง 3 และช่อง 7 มาก ปัจจุบันเทคโนโลยีดังกล่าวจะใกล้เคียงกันแต่ ประชาชนยังนิยมช่อง 3 และช่อง 7 เช่นเคย แสดงว่า รายการที่น่าสนใจ จะมีอิทธิพลมากกว่า และรายการที่น่าสนใจของช่อง 3 และช่อง 7 คือ รายการเพื่อความบันเทิง โดยเฉพาะละครหลังข่าว

สำหรับในส่วนของการสารสนเทศเพื่อการศึกษา งานวิจัยเดียวกันนั้นได้สรุปและเสนอทางออกว่าการนำความรู้ที่ได้รับจากสื่อมวลชนไปใช้ประโยชน์ จากการศึกษาพบว่า ประชาชนมีความเห็นว่า สื่อมวลชนช่วยสนองความต้องการด้านสารสนเทศและเหตุการณ์มากที่สุด รองลงมาช่วยให้ประชาชนเกิดความรู้สึกล้นคลาญความเครียด และให้ความเพลิดเพลิน ดังนั้นความต้องการของประชาชนด้วยการเสนอสารสนเทศที่ถูกต้องตรงตามข้อเท็จจริง ขณะเดียวกันควรสอดแทรกรายการความรู้ที่เป็นการส่งเสริมคุณภาพชีวิตประมาณ 5 – 10 นาที ในช่วงเวลาที่ประชาชนในใจรับสารสนเทศ เหตุการณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นข่าวภาคเช้าจากสื่อวิทยุ หรือข่าวภาคค่ำจากสื่อโทรทัศน์ ซึ่งในการเสนอรายการดังกล่าว ควรนำเสนออย่างต่อเนื่องเพื่อให้เกิดความเคยชินและสามารถนำความรู้ไปปฏิบัติได้ นอกจากนี้การสอดแทรกเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ในรายการบันเทิงเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ทำให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

การจัดรายการสารบันเทิงเพื่อการผสมผสานระหว่างความรู้และความบันเทิงเข้าด้วยกัน ได้รับการยอมรับว่าเป็นแนวทางที่ดีที่สุดในการนำสารสนเทศเพื่อการศึกษาสู่ประชาชนกลุ่มใหญ่ซึ่ง ยังไม่เคยชินกับเปิดรับรายการความรู้วิชาการที่หนัก ๆ และเคร่งเครียด

พัชนี เขยจรรยา และคณะ (2541) เรื่องบทบาทสื่อมวลชนและพฤติกรรมการรับสื่อของประชาชนในภาวะวิกฤติ พบว่า

สำหรับรายการโทรทัศน์ที่ดูเป็นประจำมากที่สุดคือ ช่อง 3 (ร้อยละ 44.6) ช่อง 7 ร้อยละ (24.3) และไอทีวี (ร้อยละ 13.1) ส่วนสถานีช่อง 11 มีผู้ระบุว่าดูเป็นประจำร้อยละ 2.2 มากกว่าช่อง 9 ซึ่งมีผู้ระบุว่าดูเป็นประจำ ร้อยละ 2.1 และเคเบิลทีวี ร้อยละ 1.5 เมื่อสอบถามอีกครั้งถึงความบ่อยครั้งในการเปิดรับช่อง 11 พบผลใกล้เคียงกัน คือ ดูเป็นประจำร้อยละ 4.5 บ่อย 14.1 ไม่บ่อยนัก 36.1 นาน ๆ ครั้ง 29.7 และไม่เคยเลย 15.6 ช่วงเวลาที่ดูช่อง 11 มากที่สุดคือ ช่วง 19.01 – 20.00 น. ซึ่งเป็นช่วงข่าว รองลงมาคือ ช่วงหลังข่าว (20.01 – 21.00 น.) และช่วงก่อนข่าว (18.01 – 19.00 น.) เหมือนกันทั้งวันธรรมดาและวันหยุดเสาร์อาทิตย์

เมื่อเปรียบเทียบความบ่อยครั้งของการรับชมช่อง 11 ตามลักษณะประชากร พบว่ากลุ่มผู้มีอายุค่อนข้างมาก (41 ปีขึ้นไป) กลุ่มผู้มีอาชีพอิสระ กลุ่มค้าขายและทำธุรกิจ รวมทั้งกลุ่มที่มีการศึกษาและรายได้สูง เป็นกลุ่มที่มีการชมช่อง 11 มากกว่า กลุ่มผู้มีอายุน้อย กลุ่มมีการศึกษาและรายได้ต่ำ

รายการที่คนส่วนใหญ่เปิดรับชมมากที่สุดในช่วงภาวะวิกฤตเศรษฐกิจทางโทรทัศน์คือ รายการข่าว ละคร และรายการวิเคราะห์ข่าวและสถานการณ์ปัจจุบัน ส่วนรายการที่ประชาชนรับชมจากช่อง 11 ก็คือ รายการข่าวเช่นกัน รองลงมา คือ รายการกรอกรายการข่าว รายการข่าวท้องถิ่น และรายการสารคดีต่าง ๆ

ทั้งนี้จากการสำรวจลักษณะทางประชากรของประชาชนที่เปิดรับรายการโทรทัศน์โดยทั่วไปพบว่า เพศชายสนใจรายการข่าวและวิเคราะห์ข่าว เช่นเดียวกัน ผู้มีอายุมาก ผู้มีรายได้สูง และผู้มีการศึกษาสูง ส่วนเพศหญิง ผู้มีอายุน้อย ผู้มีรายได้และการศึกษาน้อย สนใจรายการบันเทิงมากกว่าเกือบทุกกลุ่มอาชีพมีการดูรายการข่าวค่อนข้างมาก โดยผู้ตกงาน/หางานทำไม่ได้ มีเกณฑ์เฉลี่ยการเปิดรับรายการต่าง ๆ ค่อนข้างสูงกว่าอาชีพอื่น ๆ ตรงกันข้ามกับกลุ่มชาวประมง ซึ่งมีเกณฑ์เฉลี่ยน้อยกว่าทุกกลุ่มอาชีพ

งานวิจัยของพัชณี เขยจรรยา จะใกล้เคียงกับงานวิจัยของ เอ ซี เนลสัน ซึ่งเป็นบริษัทวิจัยสื่อ ซึ่งจัดทำขึ้นทุกปี โดยที่ทั้ง 2 ช่องนี้มีรายการบันเทิงมาก

เมื่อสอบถามถึงความเปลี่ยนแปลงในการเปิดรับข้อมูลข่าวสารจากวิทยุโทรทัศน์ ในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ พบว่า ส่วนใหญ่ยังรับชมรับฟังเหมือนเดิม แต่สนใจรายการและข่าวเกี่ยวกับเศรษฐกิจมากขึ้น รองลงมาคือ พฤติกรรมไม่เปลี่ยนแปลงยังคงเดิม แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้ที่ฟังรายการวิทยุโทรทัศน์เหมือนเดิม มีความสนใจรายการบันเทิงมากขึ้น เพียงร้อยละ 3.4 ซึ่งค่อนข้างขัดแย้งกับความเชื่อของคนโดยทั่วไป ที่คิดว่าในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ คนมีความเครียดมากขึ้นต้องการรายการบันเทิงที่มากขึ้นกว่าเดิม อย่างไรก็ตาม ผลวิจัยนี้ขัดแย้งกับผลสำรวจของคูสตีโพลระหว่างวันที่ 18 พฤศจิกายน - 27 ธันวาคม 40 ซึ่งระบุว่า คนเปิดเพลงฟังวิทยุที่ให้ความบันเทิงมากขึ้นและคนต้องการ เพิ่มรายการคลายความเครียดหรือตลกมากขึ้นมีจำนวนน้อยมาก คือ เพียงร้อยละ 3.0 ซึ่งหากพิจารณาจะเห็นว่าจุดนี้ค่อนข้างอันตรายเพราะผู้รับสื่ออาจเชื่อเช่นนั้น ๆ โดยขาดการตรวจสอบและสื่อสามารถชี้แนะและส่งผลกระทบต่อผู้รับสื่อได้อย่างมาก (พัชณี เขยจรรยา และคณะ, 2542)

งานวิจัยน่าจะเป็นไปได้ทั้ง 2 ด้าน คือ ในช่วงภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ประชาชนน่าจะแสวงหาสารสนเทศทางเศรษฐกิจมากขึ้น เพื่อประกอบอาชีพ ตามทฤษฎีการเลือกรับสารสนเทศ ในขณะที่เดียวกันกลุ่มที่มีความเครียดจากภาวะเศรษฐกิจ อาจจะแสวงหาความบันเทิงจากสื่อเพื่อความสบายใจมากขึ้น

ธีรารัง เตมสุขสวัสดิ์ (2544) ศึกษาความสอดคล้องระหว่างนโยบายการนำเสนอข่าวของสถานีโทรทัศน์ไอทีวีกับความต้องการรับชมรายการข่าวทางสถานีโทรทัศน์ไอทีวี ของประชาชนจำนวน 430 คน ในเขตกรุงเทพมหานคร จากการศึกษาพบข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับพฤติกรรมการรับชมรายการข่าวโทรทัศน์ดังนี้

1. สถานีวิทยุโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 3 อ.ส.ม.ท. เป็นสถานีโทรทัศน์ที่กลุ่มตัวอย่างติดตามชมรายการข่าวทุกวันมากที่สุด ร้อยละ 42.6
 2. สถานีโทรทัศน์ไอทีวีเป็นสถานีโทรทัศน์ที่กลุ่มตัวอย่างติดตามชมรายการข่าว ร้อยละ 38.4
 3. สถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 7 ร้อยละ 37.7
 4. สถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5 ร้อยละ 15.8
 5. สถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 9 อ.ส.ม.ท. ร้อยละ 14.0
- และสถานีโทรทัศน์ช่อง 11 กรมประชาสัมพันธ์ ร้อยละ 9.5

ทั้งนี้ผู้วิจัยพบว่า

1. กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 38.4 ใช้เวลาในการรับชมรายการข่าวทางสถานีโทรทัศน์ประมาณ 1 – 2 ชั่วโมง ต่อวัน
2. กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 30 ใช้เวลาชมรายการข่าวทางสถานีโทรทัศน์ประมาณ 30 – 60 นาที ต่อวัน
3. กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 17.9 ใช้เวลาในการรับชมรายการข่าวทางสถานีโทรทัศน์มากกว่า 2 โมงต่อวัน
4. กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 10.7 ใช้เวลาในการชมรายการข่าวทางสถานีโทรทัศน์ประมาณ 15 – 30 นาทีต่อวัน
5. กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 3.0 ใช้เวลาในการรับชมรายการข่าวทางสถานีโทรทัศน์น้อยกว่า 15 นาทีต่อวัน

เหตุผลของงานวิจัยอาจจะเป็นเพราะว่า ประชาชนดูโทรทัศน์ช่อง 3 และช่อง 7 มาก เพื่อเตรียมดูละครซึ่งนำเสนอหลังข่าว จึงมีสถิติผู้ชมข่าวมาก ในขณะที่เดียวกันอาจหมายถึงคุณภาพและเทคนิคการนำเสนอด้วย

ในส่วนของคนดูข่าวไอทีวีมาก อาจจะมีเหตุผลด้านความเข้มข้น แพลทใหม่ ของทีมข่าวไอทีวี ซึ่งมาจากหนังสือพิมพ์ เดอะ เนชั่น

รายการโทรทัศน์ที่สถานีโทรทัศน์แต่ละแห่งเป็นผู้ผลิตเอง คือ รายการข่าว แต่รายการดังกล่าวนี้ไม่อยู่ในการควบคุมของฝ่ายรายการ รายการข่าว ถือเป็นหัวใจหลักของสถานีโทรทัศน์ทุกแห่ง ดังนั้นฝ่ายข่าวของสถานีโทรทัศน์แต่ละแห่งจะมีขนาดใหญ่และแยกออกไปจากฝ่ายรายการ จากการที่สถานีต่าง ๆ ผลิตข่าวเอง จึงต้องมีการแข่งขันและมีวิธีนำเสนอข่าวของตนเอง ซึ่งมีส่วนทำให้ผู้ชมแตกต่างกันได้ บางช่องนำเสนอข่าวเจาะลึก เข้มข้น บางช่องเสนอข่าวแบบเป็นกันเอง มีความบันเทิงประกอบ ซึ่ง

อาจจะได้ผลในการดึงความสนใจจากผู้ชม เพราะวัฒนธรรมไทย ยังผสมผสานการทำงานหรือการเรียนกับการเล่นสนุกสนานอยู่ ทั้งในต่างประเทศเอง รายการข่าวที่เข้มข้น อาจมีวิธีแทรกเนื้อหาแปลกใหม่ รายการวิเคราะห์ที่ได้รับความนิยมจำนวนมากจะเข้มข้นจริงจัง หรือแทรกมุขตลก บันเทิง สร้างความเป็นกันเองกับผู้ชมก็มี

ปัญหาการวัดเรตติ้งปริมาณความนิยมเปิดรับ

สรราชย์ เตียวเจริญกุล กรรมการผู้จัดการ ไอทีวี ได้ทำการสำรวจข้อมูลของบริษัทวัดเรตติ้งปริมาณความนิยมเปิดรับ ว่ามีข้อมูลคลาดเคลื่อนมาก เช่น การว่างกล่องดำ PEOPLE METER ไม่ทั่วถึงทุกเรตติ้งปริมาณความนิยมเปิดรับ ไม่ครอบคลุมทุกรายได้ เช่นรายได้ต่อหัว 5000 บาท มีถึง 70 % กลับคิดถึงน้อย แต่คิดถึงรายได้กว่า 5000 บาทมากกว่า

ปัญหารายการดี ๆ ไม่มีเรตติ้งปริมาณความนิยมเปิดรับ ไม่ได้ได้รับความนิยม สร้างความประหลาดใจให้กับผู้ผลิตและสถานีโทรทัศน์ที่น่าเสนอมามาก ไอทีวีจึงได้ร่วมกับสวนดุสิตโพล ทำการสำรวจใหม่ ได้ผลออกมาค้านกับผลการวัดเรตติ้งปริมาณความนิยมเปิดรับของบริษัทวัดเรตติ้งยกตัวอย่างเช่น รายการข่าวเด่นประเด็นร้อน ของบริษัทวัดเรตติ้งปริมาณความนิยมเปิดรับ มีผู้เปิดรับชมช่อง 3, 5, 7, 9, 11 และ ITV ร้อยละ 8.07, 10.4, 14.25, 2.31, 0.55 และ 1.78 ตามลำดับ

ในขณะที่ผลการวัดเรตติ้งปริมาณความนิยมเปิดรับ ของ ITV ร่วมกับสวนดุสิตโพลมีผู้เปิดรับชมช่อง 3, 5, 7, 9, 11 และ ITV คิดเป็นร้อยละ 17, 6, 12, 12, 4, 38 ตามลำดับ (ไทยรัฐ 22 สิงหาคม 2544) ทำให้ความเชื่อถือในบริษัทวัดเรตติ้งปริมาณความนิยมเปิดรับลดน้อยลง

ตารางที่ 2.1 การเปิดรับชมรายการโทรทัศน์ของคนไทย (ปี 2545)

	กรุงเทพฯ	ชานเมือง	ชนบท
ข่าว	70 %	44 %	40 %
ภาพยนตร์จีน	30 %	41 %	47 %
ละครไทย	68 %	63 %	75 %
วาไรตี้	67 %	70 %	54 %
กีฬา	43 %	39 %	37 %
การ์ตูน	15 %	24 %	24 %
ภาพยนตร์ไทย	7 %	23 %	30 %
ดนตรี	12 %	28 %	28 %

ที่มา : Nielson (Thailand), Media Index 2002

ตารางที่ 2.2 จำนวนชั่วโมงที่ชมรายการโทรทัศน์ต่อวันคิดเป็นร้อยละ (ปี 2545)

	กรุงเทพฯ		ต่างจังหวัด	
	วันธรรมดา	วันเสาร์-อาทิตย์	วันธรรมดา	วันเสาร์-อาทิตย์
1 ชั่วโมง หรือน้อยกว่า	9	11	11	32
2 ชั่วโมง	18	20	30	31
3 ชั่วโมง	20	22	25	30
4 ชั่วโมง	27	30	16	28
5 ชั่วโมง	22	37	15	18
6 ชั่วโมง	15	30	10	7
6 ชั่วโมงขึ้นไป	12	11	8	6

ที่มา : Nialson (Thailand), Media Index 2002

การไหลเวียนของสารสนเทศเพื่อการศึกษาซึ่งไหลเวียนผ่านสื่อวิทยุกระจายเสียง

วัฒน์ วรรณยางกุล กล่าวถึงนวนิยายเรื่องมนตร์รักทรานซิสเตอร์ที่เขาเขียนว่า

“ผมมีความเชื่ออย่างแรงกล้าว่า วิทยุทรานซิสเตอร์ คือการเปลี่ยนแปลงของสังคมครั้งยิ่งใหญ่...และคงไม่ผิดอีกหากผมจะบอกว่า วิทยุทรานซิสเตอร์ คือเทคโนโลยีตัวแรกที่เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้คนในแบบดอนราคาดอนโคน และมันก็ส่งผลให้คนแบบไอ้แผน ที่กำลังทำนาทำไร่อยู่ดี ๆ เกิดความคิดที่จะเป็น... เป็นใครสักคนหรือเป็นอะไรสักอย่างจากสภาพแวดล้อมที่ในน้ำมีปลาในนามีข้าว ผู้คนในชุมชนสนิทสนมรักใคร่กันเหมือนพี่น้อง ไอ้แผนเข้ามาค้นหาความหมายของแสงสีในเมืองด้วยความหวังในใจว่า จะได้พบกับชีวิตที่ดีกว่า แต่แล้วเมื่อเวลาผ่านไป เขาเริ่มพบว่าสิ่งที่เขาฝันกับชีวิตจริงมันช่างแตกต่างกันราวฟ้ากับดิน สมัยที่ผมเขียนหนังสือเล่มนี้ผลกระทบมันยังไม่มากเหมือนกับที่เป็นอยู่ในสังคมตอนนี้ (วัฒน์ วรรณยางกุล , 2545)

คำพูดของวัฒน์ วรรณยางกุล แม้จะกล่าวถึงงานเขียนนวนิยายเรื่องมนตร์รักทรานซิสเตอร์ของเขา ซึ่งเขียนในช่วงเวลาเกือบ 30 ปีมาแล้ว แต่อ่านจากอิทธิพลของวิทยุก็ยังมีมากอยู่ไม่แตกต่างกันกับสื่อมวลชนอื่นๆนัก โดยเฉพาะประเทศกำลังพัฒนาและชนบทห่างไกล ซึ่งวิทยุทรานซิสเตอร์แทรกเข้าถึงได้ทุกครัวเรือน

แต่น่าเสียดายที่สังคมทุนนิยมได้ปล่อยให้วิทยุโทรทัศน์ ซึ่งเป็นสื่อการเรียนรู้ที่ดีที่สุดอย่างหนึ่งตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของอุตสาหกรรมโฆษณา และอุตสาหกรรมบันเทิง ตรงข้ามกับสังคมแบบอำนาจนิยมอย่างอื่น ที่ใช้วิทยุโทรทัศน์เป็นสื่อให้การศึกษาได้ดีกว่า (กาญจนา แก้วเทพ , 2545)

ในประเทศไทยก็น่าเสียดายที่ว่า สถานีวิทยุเป็นของรัฐทั้งหมด แต่ปล่อยให้อยู่ภายใต้อิทธิพลของอุตสาหกรรมบันเทิงโฆษณา และผู้ประกอบการเอกชนผู้เช่าเวลา และไม่ได้มีการนำสื่อนี้มาใช้ประโยชน์เพื่อการศึกษาอย่างจริงจังนัก

วิทยุกระจายเสียง เป็นสื่อการศึกษามวลชนที่ใช้กว้างขวางในทุกประเทศ สำหรับประเทศไทย มีการจัดตั้งสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยเพื่อการศึกษาขึ้นนานแล้ว มีสถานีวิทยุกระจายเสียงในเครือข่ายทั่วประเทศ ทำการกระจายเสียงเพื่อการศึกษาสั้น ๆ วันละ 18 ชั่วโมง หน่วยงานที่ผลิตรายการได้แก่กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษาของกรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ นอกจากนี้ศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา ยังมีสถานีวิทยุศึกษาอยู่ด้วย รายการของกระทรวงสาธารณสุข รายการของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เสนอความรู้ในด้านการเกษตร และการอาชีพอื่น ๆ

รายการของศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ เป็นรายการที่ให้ความรู้และสาระในด้านต่าง ๆ เช่น การศึกษาสายสามัญ การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย ตลอดจนให้ความรู้ในด้านการอาชีพ

วิทยุกระจายเสียงนั้น เป็นเครื่องมือที่เป็นประโยชน์ยิ่งต่อการศึกษามวลชนของไทย ขณะนี้พลเมืองไทยมีเครื่องรับวิทยุกันเป็นจำนวนมาก คนใช้เวลาในการฟังวิทยุสูง วิทยุเข้าถึงคนฟังพร้อม ๆ กันได้รวดเร็ว เพราะการฟังวิทยุนั้นฟังร่วมกับกิจกรรมอื่นได้ วิทยุกระจายเสียงมีความสามารถในการเร้าอารมณ์ได้มาก ทุกคนมั่นใจว่าทุกคนได้ฟัง เมื่อเป็นเช่นนี้ จะทำให้มีการพูดการคุยกันถึงสิ่งที่เสนอทางวิทยุกระจายเสียง ปรากฏการณ์เช่นนี้จะทำให้เกิดการนำสิ่งที่ได้ฟังไปปฏิบัติ นอกจากนี้หากมีการจัดตั้งกลุ่มรับฟังวิทยุด้วย ก็ยิ่งจะได้ประโยชน์ที่จะให้มีการอภิปรายในสิ่งที่ฟัง และจะทำให้กลุ่มที่รับฟังวิทยุนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์มากยิ่งขึ้น (ชม ภูมิภาค , 2545)

นอกจากกระทรวงเกษตร กระทรวงสาธารณสุขแล้ว กระทรวงอื่น ๆ ก็น่าจะมีคลื่นเวลาในสถานีวิทยุกระจายเสียงด้วย เช่น กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี กระทรวงสื่อสาร องค์การทางศาสนา วัฒนธรรม การท่องเที่ยว การส่งออก

ในสถาบันการศึกษาที่มีความพร้อม ก็มีคลื่นวิทยุกระจายเสียงไว้กระจายได้ เช่น วิทยุจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และกำลังขยายไปสู่มหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษาอื่นๆในอนาคต

นอกจากนี้ยังมีแนวโน้มตามรัฐธรรมนูญแห่งประเทศไทยปี พุทธศักราช 2540 ซึ่งจะจัดให้สถานีวิทยุโทรทัศน์โอนคลื่นเดิมให้แก่สถาบัน เพื่อจัดสรรใหม่ และมีการขยายให้วิทยุกระจายเสียงสู่ภูมิภาคและท้องถิ่น แนวโน้มของการเกิดวิทยุประจำจังหวัดหรือวิทยุประจำตำบล วิทยุชุมชนเล็ก ๆ มีความเป็นไปได้ ทั้งด้านกฎหมายและเทคโนโลยี

วิกา อุดมฉันทน์ เขียนคำนำในหนังสือปฏิรูปสื่อเพื่อสังคมว่า

วิทยุซึ่งเป็นที่กระจายเสียงชนิดแรกเกิดขึ้นในโลก ประมาณหนึ่งศตวรรษก่อน ผู้นำของทุกประเทศต่างตื่นตัวยินดีเป็นล้นพ้นที่จะได้นำวิทยุไปใช้เพื่อการพัฒนาที่ก้าวหน้าขึ้นของสังคม เพราะทุกคนมองเห็นศักยภาพของวิทยุกระจายเสียงว่าเป็นเครื่องมืออันวิเศษที่จะช่วยส่งเสริมการศึกษาให้ก้าวหน้า แจกสารสนเทศทางการเมืองแก่ประชาชน และเผยแพร่วัฒนธรรมให้แพร่หลายทุกประเทศจึงแสดงจุดยืนให้ปรากฏด้วยหลักฐานหมาย เจตนาธรรมเนียมและนโยบายที่มีต่อสื่อกระจายเสียงพยายามสร้างหลักประกันให้เห็นว่าสื่อที่มีศักยภาพอันมากมายนี้ได้นำไปใช้เพื่อประโยชน์สูงสุดของประเทศชาติและประชาชน

โครงสร้างการเป็นเจ้าของสถานีวิทยุกระจายเสียง กับการเปิดรับของสารสนเทศเพื่อการศึกษา

คณะกรรมการ McBride (1980) ได้เสนอต่อ UNESCO ว่า

รูปแบบการมีกรรมสิทธิ์ในกิจการวิทยุและโทรทัศน์เป็นเรื่องที่ยุ้งยากกว่า วิทยุจะเป็นสิ่งที่ชักจูงใจได้ง่ายมาก จนกระทั่งเกิดปัญหาว่าใครควรจะเป็นเจ้าของสื่อใหม่ชนิดนี้ เนื่องจากในขณะเริ่มต้นนั้นยังมีคลื่นความถี่จำนวนเพียงเล็กน้อย จึงกลัวว่าบุคคลแรกในวงการนี้จะผูกขาดกิจการได้ด้วยเหตุผลเหล่านี้ รัฐบาลต่างๆจึงได้เฟื่องเล็งต่อการดำเนินงานกระจายเสียงวิทยุมากกว่าหนังสือพิมพ์ และรัฐได้เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยไม่มากนักน้อย ในการบริหารวิทยุกระจายเสียงและต่อมาโทรทัศน์ มีการจัดตั้งหน่วยงานวิทยุกระจายเสียงที่มีอิสระและมีความรับผิดชอบต่อสังคมขึ้นในประเทศต่างๆหลายประเทศในยุโรป แคนาดา ออสเตรเลีย ญี่ปุ่นและต่อมาอีกในบางประเทศในทวีปแอฟริกา แต่ระดับที่หน่วยงานเหล่านี้จะสามารถตัดสินใจได้โดยอิสระ และได้รับความยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างไปจากหน่วยงานของรัฐบาลนั้น ไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับสถานการณ์ทางการเมือง

ดังนั้นในรูปแบบกรรมสิทธิ์ในการกระจายเสียงจึงมีการดำเนินงานตั้งแต่แบบวิสาหกิจอิสระของอเมริกา แบบบริษัทเอกชนของรัฐในยุโรปจนถึงแบบที่รัฐเป็นเจ้าของในโลกลงคมนิยมในประเทศส่วนใหญ่ในแอฟริกาและบางประเทศเอเชีย อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างก็ได้กลายเป็นเรื่องที่สำคัญไปแล้ว ในปัจจุบันวิทยุและโทรทัศน์ที่เป็นของเอกชนก็ดำเนินงานเคียงข้างไปกับหน่วยงานของรัฐบาล ดังเช่นในสหราชอาณาจักร ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย แคนาดา และฟินแลนด์ ในสหรัฐอเมริกากองทุนต่างๆของรัฐบาล (จากรัฐบาลกลางรัฐและเมืองต่าง ๆ) ให้ความสนับสนุนเครือข่ายกระจายเสียงของรัฐที่มีผู้ฟังกลุ่มใหญ่พอสมควรในตลาดอเมริกา มีสถานีโทรทัศน์และวิทยุกระจายเสียงที่ดำเนินงานโดยรัฐบาลควบคู่ไปกับการกระจายเสียงเพื่อการศึกษาและศาสนา เช่นเดียวกับเครือข่ายทางการค้า

โดยธรรมเนียมแล้ว การบริการการกระจายเสียงนี้ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาล ค่าธรรมเนียมใบอนุญาตหรือการโฆษณา แต่ค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานที่สูงขึ้นบีบบังคับให้ระบบส่วนใหญ่ต้องหาแหล่งเงินทุนจากที่ต่างๆ เช่น หน่วยงานของรัฐหลายแห่งรับโฆษณา ซึ่งก็คุมค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก (Yong McBride . 1990)

ในเดือนกรกฎาคม ปี ค.ศ. 1984 ศาลฎีกาสหรัฐอเมริกาได้ส่งหนังสือถึง FCC แสดงความกังวลว่าการอ้างเหตุผลเรื่องวิทยุขาดแคลนเพื่อบังคับใช้กฎหมายกับสื่อกระจายเสียงนั้นยังมีความถูกต้องชอบธรรมอยู่อีกหรือไม่ ในหนังสือดังกล่าวแม้จะพยายามสรรหาคำพูดอย่างระมัดระวัง แต่ความหมายที่อยู่ลึกลงไปเป็นสัญญาณบ่งบอกความเปลี่ยนแปลงชนิดกลับหน้าเป็นหลังของผ่ายนิติบัญญัติที่กำลังจะเกิดขึ้น

“เหตุผลที่ใช้กันเรื่อยมาเพื่อให้มีการกำกับควบคุมสื่อกระจายเสียง โดยอ้างถึงการขาดแคลนคลื่นวิทยุ นั้น ในระยะไม่กี่ปีมานี้ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์มากขึ้นเรื่อยๆ ผู้วิจารณ์ซึ่งรวมถึงประธานของ FCC คนปัจจุบัน มีทัศนะว่าเมื่อเทคโนโลยีของโทรทัศน์เคเบิลและโทรทัศน์ผ่านดาวเทียมเกิดขึ้น ชุมชนท้องถิ่นสามารถเข้าถึงช่องรายการที่มีความหลากหลายมากถึงเพียงนี้ หลักการว่าด้วยคลื่นขาดแคลนจึงเป็นสิ่งล้าสมัย” (วิภา อุตมฉันท . 2544 : 85)

ความเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีทำให้ความคิดเดิม วิธีการแบบเดิมเปลี่ยนไป ในการจัดการคลื่นวิทยุโทรทัศน์ไทยแม้จะมีดาวเทียมใช้เอง วิทยุและโทรทัศน์ไทยก็ยังไม่มีความคิดว่าจะเปลี่ยนผู้ควบคุมคลื่นวิทยุและโทรทัศน์ และสิ่งที่ยังคงมั่นอยู่เสมอ คือไม่สามารถจัดหาคคลื่นวิทยุและโทรทัศน์เพื่งจัดทำสารสนเทศเพื่อการศึกษาได้ เพราะคลื่นวิทยุและโทรทัศน์ไม่มีการจัดสรรแบ่งให้เขาคคลื่นความถี่ไปหมดแล้ว

กรรมสิทธิ์สถานีวิทยุไทย

อนุช อภาภิรม (2545) ได้ชี้ให้เห็นที่มาถึงการพยายามขยายพื้นที่สาธารณะในสื่อมวลชน โดยใช้กลไกของระบบตลาดทุนนิยมว่า

...ในประเทศไทย รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ร่างขึ้นบนความเชื่อของสิทธิเสรีนิยมใหม่ และการมีส่วนร่วมของประชาชน กล่าวในทางการกระจายเสียงก็คือเลิกการผูกขาดคลื่นความถี่โดยกลไก และหน่วยงานรัฐให้เข้าสู่ระบบตลาดและการควบคุมของสาธารณชน ซึ่งกล่าวในทางปฏิบัติก็นำคลื่นความถี่เข้าสู่ระบบตลาด โดยการคิดเอาว่าการแข่งขันในระบบตลาดจะนำไปสู่การกระจายเสียงเพื่อประโยชน์สาธารณะ แต่สิ่งที่เกิดเป็นจริงทั่วโลกคือ การแข่งขันในระบบตลาดนำไปสู่การผูกขาดและการแสวงหากำไรสูงสุด

สาธารณสุขนั้นถึงแม้ว่าจะมีจำนวนมาก แต่ก็มีลักษณะกระจาย และส่วนใหญ่ก็ดูเหมือนจะถูกจัดระเบียบให้เข้าอยู่ในระบบตลาด ที่ถือว่า การบริโภคเป็นความสุข และการได้จับจ่ายคืออำนาจและชัยชนะ ดังนั้น หากสาธารณสุขยังไม่สามารถจัดระเบียบตัวเองให้เป็นกลุ่มก้อนหรือเป็นองค์กรเพื่อตนเอง ก็คงยากที่จะนำคลื่นความถี่นั้นมาใช้เพื่อประโยชน์สาธารณสุขอย่างกว้างขวางและยั่งยืน...

ส่วนที่น่าพิจารณาคือ ปัจจุบันสถานีวิทยกว่า 500 สถานี เป็นของรัฐทั้งหมดเช่นเดียวระบบของสหภาพโซเวียตรัสเซีย แต่คลื่นสถานีเกือบทั้งหมดได้ให้เอกชนจัดทำรายการเช่นเดียวกับระบบสหรัฐอเมริกา

หากพิจารณาในจุดแข็งคือ รัฐจะสามารถแทรกแซงเรียกคืนคลื่นและเวลาที่ให้เข้าไปได้ง่าย แต่จุดอ่อนคือระบบราชการอ่อนแอไม่มีเงินทุนเพียงพอ จะจัดทำรายการที่มีคุณภาพสูงได้ หากจะจัดรายการบันเทิงเช่นเดียวกับเอกชน ก็ไม่สามารถทำได้ดี และไม่น่าจะเป็นกิจธุระเร่งด่วนของรัฐ สถานีวิทยุส่วนใหญ่จึงปล่อยให้เอกชนเช่าประมูลเวลาไปดำเนินการกันเอง สารสนเทศส่วนใหญ่จึงเป็นสารสนเทศเพื่อความบันเทิง ซึ่งสารสนเทศบันเทิงหาเงินสนับสนุนได้ง่ายกว่าสารสนเทศเพื่อการศึกษา

วิทยุ พื้นที่สาธารณะ

ทศนะที่สอดคล้องกันของนักวิเคราะห์ฝ่ายที่สนับสนุนการกระจายเสียงภาคสาธารณะ (Raboy, 1995; Graham, 1997) ก็ยืนยันว่า ภาคสาธารณะจะต้องไม่ดำเนินงานในเชิงธุรกิจแบบเดียวกับภาคเอกชนอย่างเด็ดขาด เพราะสิ่งนี้ขัดแย้งชนิดที่เข้ากันไม่ได้เลยกับการทำหน้าที่เพื่อสังคม การเสนอให้องค์กรเพื่อสาธารณะเลือกเอาหนึ่ง ระหว่างการแสวงหารายได้เพื่อทำกำไร กับการพัฒนาคุณภาพเพื่อรับใช้สังคม เพราะไม่มีทางที่การกระจายเสียงภาคสาธารณะจะทำได้ทั้งสองอย่างในเวลาเดียวกัน (วิภา อุดมจันทร์, 2544)

ในขณะที่วิทยุไทยไม่ได้มีเส้นแบ่งชัดเจน กรรมสิทธิ์เป็นของรัฐแต่เอกชนเช่าเวลา ภาครัฐที่เป็นเจ้าของสื่อวิทยุส่วนใหญ่ คือ ทหารซึ่งไม่ได้ชำนาญในการจัดรายการถ่ายทอดบันเทิงอย่างแท้จริง ภาครัฐจึงอาจจัดรายการเพื่อสาธารณะบางส่วนแบบไม่มีประสิทธิผลนัก ในขณะที่คลื่นเวลาและรายการส่วนใหญ่ได้ให้เอกชนเช่าไปแล้ว

บุญคดี ปลั่งศิริ (2544) ประธานการบริหารกลุ่มชินคอร์ป กล่าวว่า “วิทยุ จะเป็นเป้าหมายต่อไปของกลุ่มชินคอร์ปจะเข้าไปจับ เพราะจะเป็นส่วนที่เข้ามาเสริมธุรกิจอื่น ๆ ที่อยู่ในเครือได้ ที่สำคัญวิทยุเป็นธุรกิจในข่ายอิลคทรอนิคด้วยกัน และไม่จำเป็นต้องใช้เงินลงทุนสูง” (กรกฎาคม 2544)

“สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย เป็นสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งชาติ เพื่อบริการสาธารณะ (Public Broadcasting Service) โดยยึดสาธารณะประโยชน์” (Public Interest) เป็นหลัก แตกต่างไปจากสถานีวิทยุกระจายเสียงเชิงธุรกิจ (Commercial Broadcasting) ที่มุ่งแสวงผลกำไรและประโยชน์ทางการค้า (บุญเรือน สมควร, 2544)

จุดแข็งของสถานีวิทยุไทยคือการเป็นของรัฐทั้งหมด แต่ก็มีจุดอ่อนที่ถูกครอบงำโดยระบบราชการไทยและภาคธุรกิจ

หากเปรียบเทียบกับสหรัฐอเมริกา สื่อวิทยุไทยน่าจะมีสารสนเทศเพื่อการศึกษา มากกว่า หากเปรียบเทียบกับสหภาพโซเวียต (เดิม) วิทยุไทยน่าจะมีอิสระและมีภาคบันเทิงได้มากกว่าหากพิจารณาตามแนวทฤษฎีปฏิบัติฐานทางสังคม (Normative Theory)

ในข้อเท็จจริงวิทยุกระจายเสียงไทยจะมีรายการประเภทบันเทิง เพลง ดนตรี ละครค่อนข้างมาก (ประมาณ 70%) และมีรายการประเภทความรู้หรือสารสนเทศเพื่อศึกษาค่อนข้างน้อย (ประมาณ 30%) คล้ายกับสื่อมวลชนไทยอื่น ๆ นั่นคือวิทยุไทย มีสัญญาคล้ายสหรัฐอเมริกา มากกว่าในแง่ของธุรกิจ เอกชนเข้ามาบริหารจัดการในรายการบันเทิงเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่รัฐถือกรรมสิทธิ์ คล้ายกับสหภาพโซเวียตรัสเซียเดิม คือเป็นของรัฐ การจัดการรายการบันเทิง ส่วนใหญ่จะเป็น วิทยุในสังกัดกระทรวงกระจายเสียง ให้เอกชนเช่าเวลาในการจัดการสารสนเทศเพื่อการศึกษา ส่วนใหญ่จะอยู่ในวิทยุของกรมประชาสัมพันธ์ซึ่งเป็นส่วนราชการ สารสนเทศเพื่อการศึกษาที่ออกมาจึงมีลักษณะไม่มีจุดเด่นมากนัก

โครงสร้างสถานีวิทยุกระจายเสียงไทยกับสารสนเทศเพื่อการศึกษา

จำนวนสถานี สถานีวิทยุกระจายเสียงปัจจุบันมีทั้งสิ้น 527 สถานี สามารถจำแนกตามที่ตั้งสถานีออกได้ ดังนี้

ตารางที่ 2.3 สถานีวิทยุกระจายเสียง (จำแนกตามที่ตั้งสถานี)

สถานีวิทยุกระจายเสียง	A.M.		F.M.	รวม	
	MF	HF(SW)		จำนวน	สัดส่วน
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	51	1	81	133	25.23
ภาคใต้	46	-	82	128	24.28
ภาคเหนือ	53	1	72	126	23.90
กรุงเทพมหานคร	38	2	40	80	15.18
ภาคตะวันออก	11	-	20	31	5.90
ภาคตะวันตก	10	-	9	19	3.60
ภาคกลาง	2	-	8	10	1.89
รวม	211	4	312	527	100

ปรับปรุงจาก บุญเรือน สมควร. การศึกษาแบบแผนสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย (3545 – 2544) วิทยานิพนธ์คณะสื่อสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544

จะเห็นได้ว่าสถานีวิทยุกระจายเสียงมีขยายตัวสู่ภูมิภาคที่ค่อนข้างดี โดยขยายไปสู่ทุกภาคอย่างทั่วถึง แต่ในแง่ของการกระจายอำนาจยังขึ้นอยู่กับส่วนกลาง คือ กระทรวงกลาโหมและการประชาสัมพันธ์ ไม่ใช่วิทยุของชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง แม้จะมีชื่อเป็นวิทยุประจำถิ่น (วปถ) ก็ตาม

สาเหตุที่กระทรวงกลาโหมเป็นเจ้าของสถานีวิทยุ และโทรทัศน์จำนวนมาก เป็นผลต่อเนื่องมาจากสงครามเย็นและสงครามเวียดนาม (ทศวรรษ 1960 – 1980) ซึ่งวิทยุและโทรทัศน์กลายเป็นยุทธปัจจัยในการโฆษณาชวนเชื่อ (Propaganda) ได้อย่างหนึ่ง ภาคบันเทิงจึงมีมากในขณะที่ภาคความรู้จะมีแทรกอยู่ในการโฆษณาชวนเชื่อต่างๆ แต่ก็ไม่มากนัก

หลังจากสงครามเย็นและสงครามเวียดนามสิ้นสุด การโฆษณาชวนเชื่อก็น้อยลง ภาคบันเทิงที่สนับสนุนโฆษณาตลาด โฆษณาก็มีเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่ภาคความรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชนก็มีเพิ่มมากขึ้นอีกด้วย

สุรัตน์ เมธิกุล (2545: 37) สรุปเทียบกับจำนวนวิทยุกระจายเสียงไทย

ปัจจุบันกิจการวิทยุกระจายเสียงในประเทศไทย มีสถานีวิทยุกระจายเสียงระบบเอ.เอ็ม. และระบบเอฟ.เอ็ม. ทั้งในกรุงเทพฯและในภูมิภาคจำนวน 527 สถานี อยู่ในการครอบครองของหน่วย

งานราชการและรัฐวิสาหกิจ 20 หน่วยงานนี้ (นับสถานีวิทยุกระจายเสียงเคลื่อนที่เฉพาะกิจด้วย) ซึ่งใน 20 หน่วยงานนี้ แท้ที่จริงสถานีวิทยุ ส่วนใหญ่อยู่ในการครอบครองของห้าหน่วยงานใหญ่ ซึ่งรวมแล้วมี ถึง 416 สถานี ในจำนวนสถานีวิทยุทั้งหมด 527 สถานี คือ กรมประชาสัมพันธ์ มีสถานีวิทยุทั้งสิ้น 146 สถานี กองทัพบกมี 128 สถานี องค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย (อ.ส.ม.ท.) มี 62 สถานี สำนักงานตำรวจแห่งชาติ มี 44 สถานีและกองทัพอากาศมี 36 สถานี (เว็บไซต์ thaiadvertising.com 10 มิถุนายน - 15 กรกฎาคม 2543)

หากเปรียบเทียบตามส่วนกับการกระทรวงกลาโหม มีสถานีวิทยุในสังกัดมากถึงร้อยละ 40 ของสถานีวิทยุทั้งหมด เนื่องจากวิทยุเคยเป็นยุทธปัจจัยทางการทหารและความมั่นคง ยุคสงครามเย็น สงครามเวียดนาม ซึ่งสหรัฐอเมริกามีสิทธิผลอย่างสูงในการกำหนดนโยบายและต่อเนื่องมาจนถึง ปัจจุบัน ในขณะที่วิทยุสังกัดกระทรวงศึกษาธิการมีเพียง 0.5% เท่านั้น สารสนเทศเพื่อการศึกษา โฆษณาในวิทยุไทยจึงมีน้อยลง

ตารางที่ 2.4 สถานีวิทยุกระจายเสียงจำแนกตามหน่วยงานที่ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งสถานี

สถานีวิทยุ	AM		FM	รวม	
	MF	HF(SW)		จำนวน	สัดส่วน
กระทรวงกลาโหม	111	-	91	202	38.38
สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม	(2)	-	(1)	(3)	(0.56)
กองบัญชาการทหารสูงสุด	(7)	-	(7)	(14)	(2.65)
กองทัพบก	(77)	-	(51)	(128)	(24.28)
กองทัพอากาศ	(7)	-	(14)	(21)	(3.98)
กองทัพอากาศ	(18)	-	(18)	(36)	(6.83)
กรมประชาสัมพันธ์	60	1	85	146	27.74
องค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย	2	-	60	62	11.78
สำนักงานตำรวจแห่งชาติ	8	-	36	44	8.36
สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร	1	-	15	16	6.04
ทบวงมหาวิทยาลัย	5	-	7	12	2.27
กรมไปรษณีย์โทรเลข	6	-	6	12	2.27
สถานีวิทยุฯ เคลื่อนที่เฉพาะกิจ	11	-	-	11	2.08
กรมอุตุนิยมวิทยา	1	-	5	6	1.13
กรมประมง	1	-	3	4	0.75
สำนักพระราชวัง	1	1	1	3	0.56
กระทรวงศึกษาธิการ	1	-	2	3	0.56
กระทรวงการต่างประเทศ	1	-	-	1	0.18
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์	1	-	-	1	0.18
กรมเจ้าท่า	-	-	1	1	0.18
กรุงเทพมหานคร	1	-	-	1	0.18
BBC. (นครสวรรค์)	-	1	-	1	0.18
VOA. (อุดรธานี)	-	1	-	1	0.18
รวม	211	4	312	527	100

(บุญเรือน สมควร, 2544 หน้า 113)

ตรงกับข้อมูลของ วิทยากร เชียงกุล (2544) ให้ตัวเลขเชิงปริมาณอย่างใกล้เคียงความจริงว่า

เรามีสถานีวิทยุ 527 สถานี และโทรทัศน์ระดับชาติ 6 สถานี ภูมิภาค 8 สถานี (ไม่นับโทรทัศน์แบบบอกสมาชิกอีกสิบกว่าช่อง) สื่อวิทยุโทรทัศน์เข้าถึงประชาชนได้มากกว่าหนังสือพิมพ์หลายเท่า คือ 80 – 90% ของคนทั้งประเทศ แต่น่าเสียดายเราใช้สื่อวิทยุโทรทัศน์ที่เข้าถึงคนได้มากและคนใช้เวลาฟังและเวลาดูมากนี้ไปเพื่อความบันเทิงและโฆษณาสินค้าถึงราวร้อยละ 80 ส่วนที่เป็นสารสนเทศคดีหรือความรู้มีเพียงร้อยละ 20

เราใช้งบประมาณปีละ 2 แสนกว่าล้านบาท เพื่อพัฒนาการศึกษาซึ่งปัญญาชนส่วนใหญ่มองว่าล้มเหลว แต่เราไม่ได้สนใจเลยว่า สื่อวิทยุโทรทัศน์ซึ่งปัจจุบันรัฐบาลควักเงินอุดหนุนน้อยมากนี้สามารถมีอิทธิพลต่อการสร้างการรับรู้ ทักษะคดี ค่านิยม ของประชาชนได้ไม่น้อยไปกว่าการจัดการศึกษาอย่างเป็นทางการ

อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ (2541) กล่าวว่า

สื่อวิทยุกระจายเสียงได้ปรับบทบาทจากการเป็นเครื่องมือของฝ่ายอำนาจนิยม อนุรักษ์นิยม มาเป็นส่วนหนึ่งของภาครัฐกิจตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 2520

รายได้จากโฆษณาทางวิทยุ เพิ่มจาก 900 ล้านบาทในปี 2527 เป็น 1,300 ล้านบาท ในปี 2532 5,095 ล้านบาทในปี 2539 (เพิ่มขึ้นถึง ร้อยละ 4.66) พอถึงทศวรรษ 2530 จึงมีเอกชนเข้ามาลงทุนกิจการวิทยุกระจายเสียงโทรทัศน์ แข่งขันกันรุนแรงขึ้น มีการเปลี่ยนจากเช่าเวลาเป็นช่วงๆมาเป็นเหมาเวลาทั้งคลื่นและเหมาหลายคลื่นหลายสถานี... (น้ามนต์ พรหมเปี่ยม 2541:22)

ปริมาณการไหลเวียนของสารสนเทศเพื่อการศึกษาในสื่อวิทยุกระจายเสียงไทย

อรวรรณ วิวัชณะ (2534) ได้สำรวจการเปิดรับสื่อของนิสิตนักศึกษาในกรุงเทพมหานครพบว่า สำหรับการเปิดรับสื่อมวลชนประเภทวิทยุกระจายเสียง นิสิตนักศึกษาส่วนใหญ่ทั้งสองสาขาวิชาและทั้งชายและหญิง ฟังวิทยุทุกวัน โดยฟังที่บ้านหรือที่พักของตน และมีวิทยุเป็นของตนเอง ระยะเวลาที่รับฟังครั้งละมากกว่า 1 ชั่วโมง เวลาที่ฟังหลังเวลา 21.00 น. ฟังเพื่อความสนุกสนานและเพลิดเพลิน สถานีวิทยุที่เปิดฟังบ่อยคือ สถานี 97.5, 101.5, 94.5 เมกกะเฮิร์ตซ์ และหมูนหารายการถูกใจ รายการวิทยุที่ฟังเป็นประจำคือ รายการเพลงไทยสากล เพลงสากล เพลงบรรเลง ข่าวบันเทิง สารคดี ความรู้ทั่วไป รายการวิทยุที่ฟังบางครั้ง คือ รายการข่าวต่างประเทศ สารคดีความรู้ทั่วไป ข่าวในประเทศ ข่าวกีฬา รายการวิทยุที่นิสิตนักศึกษาไม่ฟังเลย ได้แก่รายการลิเก ลำตัด หมอลำ รายการเพื่อแม่บ้าน เพลงไทยเดิม ละครวิทยุ

การเปิดรับสารสนเทศเพื่อการศึกษาจากหนังสือพิมพ์

1. ตัวอย่างลักษณะสารสนเทศเพื่อการศึกษาในหนังสือพิมพ์ไทย

วรรณิกา นิยมไทย และคณะ (2544) ได้ศึกษาผลการวิจัยวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับหนังสือพิมพ์ไทยในระดับปริญญาโท 110 เล่ม พบว่า มีการนำเสนอสารสนเทศเพื่อการศึกษาบ้าง แทรกอยู่ในสารสนเทศทั่วไป คือ

1.1 เนื้อหาสารสนเทศเกี่ยวกับโภชนาการ (จิตสุดา รุ่งงาม , 2536. ลำดับที่ 27)

- หนังสือพิมพ์แนวประชานิยม เสนอเนื้อหาประเภทส่งเสริมพฤติกรรมผู้บริโภคเพื่อโภชนาการมากกว่าหนังสือพิมพ์คุณภาพ

1.2 การเสนอเนื้อหาสารสนเทศเกี่ยวกับสตรี (ชนัญชี่ กาญจนอุไร โรจน์, ลำดับที่ 31)

- การเสนอภาพลักษณ์สตรีในประเด็นกับความงามมากที่สุด รองลงมาได้แก่สตรี กับสังคม บทบาทของสตรีที่นำเสนอเป็นบทบาทของหญิงยุคใหม่แต่ก็มีการเสนอบทบาทการเป็นสัตว์โลกแสนสวย และวัตถุทางเพศได้เช่นเดียวกัน

- สตรีในระดับผู้นำจะได้รับการนำเสนอมากกว่าสตรีธรรมดาทั่วไป

- หน้า 1 นำเสนอเรื่องของสตรีในฐานะที่เป็นเหยื่อของความรุนแรง และสตรีกับธุรกิจบริการทางเพศมาก รวมทั้งมีการเสนอเรื่องของสตรีในฐานะผู้ถูกกระทำกับเรื่องของสตรีในระดับผู้นำเหมือนกัน ส่วนในหน้าสตรีมักจะเสนอประเด็นเรื่องสตรีกับสังคมและความงามเป็นหลัก แม้แต่ในวันสตรีสากลก็มีการเสนอประเด็นเรื่องสตรีกับความงามมากที่สุด

1.3 การเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

- ลักษณะการรายงานเป็นการรายงานตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมากที่สุด รองลงมาเป็นการให้ความรู้ การริเริ่มคิดประเด็นข่าวเองมีเพียง 42 %

- ประเภทเนื้อหาเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีมากที่สุด รองลงมาเป็นการแพทย์ สาธารณสุข การเกษตรและชีวภาพ โทรคมนาคมขนส่ง น้อยที่สุด คือ เนื้อหาการสัมมนาทางวิชาการ (จันทร์เพ็ญ ถนอมบุญ , 2540. ลำดับที่ 67)

1.4 ข่าวสิ่งแวดล้อม

- กรณีมลพิษจากโรงงานแม่เมาะ ลำปาง

- ส่วนใหญ่เสนอเป็นรูปรายงานข่าวเหตุการณ์ที่คืบหน้า ไปแต่ละวันมากกว่าบทความวิเคราะห์ หรือบทความเชิงสืบสวนสอบสวน

- แหล่งข่าวจำกัดอยู่เฉพาะคู่มือของความขัดแย้ง คือ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตกับชาวบ้าน และรัฐบาล ทำให้สาระของข่าววนเวียนอยู่ในกรอบความเคลื่อนไหวหรือทัศนคติของคนเหล่านี้ ส่งผลให้สาธารณะชนมองข้ามผลกระทบหรืออันตรายที่แวดล้อมอยู่

- หนังสือพิมพ์ทำหน้าที่เพียงรายงานข่าวว่ามีอะไรเกิดขึ้น แต่ยังไม่ได้กระตุ้นเตือนให้ประชาชนตื่นตัวกับปัญหา และอันตรายทางสิ่งแวดล้อม

1.5 วิเคราะห์เนื้อหาข่าวในหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ (ณรงค์ ขำวิจิตร 2533, ลำดับที่ 10)

- หนังสือพิมพ์แนวเสนอก้าวทั่วไปให้ความสำคัญในการเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับสารสนเทศด้านสิ่งแวดล้อมในความถี่สูง (เดลินิวส์ 23.89%, สยามรัฐ 17.63% และมติชน 17.52 %)

ปัญหาอุปสรรคของการเปิดรับสารสนเทศเพื่อการศึกษาจากหนังสือพิมพ์

หนังสือพิมพ์จะต้องเผชิญปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง เช่นเดียวกับสื่อมวลชนอื่น ๆ ในด้านของอิทธิพลทางธุรกิจหนังสือพิมพ์ การแข่งขันทางธุรกิจอย่างรุนแรง Baran & Davis (1995) ได้หยิบยกกรณีของ William Randolph Hearst (ที่เติบโตมาในวงการหนังสือพิมพ์ พร้อม ๆ กับ Pulitzer) มาแสดงให้เห็นภาพโดยทั่วไปของสื่อมวลชนในขณะนั้น HEARST มีชื่อเสียงในฐานะนักหนังสือพิมพ์ที่ชอบไปกว้านซื้อหนังสือพิมพ์ที่กิจการล้มละลายแล้ว นำเอาปรับปรุงด้วย วิธีการรายงานข่าวแบบใส่สีใส่ไข่ พาดหัวให้ตื่นเต้นหวือหวาใช้ภาพที่เร้าอารมณ์ อันมีผลทำให้หนังสือพิมพ์ของเขาขายดีอย่างมาก อย่างไรก็ตาม จากปัจจัยการแข่งขันกันอย่างดุเดือดของธุรกิจของสื่อมวลชน ก็ทำให้เรื่องความรับผิดชอบต่อวิชาชีพและต่อสังคมหย่อนยานลงไป จนมีผลทำให้ภาพลักษณ์และ สง่าราศีของสื่อมวลชนหมองมัวไป (อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ 2543)

ความเร่งรีบของงานหนังสือพิมพ์

งานสื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์มีกรอบการทำงานที่จำกัด ด้าน เวลา ดังที่ได้รับสมญานามว่าเป็น “วรรณกรรมเร่งรีบ” การเขียนต้องมีลักษณะใส่สี ติไข่เพื่อกระตุ้นความสนใจคนอ่าน จนกระทั่งอาจเกินเลยออกไปเป็นการปั่นน้ำให้เป็นตัว ที่เรียกว่า “หนังสือพิมพ์เหลือง” (Yellow Journalism) การเปลี่ยนแปลงทางภาษาที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือ ในขณะที่หนังสือของผู้ดีชั้นสูง ของอังกฤษ จะใช้การเขียนแบบ “ร้อยกรอง” แต่หนังสือพิมพ์จะใช้ภาษาที่เป็น “ร้อยแก้ว”

การไหลทางเดียว

อดิศักดิ์ ลิ้มรุ่งพัฒนกิจ (2541) บรรณาธิการของหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ ให้ความเห็นว่า สารสนเทศกว่าร้อยละ 80 ที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ระดับชาติแทบทุกฉบับล้วนแล้วมาจากแหล่งข่าว และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเมืองหลวง แม้ว่าในบางครั้งประชาชนในท้องถิ่นจะมีเรื่องราวที่มีความสำคัญในระดับประเทศเป็นอย่างมาก แต่มักจะถูกกลบเกลื่อนหรือมองข้าม หรือมองไม่เห็นความสำคัญไปอย่างเสียดย เพราะสารสนเทศจากเมืองหลวงได้บดบังสาระที่แท้จริงของสารสนเทศจากท้องถิ่น

บ่อยครั้งมากที่สารสนเทศจากคนไทยที่อยู่ในชนบทห่างไกลจะเป็นพาดหัวข่าวใหญ่หน้าหนึ่งของหนังสือพิมพ์ระดับชาติ เมื่อเทียบกับข่าวดาราสาววัยรุ่นคนหนึ่งที่ถูกขโมยขโมยไป เกี่ยวกับกลางคืนแล้วก่อการทะเลาะวิวาทในสถานบันเทิง ที่มักจะเป็นข่าวที่ขายได้เป็นที่น่าสนใจ สำหรับสังคมไทยทุกชนชั้นทั้งในเมืองหลวงและชนบทที่ห่างไกล (อ้างใน พิสิฐ ชวราธวัช 2542)

ปัญหา อุปสรรคด้านการสื่อสารสนเทศเพื่อการศึกษา

Hikoichi Motoyama (1987) ผู้บริหารหนังสือพิมพ์ ไมนิชิ ได้ประกาศอย่างเปิดเผยว่า “หนังสือพิมพ์ คือ สิ้นค้า” (Shinbum Shohiro) แม้คนในวงการหนังสือพิมพ์ขณะนั้นยังรับไม่ได้ก็ตาม และเขาได้สร้างแนวทางหนังสือพิมพ์ของเขาว่า

ถ้าจะทำหนังสือพิมพ์ก็ต้องขายให้ได้มาก ๆ ต้องทำหนังสือพิมพ์ให้อ่านง่าย ๆ สำหรับประชาชนทั่วไป เนื้อหาหนังสือพิมพ์ไม่ว่าจะเลอเลิศปานใด ก็ไม่อาจบอกเล่าให้ผู้คนรับรู้ได้ หากยังเขียนภาษาที่อ่านยาก

ถ้าเราเป็นนักวิชาการ ต้องการทำนิตยสารสักเล่มหนึ่งด้วยเงินทุนของตนเอง เพื่อเผยแพร่การวิจัยต่อประชาชน เราจะเขียนอะไรก็ได้ตามใจชอบ แต่หนังสือพิมพ์เป็นหน่วยงานธุรกิจ พิมพ์หนังสือเพื่อทำกำไร จึงเป็นต้องให้อ่านง่ายและน่าสนใจ ขณะเดียวกันก็ต้องเป็นอิสระและไม่ฝักใฝ่ (วิภา อุดมฉันทน์, 2541 : 58)

หนังสือพิมพ์ฉบับใหญ่ ๆ ในญี่ปุ่นคือ อาซาฮี ไมนิชิ จะมีสารสนเทศที่คล้ายกันมาก หนังสือพิมพ์รอบเช้าจะมีความหนาประมาณ 40 หน้า เน้นข่าวหนัก รอบเย็นหน้าจะลดลงเทียบเท่าตัว เน้นเนื้อหาในเชิงสารคดี และบันเทิงมากกว่าข่าวหนัก ข่าวในประเทศมีสัดส่วนมากกว่า เช่น อาซาฮี ซินบุน จะมีข่าวในประเทศประมาณ 72 % ข่าวต่างประเทศประมาณ 28 % ตลอดช่วงทศวรรษที่ 80 (Mulcahy 1994) (วิภา อุดมฉันทน์ 2541)

รังสรรค์ ชนะพรพันธุ์ เขียนในหนังสือพิมพ์ผู้จัดการ ฉบับวันที่ 3 มกราคม 2545 หน้า 6 ว่า

“ผมใช้ชีวิตในโลกสื่อมวลชนเป็นเวลายาวนาน และผ่านการเป็นคอลัมน์นิสต์ของหนังสือพิมพ์ และนิตยสารหลายฉบับ ผมยังไม่พบว่ามียายทุนสื่อมวลชนคนใดที่เป็นอรหันต์ ความเป็นนายทุนกับความ เป็นอรหันต์เป็นคุณสมบัติที่ไปกันไม่ได้ เส้นแบ่งนายทุนมีอาจแบ่งแยกแยะสีขาวออกจากสีดำ โดยเด่นชัด มีแต่สีเทาเต็มไปหมด หากผมต้องย้ายค่ายเพื่อแสวงหานายทุนสื่อมวลชนที่เป็นอรหันต์ หรือเป็นคนดี ผมคงต้องเลิกเป็นคอลัมน์นิสต์ เพราะจะไม่มีนายทุนที่มีลักษณะเช่นที่วานี้ ไม่ว่าจะ ประการใด หนังสือพิมพ์ที่เติบโตขึ้นมาเป็นนายทุนล้วนมีอุปลักษณะด้วยกันทั้งสิ้น”

ปัญหาจากระบบนายทุน

อัมมาร์ สยามวารา ได้วิพากษ์สื่อในยุคทุนนิยมว่า “เมื่อก่อนหนังสือพิมพ์เป็นของจอมพล นายพล มีสังกัด ต่อมาเป็นธุรกิจเข้าตลาดหลักทรัพย์ มีกำไร ยืนบนขาตัวเองเชิงเศรษฐกิจยังได้ ทุนนิยมอาจเสริมให้เปิดเสรีภาพมากขึ้น แต่กิจการหนังสือพิมพ์เป็นกิจการขนาดใหญ่ไม่เหมือนในอดีต การจะทำหนังสือพิมพ์แข่งกับฉบับใหญ่ได้ ต้องเป็นฉบับใหญ่ ดังนั้น ความหลากหลายค่อย ๆ ลดน้อยลง” (มติชน 18 พฤษภาคม 2545 : 2)

ปัญหาอิทธิพลโฆษณา

ในอเมริกา เนื้อหาในหนังสือพิมพ์ต้องมีหน้าโฆษณาแพชั่น อุปกรณ์ใช้สอยภายในบ้าน เฟอร์นิเจอร์ เทคโนโลยี คอมพิวเตอร์ เสื้อผ้าบุรุษ และอาหาริมทรัพย์ รวมอยู่กับเนื้อหาข่าวเสมอจน ทำให้การโฆษณากลายเป็นวัฒนธรรมใหญ่ที่ครอบงำอเมริกาไปแล้ว เม็ดเงินและบุคคลากรที่มีความสามารถในทางสร้างสรรค์จำนวนมากต่างถูกทุ่มลงไปในการโฆษณามาก การโฆษณาไม่ได้ถูกจำกัดอยู่ในวงธุรกิจเท่านั้น แต่ยังแพร่กระจายไปตามโรงเรียนในการโฆษณาบนรถโรงเรียน นั่นเอง แม้กระทั่งในการแข่งขันกีฬาในโอกาสต่าง ๆ อย่างเช่น การแข่งขันโอลิมปิก ต่างก็มีการโฆษณา สินค้ารวมอยู่ด้วย เม็ดเงินจำนวนมากสาหลถูกหมุนเวียนอยู่ในธุรกิจโฆษณา แต่มีเม็ดเงิน ต่ำกว่า 0.5 % ของเม็ดเงินทั้งหมดที่ถูกใช้ในด้านศิลปะและมนุษยศาสตร์

อย่างไรก็ตาม อีกด้านหนึ่งเห็นว่า หนังสือพิมพ์ก็มีอิสระ และเป็นตัวของตัวเองอยู่มาก

เชวง จรรย์พิสุทธิ์ (2544) “ธุรกิจหนังสือพิมพ์กับธุรกิจอื่น ๆ มีความแตกต่างกันในแง่ที่ว่าธุรกิจอื่นเจ้าของกิจการสามารถสั่งให้พนักงานทำอะไรก็ได้ สามารถสั่งหรือบอกให้ผู้ร่วมงานหรือลูกน้องผลิตสินค้าได้ตามต้องการ ส่วนธุรกิจหนังสือพิมพ์เจ้าของกิจการไม่สามารถบงการหรือสั่งอะไรแก่ กองบรรณาธิการ ให้ผลิตข่าวนั้นข่าวนี้ตามความต้องการของเจ้าของได้ เพราะการที่จะทำข่าวได้ก็

เป็นไปตามความเห็น หรือวิจารณ์ของกองบรรณาธิการ ดังนั้นความยากง่ายและความแตกต่างของหนังสือพิมพ์และธุรกิจอื่นจึงแตกต่างกัน (ชนวัฒน์ ทรัพย์ไพบูรณ์ 2544)

ปัญหาในวัฒนธรรมการอ่าน

พงษ์ศักดิ์ พงษ์มิตร (2542) เด็กเราไม่ชอบการอ่าน บางทีก็เกลียดการอ่าน ชอบการฟัง แม้การฟังนั้นอาจจะไม่มีประโยชน์ เด็กคิดไม่เป็น เพราะฟังไม่เป็น อ่านไม่เป็น ต้องหาวิธีให้เด็กแสดงออก เขียนเป็น พูดเป็น จะได้ไปอ่านกันคว่า ในขณะที่การเรียนในระบบช่วยไม่ได้ ก็คงจะเอาทั้งในระบบ นอกกระบบ และตามอัธยาศัย

นอกจากนั้นระบบการสอบของเรายังมีวิธีการประเมินแบบความจำ แบบปรนัย นักศึกษาไม่ได้มีส่วนร่วม ไม่ได้เป็นศูนย์กลาง ไม่ได้มีโอกาสคิด จึงคิดไม่ค่อยเป็น

อิทธิพลที่มีผลต่อเนื้อหาสารสนเทศ

ประมะ สตะเวทิน (2540) กล่าวถึงอิทธิพลต่าง ๆ ที่มีผลต่อการนำเสนอสารสนเทศของสื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ มีอิทธิพล 2 ด้าน คือ

อิทธิพลภายใน ได้แก่เจ้าของสื่อมีอิทธิพลต่อนโยบายการนำเสนอสารสนเทศของบรรณาธิการ ต่อการจำหน่ายและสถานะทางการเงินของหนังสือ เป็นผู้หล่อหลอมรูปแบบและลักษณะของหนังสือพิมพ์ นักข่าว การเลือกข่าว กองบรรณาธิการข่าว การพิจารณาว่าควรตีพิมพ์ข่าวใด ว่าอยู่ในส่วนของบรรณาธิการ อิทธิพลภายนอก ได้แก่ ผู้โฆษณา รัฐบาล และสังคม (อ้างใน สมหมาย ปาริฉัจน์ 2546 : 16)

สอดคล้องกับที่ Hiebert และคณะ (1985 :163) แบ่งผู้มีอิทธิพลโดยคุมสื่อมวลชนออกเป็นประเภทได้แก่ รัฐบาล แหล่งสารสนเทศ ผู้โฆษณา กลุ่มวิชาชีพสื่อมวลชน และผู้บริโภค กลุ่มเหล่านี้จะมีอิทธิพลต่อปริมาณสารสนเทศเพื่อการศึกษาในสื่อมวลชน

ตารางที่ 2.5 อิทธิพลของการโฆษณาที่มีการกำหนดสารสนเทศเพื่อการศึกษา

มูลค่าการโฆษณาผ่านสื่อต่าง ๆ

	ล้านบาท	%
โทรทัศน์	25477	59
วิทยุ	3430	8
หนังสือพิมพ์	8866	21
นิตยสาร	2988	7
โรงภาพยนตร์	189	4
รวม	41691	100

(Media Data Resource : MDR 2540)

สุวัฒน์ ทองธนากุล (2542) กล่าวว่า การแข่งขันของธุรกิจหนังสือพิมพ์ ในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำยิ่งเหมือนเดิม จริง ๆ แล้วยอดขายไม่กระทบเท่าไร ส่วนกระทบคือ โฆษณา (ที่ลดลง) เพราะการแข่งขันทางการขายหนังสือพิมพ์ มันเป็นการแข่งขันที่ตัวเนื้อหาใครจะแหลมคมกว่ากัน (พรทวิ ยอดมงคล : 2542 : 61)

บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา (2536) เสนอว่า ทั้ง ๆ ที่ผลิตโดยเทคโนโลยีจากวัฒนธรรมอักษรของสังคมเสรีนิยมที่อิงอุตสาหกรรมก้าวหน้า โลกทัศน์ของหนังสือพิมพ์มวลชนแบบไทย ๆ ยังก้าวไม่พ้นวัฒนธรรมปากเปล่า อันมีรากเหง้าจากสังคมอำนาจนิยมที่พึงเกษตรกรรมโบราณ พุ่งง่าย ๆ นี่เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่ความรู้ของมนุษย์ล้าหลัง ก้าวไม่ทันในทางศีลธรรมที่พุ่งมากับการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่แบบแทนพิมพ์ อุปมาอุปมัยได้เสมอหนึ่งคนยุคหินที่นำเรือบินขึ้นสู่อากาศได้โดยบังเอิญ แต่ก็ไม่สามารถควบคุม และไม่รู้ว่าจะพาเรือบินไปทางไหน ดี หรือนำมัน ลงสู่พื้นดินอย่างไร จึงหลับหูหลับตากดปุ่มบังคับต่าง ๆ ที่ตนเองไม่เข้าใจไปเรื่อย ๆ

สังคมกระเทือน เพราะวัฒนธรรมชนิดนี้แสวงหาความร่ำรวย มัน ๆ เป็นสรวง เกร็ดซุบซิบ นินทา ต่าง ๆ นานาจึงเป็นจุดขายอันยิ่งใหญ่ : คอถัมนิสต์จึงชำนาญการตอดนิตตอดน้อย ที่เล่นที่จริงไม่สาวไกล ๆ ให้คิดลึก ๆ ระบบอุปถัมภ์ที่ยึดความสัมพันธ์ส่วนตัวจึงแพร่หลาย นำไปสู่การรับจ้างทำเรื่องราวที่ไม่มีคุณค่าด้านข่าวให้เป็นข่าว

อานันท์ ปันยารชุน (2534) อดีตนายกรัฐมนตรียุควิพากษ์หนังสือพิมพ์อย่างแรงว่าเป็น นำเนา เขาเห็นว่า “บทบาทสื่อมวลชนยังน่าผิดหวังมาก สื่อมวลชนนี้สำคัญมากในการรักษาระบอบประชาธิปไตยโดยถ้าสื่อคุณภาพเป็นแบบนี้ ไม่ได้ช่วยเกื้อกูลให้ระบอบประชาธิปไตยของบ้านเมืองยั่งยืน

เจริญถาวรไปได้เลย.....ไหน ๆ ก็เปิดอกกันแล้ว ผมมีความรำคาญที่หนังสือพิมพ์ไปบ่นว่าคนเหล่านั้น
 นำเน่า นักการเมืองเลวอย่างนั้น แต่ไม่มีแต่ไม่มีใครกล้าที่จะกล่าวว่า ในหนังสือพิมพ์เราก็มีน้ำเน่า
 มากเหลือเกิน ที่ผมพูดเป็นคนแรก แล้วยังไม่เห็นหนังสือพิมพ์ไหนพยายามปรับปรุงตัวเองหรือปรับ
 ปรุงคุณภาพของตัวเอง

ปริมาณสารสนเทศเพื่อการศึกษาในหนังสือพิมพ์ไทย

ส่วนหนึ่งของสารสนเทศของหนังสือพิมพ์ไทยในอดีต (เกษียร เตชะพีระ , 2540) ได้กล่าวถึง
 หนังสือพิมพ์ว่า

หนังสือพิมพ์หรือสื่อมวลชนไทย ตั้งแต่ต้นไม่ได้เกิดภายใต้รัฐ คือสิ่งที่เรียกว่า สถาบันพิมพ์
 หรือหนังสือพิมพ์ไทย โรงพิมพ์แห่งแรกเป็นของฝรั่ง หนังสือพิมพ์ฉบับแรกเป็นของฝรั่ง และก็เป็นเรื่อง
 ที่รีบกันมา ทะเลาะกันมาตั้งแต่ในสมัยรัชการที่ 4 แล้ว ได้ทรงออกพระราชกฤษฎีกาเบกษา ตอนแรกออกเป็น
 ประกาศมีความว่า หนังสือพิมพ์โดยพวกฝรั่ง คนไทยอ่านแล้วอย่าเชื่อว่าจริง ถ้าอยากรู้ว่าความจริงคือ
 อะไร ขอให้อ่านราชกิจจานุเบกษา เพราะคิดว่า การมีหนังสือพิมพ์เป็น Alternative source of truth

บัดนี้ สิ่งที่เป็น Truth ในสังคมมีอีกหลายแหล่งหนึ่งซึ่งเป็นแหล่งผลิตแล้ว รัฐไม่ได้คุมเป็น
 แหล่งผลิตความจริงอีกแหล่งหนึ่งในสังคมซึ่งรัฐพยายามเข้าครอบด้วยวิธีการต่าง ๆ ผมว่านี่เป็นรากฐาน
 ที่มาทางประวัติศาสตร์ของการพิมพ์จนกระทั่งทุกวันนี้ ถ้าเปรียบสื่อต่าง ๆ แล้ว สื่อสิ่งพิมพ์ไทยเป็น
 อิศระที่สุด อย่างสื่ออิเล็กทรอนิกส์เกิดในอ้อมกอดรัฐ ขณะที่สื่อสิ่งพิมพ์เกิดนอกรัฐตั้งแต่ต้น และรัฐก็
 พยายามทำทุกอย่างเพื่อเข้าไปครอบงำ เช่น ออก พ.ร.บ. การพิมพ์ แม้กระทั่งไปทำหนังสือพิมพ์แข่ง แต่
 ก็แพ้ตลอด (ชูชัย ศุภวงศ์ , 2540)

นั่นคือในระยะเริ่มแรกของหนังสือพิมพ์ตั้งแต่ยุค Bangkok Recorder โดยหมอบรัดเลย์
 สารสนเทศในสื่อสิ่งพิมพ์ส่วนใหญ่จะเป็นสารสนเทศเพื่อการศึกษา เพราะหนังสือพิมพ์เกิดและขยายตัว
 ในชนชั้นนำ (elite group) ซึ่งอ่านหนังสือออกมากกว่ากลุ่มอื่นเมื่อการขยายตัวของการศึกษามากขึ้น
 ประชาชนสามารถอ่านเขียนได้มากขึ้น หนังสือพิมพ์ก็ขยายฐานจากชนชั้นนำสู่มวลชน สารสนเทศจึง
 มีความหลากหลาย โดยมีสารสนเทศเพื่อความบันเทิง ผ่อนคลายรวมอยู่ด้วย และเมื่อมีการโฆษณา
 ทางธุรกิจการค้าเข้ามาเกี่ยวข้องกับหนังสือพิมพ์ก็คล้ายกับสิ่งอื่น ๆ คืออาจมองได้ว่าเป็นสินค้า สหกรณ์
 ประเภทหนึ่งได้

บุญรักษ์ บุญณะเขตมาลา (2540) สรุปรากเหง้าของปัญหาสารสนเทศในหนังสือพิมพ์ไทย ว่า

ในขณะที่สิ่งพิมพ์อย่างหนังสือพิมพ์ และนิตยสารรายต่าง ๆ ที่อยู่มาจนมีรากเหง้ามาจาก ประเพณีแห่งเสรีภาพที่เริ่มต้นขึ้นในครั้งแรกของศตวรรษที่ 19 เมื่อรัฐไทยอ่อนแอ (Weak State) เนื่องจากผู้นำของสยามต้องเปลี่ยนแปลงและริเริ่มนโยบายสังคมใหม่ ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของฝรั่ง นักล่าเมืองขึ้น ทุกวันนี้ กลับวนเวียนอยู่กับการผลิตอะไรซ้ำ ๆ ซาก ๆ ซึ่งส่วนมากแล้วเป็นเรื่องราว ทางการเมืองในความหมายแคบ ๆ โดยมีกีฬา อาชญากรรม และบันเทิง เป็นกับแกล้ม ส่วนเรื่องราว ประเภทอื่น ๆ ที่สำคัญมาก เช่น กิจกรรมระหว่างประเทศ สิ่งแวดล้อม การเงิน อุตสาหกรรม การศึกษา ประชาสังคม แรงงาน คนกลุ่มน้อย ศิลปะ สาธารณสุข วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้ง เศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรมท้องถิ่นยังมีน้อยจนน่าตกใจ...

รวม ๆ กันแล้ว การใช้เสรีภาพของหนังสือพิมพ์ และนิตยสารต่าง ๆ ในกรุงเทพ ฯ ซึ่งแพร่กระจายทั่วไปประเทศพุ่งเป้าไปที่ประชาชนชั้นกลางผู้มีอำนาจในการซื้อ อีกทั้งเป็นไปเพื่อ ประโยชน์ทางการค้ามากกว่าประโยชน์ของสังคม ยังให้ผู้อ่านหมกมุ่นกับเรื่องราวบางประเภทของคน บางชนิดในกรุงเทพ ฯ และหัวเมืองเท่านั้น ทั้งนี้ดำเนินอยู่ท่ามกลางความอ่อนแอทางเศรษฐกิจของ สิ่งพิมพ์ในระดับท้องถิ่นที่มีจำนวนน้อยลง ๆ ทุกที

หากจะเปรียบเทียบกับสังคมอเมริกัน ที่หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นมีการเจริญเติบโตมากกว่า หนังสือพิมพ์ส่วนกลาง ความแตกต่างชี้ให้เห็น ความแตกต่างในการรับรู้ของคนในมหานคร นคร เมือง และชนบท ซึ่ง 2 ประเทศมีความแตกต่างกันมาก ช่วงเวลาของ การรับรู้ สารสนเทศเพื่อ การศึกษาทางสังคมไทยมีสูง ประชาชนชั้นล่างแม้จะมีมากแต่ขาดอำนาจซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ที่มี อำนาจซื้อคือ ชนชั้นกลาง ธุรกิจโฆษณา และสารสนเทศของหนังสือพิมพ์จึงพุ่งเป้าไปที่ ชนชั้นกลางใน เมืองและมหานครมากกว่าท้องถิ่นชนบท

การที่หนังสือพิมพ์ไทยเติบโตจากส่วนกลาง และหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นไม่เติบโตมากนัก ทำให้ สารสนเทศที่นำเสนอมักจะเป็นสารสนเทศจากส่วนกลาง ซึ่งมักจะเป็นเรื่องเบาสมอง ในขณะที่ สารสนเทศเพื่อการศึกษาของท้องถิ่นมีอยู่น้อย ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม เห็นว่า

ความเป็นหนังสือพิมพ์ “ระดับชาติ” หรือ National Newspaper ทำให้มีความจำเป็นที่จะต้อง มุ่งเน้นการนำเสนอข่าวความเป็นไปของการเมืองเศรษฐกิจและสังคมในระดับชาติก่อนการนำเสนอ ความเป็นไปของท้องถิ่นหรือชุมชนขนาดเล็ก เพราะหนังสือพิมพ์ต้องมุ่งตอบสนองลูกค้าในระดับ กว้างเป็นลำดับแรก แล้วจึงค่อย ๆ ขยายไปครอบคลุมเนื้อหาในระดับภูมิภาค หรือในระดับจังหวัด ลักษณะเช่นนี้ทำให้หนังสือพิมพ์ไทยไม่สามารถตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นได้อย่างจริงจัง

จะสามารถทำได้ก็เพียงบทบาทในการนำเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนา ท้องถิ่นและ ชุมชน ในแต่ละพื้นที่ของประเทศเป็นครั้งคราวเท่านั้น...

จากลักษณะของสังคมไทย ที่ขาดการสร้างพลังให้แก่ชุมชนแต่ละท้องถิ่น อันเนื่องมาจากการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจแต่ในอดีตเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นไม่ได้รับความนิยม เพราะทุกสิ่งทุกอย่างหรืออำนาจการตัดสินใจต่าง ๆ อยู่ที่ “ส่วนกลาง” ประชาชนจึงให้ความสำคัญกับ “ข่าวจากส่วนกลาง” มากกว่าข่าวในท้องถิ่นของตนเอง

บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา (2536) ได้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของหนังสือพิมพ์ไทยว่า

สำหรับอุตสาหกรรมหนังสือพิมพ์ ในขณะที่หนังสือพิมพ์เก่า ๆ จากทศวรรษ 1970 ยังคงอยู่เกือบครบ หนังสือพิมพ์ใหม่ ๆ ก็ได้เกิดขึ้นในทศวรรษ 1980 อย่างนับไม่ถ้วน ในด้านคุณภาพหนังสือพิมพ์ก็มีมากในประเภทยิ่งขึ้นอย่างเห็นได้หนังสือพิมพ์มวลชน (mass press) อย่าง ไทยรัฐ มียอดจำหน่ายสูงชันอย่างสม่ำเสมอ ส่วนคู่แข่งแบบ เดลินิวส์ บ้านเมือง ดาวสยาม และแนวหน้า ก็ดูเหมือนว่าจะมียอดจำหน่ายสูงชันบ้างเช่นกัน ในขณะที่เดียวกันหนังสือพิมพ์มวลชนประเภทที่ถือฝักถือฝ่ายทางการเมือง (partisan press) อย่าง เดลิเมล์ก็ถือกำเนิดขึ้นด้วย ทว่าในทศวรรษ 1980 ความเปลี่ยนแปลงยิ่งกว่าบังเกิดขึ้นในวงการหนังสือพิมพ์ผู้นำ (elite press) ฐานของหนังสือพิมพ์อย่าง The Nation ที่ล้มลุกคลุกคลานเป็นอย่างยิ่งในทศวรรษ 1970 ได้ดีดขึ้นขึ้นมาสำเร็จในทศวรรษที่ 1980 จนเคียงบ่าเคียงไหล่กับคู่แข่งอย่าง The Bangkok Post ส่วนหนังสือพิมพ์ผู้นำในภาคภาษาไทยอย่าง มติชน ก็ประสบกับความเจริญอย่างไม่มีใครคาดคิดในปลายทศวรรษ 1970 ทศวรรษ 1980 จนรัศมีของ สยามรัฐ ผู้เป็นเจ้าของในอาณาบริเวณนี้มาตั้งแต่ต้นกำเนิดในต้นทศวรรษ 1950 ปรากฏครั้งแรกของทศวรรษ 1970 ก็ถูกบดบังไปจนเกือบหมด สำหรับหนังสือพิมพ์ในส่วนรายสัปดาห์ สยามรัฐ และ มติชน จะแนะนำหน้าหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ในประเภทเดียวกันอื่น ๆ ที่มักจะถือฝักถือฝ่ายทางการเมืองอย่างชัดเจน...

ในปัจจุบันสิ่งที่ บุญรักษ์ เขียนไว้ ได้เปลี่ยนแปลงไปบ้าง กลุ่มหนังสือพิมพ์ข่าวหน้าได้ออกหนังสือพิมพ์ข่าวเบาเพิ่มขึ้น และยอดจำหน่ายสูงกว่าหนังสือพิมพ์เดิม เช่น เครื่องมติชนออกข่าวสด และมียอดขายแข่งมติชนในเวลาไม่กี่ปี เครือ The Nation ออก คมชัดลึก ซึ่งมีแนวโน้มว่าจะมียอดจำหน่ายสูงเช่นกัน

อย่างไรก็ดี ความเปลี่ยนแปลงสำคัญที่สุดในวงการหนังสือพิมพ์ผู้นำในทศวรรษ 1980 คงจะเป็นการปรากฏการณ์อันค่อนข้างมั่นคงของหนังสือพิมพ์ อย่างเช่น ประชาชาติธุรกิจ ผู้จัดการ เส้นทางธุรกิจ และ กรุงเทพธุรกิจ อันได้กลายเป็นมิติใหม่ของหนังสือพิมพ์ที่เน้นเรื่องราวทางเศรษฐกิจเกือบล้วน ๆ (บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา, 2536)

การเกิดขึ้นของหนังสือพิมพ์ที่มีสารสนเทศเพื่อการศึกษาสูงในเชิงธุรกิจ ส่วนหนึ่งก็เกิดจากการขาดเสรีภาพทางการเมือง หนังสือพิมพ์เชิงการเมืองจึงหันมาให้สารสนเทศทางธุรกิจแทน แต่ยอดขายก็ไม่สูงนัก เช่นเดียวกับสารสนเทศเพื่อการศึกษาในสื่อมวลชนไทยทั่วไป

ในด้านบุคลากรและการจัดการ บุญรักษ์ บุญยะเขตมาลา (2536) ได้สะท้อนให้เห็นว่า ทั้ง ๆ ที่วงการหนังสือพิมพ์ เข้าสู่ยุคแห่งการปฏิวัติเทคโนโลยี ทางการผลิตระบบการจัดการ หนังสือพิมพ์กลับยังคร่ำครึ ค่าแรงงานพนักงานต่ำเกินกว่าจะดึงดูดคนที่มีฝีมือจริง ๆ เข้าสู่วงการได้ และสวัสดิการและโอกาสพัฒนาทางวิชาชีพของพนักงานก็น้อย มีหน้าซ้ำ หนังสือพิมพ์ยังคงพึ่งพาอาศัยกันจนนับจากบุคคลภายนอกอย่างไม่มีแบบแผน หรือแม้ค่าตอบแทนอีกด้วยลัทธิผจญภัย (adventurism) ก็ยังคงดำรงอยู่ กล่าวคือ หนังสือพิมพ์บางฉบับยังคงอยู่ในสภาพการทดลองธุรกิจ และไม่สามารถขึ้นบนลำแข้งของตนเองในทางการเงิน จากการขายหนังสือพิมพ์เองและเนื้อที่การโฆษณา ทว่าต้องอาศัยเงินประคับประคองจากแหล่งอื่น ๆ อย่างสำคัญ เป็นเวลาต่อเนื่องกันเป็นเวลานาน เกินกว่าธุรกิจมาตรฐานทั่วไป

ความไร้มาตรฐานทางธุรกิจจะแสดงออกในภววิสัยที่รู้กันทั่วว่า นักเขียนไส้แห้ง หรือนกน้อยในไร่ส้ม สังคมไทยยังให้ความสำคัญต่อแรงงานสมองไม่มากนัก ผู้มีสารสนเทศเพื่อการศึกษาในตัวสูงจึงอยู่ในวงการสื่อมวลชนไม่มากพอ ในขณะที่หนังสือพิมพ์บางฉบับแก้ปัญหาหนี้โดยรับซื้อเขียนบทความจากภายนอก ซึ่งจำกัดอยู่ในบางสาขาเท่านั้น

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (2541) ได้เล่าถึงหนังสือพิมพ์ในแง่ของการสร้างประชาสังคมว่า

แม้ว่าจะเริ่มมีหนังสือพิมพ์ภาษาไทย ในประเทศไทยมาตั้งแต่ พ. ศ. 2387 แต่กว่าหนังสือพิมพ์จะสามารถพัฒนามาเป็นธุรกิจที่มั่นคงได้ก็เมื่อประมาณ 20 กว่าปีมานี้เอง ทั้งนี้เพราะก่อนหน้านี้ส่วนใหญ่แล้ว ประเทศไทยจะอยู่ภายใต้การปกครองแบบเผด็จการ ซึ่งหนังสือพิมพ์ขาดเสรีภาพในการแสวงหาและนำเสนอสารสนเทศ การสั่งปิดหนังสือพิมพ์เป็นไปอย่างง่ายดาย ธุรกิจ หนังสือพิมพ์จึงไม่สามารถเป็นธุรกิจที่ผู้ประกอบการหนังสือพิมพ์สามารถฝากความหวังว่าเป็นวิชาชีพที่มั่นคงได้นอกจากนี้ สภาพปัญหาทางเศรษฐกิจของประเทศไทยที่ยังไม่ได้มีการวางรากฐานของการพัฒนาไว้อย่างเป็นทางการ ก็ไม่อาจทำให้ธุรกิจของหนังสือพิมพ์เป็นธุรกิจที่ผู้ลงทุนทำการพัฒนาให้เป็นสถาบันที่สามารถทำหน้าที่สื่อมวลชนได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ตามภาระหน้าที่ของสื่อมวลชนในระบอบประชาธิปไตย...

อย่างไรก็ตาม หนังสือพิมพ์ไทยในระยะแรก ก็ได้มีกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ ประชาชนผู้อ่านได้มีส่วนร่วมเป็นระยะ ๆ ไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมผ่าน “จดหมายร้องทุกข์” หรือ จดหมายแสดงความคิดเห็นต่อการนำเสนอข่าวและบทความในหนังสือพิมพ์ฉบับต่าง ๆ ตลอดจนการเปิดให้

ประชาชนและผู้ที่มีความรู้เฉพาะด้านได้สะท้อนปัญหาความเป็นไปของสังคมผ่านหน้าหนังสือพิมพ์มาตลอด โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่กระแสวิพากษ์วิจารณ์สังคมได้เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในหมู่ปัญญาชน ซึ่งแม้จะไม่ได้เป็นการพูดถึงเรื่องของ “ประชาสังคม” โดยตรงแต่ในแง่ของกระบวนการแล้ว อาจถือได้ว่าเป็นการพัฒนาของกระบวนการประชาสังคมในสื่อมวลชนได้เช่นกัน (โลกของสื่อ ปีที่ 1 ลำดับที่ 2 , 2 มิถุนายน 2541 : 174)

ในช่วงที่ประชาชนตื่นตัวทางการเมือง สื่อมวลชนจะให้สารสนเทศเพื่อการศึกษาในเชิงการเมืองสูง ตรงกันข้ามกับในช่วงการเมืองปกติ ประเทศชาติไม่สู้มีปัญหา หรือในช่วงเผด็จการจำกัดเสรีภาพในการนำเสนอ สื่อมวลชนจะหันไปนำเสนอสารสนเทศเพื่อความบันเทิง หรือ ผ่อนคลายมากกว่าสารสนเทศเพื่อการศึกษา อย่างไรก็ตามประเด็นที่มีการวิพากษ์สื่อมวลชนมาโดยตลอดคือ นำหนักของสารสนเทศเพื่อประโยชน์ของประชาชน หรือสารสนเทศเพื่อการศึกษา กับสารสนเทศที่ประชาชนสนใจซึ่งมักไม่ค่อยตรงกันนัก ไพบูลย์ วัฒนธรรมศิริ (2541) เห็นว่า

การที่หนังสือพิมพ์เป็นธุรกิจที่จำเป็นที่จะต้องแข่งขันในการแสวงหากำไร การมุ่งที่จะนำเสนอสารสนเทศที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนโดยส่วนรวมในบางครั้ง จึงต้องเลือกระหว่าง “สารสนเทศที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชน” กับ “สารสนเทศที่ประชาชนสนใจ” หรืออีกนัยหนึ่ง ก็คือหนังสือพิมพ์ต้องเลือกระหว่างการนำเสนอสารสนเทศที่คิดว่านำเสนอไปแล้ว หากประชาชนให้ความสนใจก็จะ เป็นประโยชน์แก่ประชาชนและชุมชนนั้น เช่น การนำเสนอสารสนเทศด้านการพัฒนา ท้องถิ่นและการแก้ไขปัญหาของชุมชนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นชุมชนเมืองหรือชุมชนชนบท ซึ่งอาจไม่เป็นที่น่าสนใจสำหรับผู้อ่านทั่วไป แต่หากมีผู้สนใจอ่าน ก็จะเกิดประโยชน์ในการนำตัวอย่างไปใช้ในการแก้ไขปัญหาในชุมชนของตน กับการเสนอสารสนเทศที่เชื่อแน่ว่าประชาชนต้องสนใจ แต่อาจไม่เกิดประโยชน์แก่ตัวประชาชนผู้บริโภคสารสนเทศนั้นโดยตรง เป็นเพียงการให้ความบันเทิงหรือความเพลิดเพลิน หรือการตอบสนองความอยากรู้อยากเห็นของประชาชนเท่านั้น เช่น ข่าวอาชญากรรมและข่าวประเภทโกลีตัวที่มนุษย์ส่วนใหญ่ให้ความสนใจอื่น ๆ (human interest)

ตารางที่ 2.6

ปริมาณหนังสือพิมพ์ไทย ปี 2545

	จำนวน		ภาษา		
	ฉบับ	ร้อยละ	ไทย	อังกฤษ	จีน
รายวัน	28	65	19	3	-
ราย 3 วัน	8	19	8	-	-
ราย 4 วัน	3	7	3	-	-
รายสัปดาห์	4	9	3	1	-
รวม	43	100			

(A. C. Nielson; Thailand,Media Index 2002)

ตารางที่ 2.7

ยอดพิมพ์ของหนังสือพิมพ์ไทยต่อวัน ปี 2545

	จำนวนผู้อ่าน	ทั่วประเทศ	สัดส่วน	
	จำนวนพิมพ์		กรุงเทพ	ต่างจังหวัด
รายวัน				
ไทยรัฐ	1400000	14.2	30	29.2
เดลินิวส์	900000	8.21	4.4	19.2
ข่าวสด	500000	2.3	3.6	4.9
มติชน	450000	1.1	1.8	3.6
ธุรกิจ				
ฐานเศรษฐกิจ	85000	0.5	1.3	0.7
ประชาชาติธุรกิจ	100000	0.3	0.8	0.8
ผู้จัดการรายวัน	250000	0.1	0.5	0.1
กรุงเทพธุรกิจ	95000	0.1	0.8	0.1
ภาษาอังกฤษ				
Bangkok Post	70000	0.1	0.7	0.1
The Nation	60000	0.1	0.6	0.1
			8.7	3.8

(A. C. Niclson; Thailand,Media Index 2002)

ตารางที่ 2.8

จำนวนผู้อ่านหนังสือพิมพ์ลดลง

ปี	ยอดพิมพ์จำนวน	จำนวนผู้อ่านเพิ่ม/ลด (เปอร์เซ็นต์)
2538	40879000	0
2539	49995000	-13
2540	47623000	-3
2541	48310000	-21
2542	49004000	0
2543	49706000	0
2544	50295000	-8

(A. C. Nielson; Thailand, Media Index 2002)

ปริมาณส่วนแบ่งการตลาดของหนังสือพิมพ์ไทย
 ตารางที่ 2.9 ส่วนแบ่งยอดจำหน่ายหนังสือพิมพ์ ปี พ.ศ.2540

หนังสือพิมพ์	ส่วนแบ่งตลาด โดยปริมาณ(ร้อยละ)
หนังสือพิมพ์รายวันภาษาไทย	
ไทยรัฐ	44
เดลินิวส์	27
ข่าวสด	13
มติชนรายวัน	8
อื่นๆ	8
รวม	100
หนังสือพิมพ์รายวันภาษาอังกฤษ	
บางกอกโพสต์	51
เดอะเนชั่น	49
รวม	100
หนังสือพิมพ์ธุรกิจ	
ประชาชาติธุรกิจ(รายสามวัน)	39
ฐานเศรษฐกิจ (รายสองวัน)	27
กรุงเทพธุรกิจ	12
ผู้จัดการ	10
อื่นๆ	12
รวม	100

ที่มา: รายงานการเปิดเผยข้อมูลเพิ่มเติมตามแบบ 56-1 ประจำปี 2540 บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน)
 (พรทวิ ยอดมงคล, 2542)

ตารางที่ 2.10 ยอดจำหน่ายและจำนวนผู้อ่านหนังสือพิมพ์รายวัน ปี พ.ศ. 2540

หนังสือพิมพ์	ยอดจำหน่ายที่อ้าง (ฉบับ)	จำนวนผู้อ่านอายุ 12 ปีขึ้นไป (คน)
กรุงเทพธุรกิจ	76000	119000
ข่าวสด	500000	1862000
เดลินิวส์	700000	6655000
ไทยรัฐ	1000000	10254000
แนวหน้า	200000	342000
บ้านเมือง	250000	257000
ผู้จัดการรายวัน	260000	247000
มติชนรายวัน	480000	1063000
สยามรัฐรายวัน	100000	186000
เดอะเนชั่น	54000	60000
เกียฮั้วตงจ้งวัน	70000	-

ที่มา: รายงานการเปิดเผยข้อมูลเพิ่มเติมตามแบบ 56-1 ประจำปี 2540 บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน)
(พรทวิ ยอดมงคล, 2542)

งานของ พรทวิ ยอดมงคล (2542) เปรียบเทียบการนำเสนอเนื้อหาของหนังสือพิมพ์รายวัน ฉบับวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2542 พบว่า

หนังสือพิมพ์ที่นำเสนอเนื้อหาประเภทข่าวในสัดส่วนมากที่สุด คือหนังสือพิมพ์ แนวหน้า หนังสือพิมพ์ที่นำเสนอเนื้อหาประเภทข่าวในสัดส่วนน้อยที่สุด คือ หนังสือพิมพ์ข่าวสด หนังสือพิมพ์ที่นำเสนอเนื้อหาประเภทคอลัมน์ในสัดส่วนมากที่สุด คือหนังสือพิมพ์สยามรัฐรายวัน หนังสือพิมพ์ที่นำเสนอเนื้อหาประเภทคอลัมน์ในสัดส่วนน้อยที่สุด คือ หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ หนังสือพิมพ์ที่นำเสนอเนื้อหาประเภทบทความในสัดส่วนมากที่สุด คือ หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ หนังสือพิมพ์ที่นำเสนอเนื้อหาประเภทบทความในสัดส่วนน้อยที่สุด คือ หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ หนังสือพิมพ์ที่นำเสนอเนื้อหาประเภทโฆษณาในสัดส่วนมากที่สุด คือ หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ หนังสือพิมพ์ที่นำเสนอเนื้อหาประเภทโฆษณาในสัดส่วนน้อยที่สุด คือ หนังสือพิมพ์แนวหน้า หนังสือพิมพ์ที่นำเสนอเนื้อหาประเภท

อื่น ๆ ในสัดส่วนมากที่สุด คือ หนังสือพิมพ์เดอะเนชั่น หนังสือพิมพ์ที่นำเสนอเนื้อหาประเภทอื่น ๆ ในสัดส่วนน้อยมากที่สุด คือ หนังสือพิมพ์เดลินิวส์

ในทำนองเดียวกัน สรศักดิ์ ประสพทรัพย์ (2542) ได้นำเสนอปัจจัยที่เป็นปัญหาอุปสรรคและมีอิทธิพลต่อการนำเสนอสารสนเทศเพื่อการศึกษาและมีแนวทางแก้ไขปัญหาไว้ด้วย คือ

1. แหล่งรายการ/กลุ่มสนับสนุน ช่องสถานีผู้สนับสนุน (ทุน) บริษัท องค์กร หน่วยงาน สำนักข่าว สถาบันที่เกี่ยวข้อง ฯลฯ เพิ่มงานศึกษาวิจัย ใช้ข้อมูลนำมาปรุงแต่งให้เหมาะสมกับสถานการณ์ โดยคำนึงถึงประโยชน์สุดท้ายที่เป็นของสาธารณะและเกิดขึ้นด้วยการแข่งขันโดยเสรีอย่างเป็นธรรม

ส่งเสริมการกำหนดสัดส่วนรายการทั้งของวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ ให้มีความสมดุลระหว่างภาคบันเทิงและโฆษณากับภาคสาระ เพื่อพัฒนาระดับสติปัญญาและพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยรัฐสร้างเงื่อนไขให้เครือข่ายทุกประเภทมีรายการหรือนำเสนอสื่อที่เอื้อต่อการพัฒนาคนและสังคม ก่อนออกใบอนุญาตการผลิตหรือให้สัมปทาน

2. บุคลากร /เจ้าของ /ผู้ผลิต /ผู้ชม เกิดความสัมพันธ์ในทางคุณภาพให้ประโยชน์ต่อกัน เจ้าของ (กิจการ/ธุรกิจ) ไม่หวังกำไรจากการทำรายการแต่เพียงประการเดียว ให้ประโยชน์ต่อการสร้างสรรค์โดยรวมและคำนึงความพันธกิจขององค์กรของแต่ละช่องสถานีที่มีต่อสังคม ผู้ผลิต การเพิ่มศักยภาพในการคิด ปฏิบัติ และสนับสนุนส่งเสริมบุคลากร ผู้สร้างสรรค์งานเข้าสู่วงการ สร้างงาน (รายการ) ที่คุณค่าตามอัตรา (จำนวน) ท้องค์กรรัฐอิสระกำหนดมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมจากประชาคมท้องถิ่น โดยขยายฐานแนวคิดเพื่อการผลิตรายการที่มีขึ้นจากท้องถิ่น โดยขยายฐานแนวคิดเพื่อการผลิตรายการที่มีขึ้นจากท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง เคารพในกติกา จริยธรรมของนักสื่อสารมวลชน เพื่อรณรงค์สังคมได้อย่างยั่งยืน ประชาชน (ผู้ชม) ได้รับการส่งเสริมพัฒนาการศึกษาให้สามารถเข้าถึงรายการที่มีสาระประโยชน์ที่เหมาะสม และสามารถพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง โดยมีหลักประกันทางสิทธิและเสรีภาพอย่างสมบูรณ์

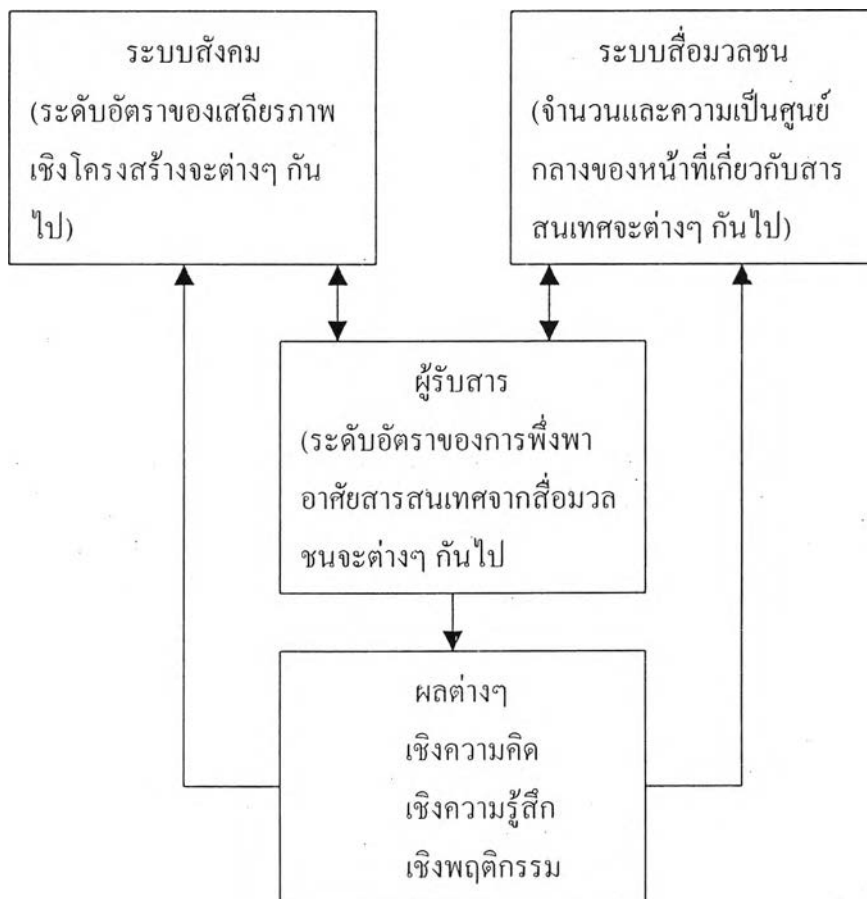
3. เทคโนโลยีการให้บริการ (การบริหารและการจัดการ) คณะกรรมการ กลุ่มผู้บริหาร บุคคล บริษัท หน่วยงานวิจัยให้การสนับสนุนส่งเสริมเพื่อให้การบริหาร การจัดการ และนำเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามาปรับปรุง เสริมงานให้เกิดประสิทธิภาพและเหมาะสมต่อสังคมท้องถิ่นได้อย่างต่อเนื่อง

4. การตรวจสอบทางสังคม สื่อสารสาธารณะที่ถูกลำนำไปใช้ประโยชน์เชิงการเมืองและธุรกิจ เสียส่วนใหญ่ องค์กรการตรวจสอบของสังคมที่จะมีอยู่ในองค์กรจัดสรรค์คลื่นความถี่ ต้องวางกรอบข้อกำหนด วิธีการ และการดำเนินการตรวจสอบรายการ

ทฤษฎีและแบบจำลองการเปิดรับสารสนเทศจากสื่อมวลชน

สังคมกับการพึ่งพาสื่อ

Ball – Kockack และ Defleur (1976) ได้แสดงแบบจำลองอิสระของสื่อซึ่งมีผลต่อสังคม ในลักษณะของแบบจำลองเชิงโครงสร้างของสังคมสมัยใหม่ (สังคมมวลชน) ซึ่งสื่อจะเป็นระบบสารสนเทศ ในการให้ความรู้ ข้อมูล สารสนเทศ ทักษะ อันมีส่วนอย่างสำคัญในการดำรงไว้ ซึ่งการเปลี่ยนแปลง การขัดแย้ง กิจกรรมในสังคม ทั้งระดับกลุ่มและระดับปัจเจกบุคคล

แบบจำลองเชิงพึ่งพาของบอลล์-โรคิช และเดอเฟลอร์ แสดงให้เห็นการพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างสังคมสื่อมวลชน ผู้รับสาร และผลของการสื่อสาร(ปรับปรุงจาก Defleur (1976)

รูปที่ 2.5 แสดง แบบจำลองอิสระของสื่อเชิงพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างสังคมกับสื่อมวลชน

ข้ออภิปรายตามแบบจำลองนี้ได้บ่งชี้ถึงผลของการสื่อสารบางประการซึ่งอาจนำมาใช้ประโยชน์เป็นแนวทางการศึกษาพิจารณา อาจสรุปได้ดังนี้

- (ก) ในด้านความคิด การทำให้เกิดความกำกวมและการตัดสินใจความกำกวม การกำหนดเรื่องพิจารณา การขยายระบบความเชื่อของบุคคล การเพิ่มความเข้มงวดเกี่ยวกับค่านิยม
- (ข) ในด้านความรู้สึก การทำให้เกิดความกลับและความวิตกกังวล การเพิ่มหรือการลดกำลังใจ (การทำให้หมดความรู้สึกผูกพัน)
- (ค) ในด้านพฤติกรรม การเร่งเร้าให้ลงมือกระทำ หรือหยุดยั้งการกระทำ การก่อให้เกิดประเด็นปัญหา หรือการตัดสินใจประเด็นปัญหา การบรรลุถึง หรือการจัดให้มียุทธวิธีเพื่อการลงมือปฏิบัติ (ตัวอย่างเช่น การเดินขบวนทางการเมือง) การทำให้เกิดพฤติกรรมที่เห็นแก่ประโยชน์สุดของผู้อื่น (ตัวอย่างเช่น การบริจาคเงินเพื่อการกุศล)

ในการตีความแบบจำลองนี้ จำเป็นต้องระลึกไว้ว่า ส่วนประกอบสำคัญสามส่วนคือ กลุ่มผู้รับสาร ระบบสื่อมวลชน และระบบสังคม มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน แม้ว่าธรรมชาติของความสัมพันธ์กันนี้จะต่าง ๆ กันไป สำหรับสังคมหนึ่งกับอีกสังคมหนึ่ง ส่วนประกอบแต่ละส่วนก็อาจต่าง ๆ กันไปด้วยอันจะมีผลโดยตรงที่จะทำให้ผลที่เกิดขึ้นแตกต่างกันไป

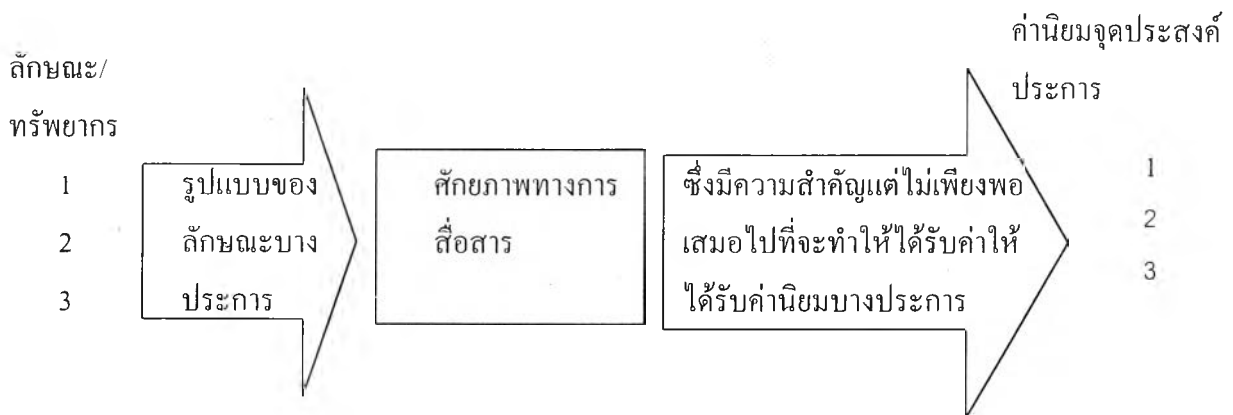
ช่องว่างทางความรู้

Tichenor และคณะ (1970) กล่าวว่า เมื่อปริมาณสารสนเทศในสังคมเพิ่มขึ้น คนที่มีการศึกษาสูงกว่า คนที่มีสถานภาพทางสังคมเศรษฐกิจสูง ก็จะสามารถดูดซับสารสนเทศได้ดีกว่าคนที่มีการศึกษาน้อยซึ่งมีสถานภาพต่ำกว่า สารสนเทศที่เพิ่มขึ้นจึงส่งผลให้เกิดช่องว่างของความรู้กว้างยิ่งขึ้นแทนที่จะลดลง

Rogers (1976) ได้ชี้ให้เห็นว่า สารสนเทศจะส่งผลให้ไม่เพียงแต่การเพิ่มช่องว่างทางความรู้เท่านั้น แต่ยังเพิ่มช่องว่างเกี่ยวกับพฤติกรรมและทัศนคติอีกด้วย ด้วยเหตุนี้ เขาจึงได้เปลี่ยนมาใช้คำว่า “ช่องว่างอันเกิดจากผลของการสื่อสาร” รอเจอร์สได้ให้ข้อสังเกตด้วยว่าสื่อสารมวลชนนั้นมิได้เป็นเพียงสาเหตุเดียวของช่องว่างดังกล่าว การสื่อสารโดยตรงระหว่างปัจเจกบุคคลก็อาจก่อให้เกิดผลในทำนองเดียวกันนั้นได้ ในที่สุดรอเจอร์สจึงได้เน้นให้เห็นความจริงที่ว่าช่องว่างต่าง ๆ นั้นไม่จำเป็นต้องเนื่องมาจากระดับความรู้ที่แตกต่างกันอย่างเดียว ปัจจัยอื่น ๆ ก็อาจจะยังให้เกิดช่องว่างเช่นนั้นด้วยเช่นกัน

ขนาดและรูปปลัดขันธ์ของศักยภาพการสื่อสารขึ้นอยู่กับลักษณะหรือทรัพยากรประเภทต่าง ๆ ที่สำคัญสามประเภท คือ

- (ก) ลักษณะส่วนบุคคล
- (ข) ลักษณะต่าง ๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับฐานะเชิงสังคมของปัจเจกบุคคล
- (ค) ลักษณะของโครงสร้างทางสังคมที่แวดล้อมปัจเจกบุคคลนั้น

ศักยภาพทางการสื่อสารจะตัดสินใจว่าปัจเจกบุคคลคนหนึ่ง

จะบรรลุถึงค่านิยมบางประการหรือไม่ (จาก Nowak และคณะ 1976)

รูปที่ 2.6 แสดงศักยภาพการสื่อสารขึ้นอยู่กับลักษณะหรือทรัพยากรประเภทต่าง ๆ

ศักยภาพนี้อาจนำไปสู่การได้มาซึ่งค่านิยมบางประการและการบรรลุถึงจุดหมายบางประการของปัจเจกบุคคล เพื่อเป็นตัวอย่างของค่านิยมเช่นที่กล่าว โนแวนและคณะได้กล่าวถึงการมีประสบการณ์เกี่ยวกับการสำนึกในเอกลักษณ์และการมีประโยชน์ร่วมกันอันสามารถมีอิทธิพลต่อสถานการณ์ในชีวิตของบุคคลและสามารถมีอิทธิพลต่อสังคมโดยรวม

จาก “ช่องว่างหนึ่ง” ไปสู่ “ช่องว่างจำนวนมาก”

ปรากฏการณ์ที่เป็นปัญหาในการพิจารณานี้มักจะถูกเรียกว่าเป็น “ช่องว่างทางสารสนเทศ” หรือ “ช่องทางความรู้” ในสังคม แน่นอนที่การกล่าวนี้เป็นกรกล่าวที่ง่ายตายเกินไป แท้ที่จริงแล้วมิได้มีแต่เพียงช่องว่างทางสารสนเทศแต่เพียงหนึ่งเดียว แต่มีอยู่เป็นจำนวนมาก และช่องว่างต่าง ๆ เหล่านี้ก็ได้มีลักษณะละม้ายคล้ายคลึงกัน เป็นที่เข้าใจได้ว่าช่องว่างทางสารสนเทศหรือช่องว่างทางความรู้เกี่ยวกับการเมืองของโลกจะกว้างกว่าช่องว่างที่เกี่ยวข้อง

การใช้ประโยชน์และการได้รับความพึงพอใจ (Use and gratification Approach)

ในการรับสื่อ นั้น ปัจจัยทางด้านการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจ เพื่อสนองความต้องการจำเป็น ให้เต็มที่ของปัจเจกบุคคล และของสังคมเป็นปัจจัย ในการเลือกรับสื่อที่สำคัญมาก

McQuail (1979) ได้กล่าวถึงความต้องการที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลันที่สำคัญสองประการ อันอยู่เบื้องหลังการเกิดมีแนวการศึกษาถึง “การใช้ประโยชน์” นี้ ประการแรก มีข้อโต้แย้งต่อข้อสมมุติที่กำหนดไว้ตายตัวเกี่ยวกับผลของสื่อมวลชน เป็นส่วนหนึ่งของการค้นพบใหม่ของมนุษย์ (Dance and Lasafald, 1955)

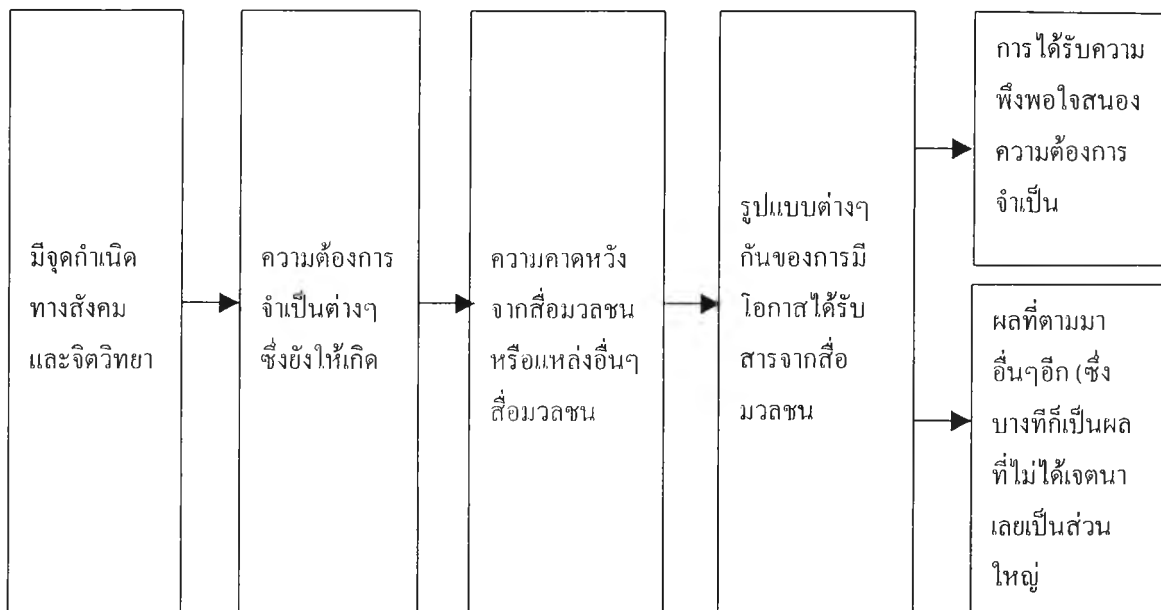
การเกิดมีความปรารถนา ในเรื่องการใช้ประโยชน์และการได้รับความพึงพอใจ ทำให้มีทางมองอย่างอื่นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาของสื่อและกลุ่มผู้รับสาร และการแบ่งประเภทเนื้อหาของสื่อตามบทบาทหน้าที่ ยิ่งกว่าที่จะแบ่งตามระดับรสนิยม

Hercok (1994) ศึกษาเกี่ยวกับการได้รับความพึงพอใจตามที่อยู่ฟังละครวิทยุ

Susmann (1942) ศึกษาถึงเหตุจูงใจให้มีการฟังดนตรีคลาสสิกทางวิทยุ

Prianrun (1949) ศึกษาถึงสื่อซึ่งผู้อ่านหนังสือพิมพ์นิวยอร์กรายวันเห็นว่าขาดหายไป ในระหว่างมีการนัดหยุดงานของหนังสือพิมพ์

“เรื่องนี้เกี่ยวกับ (1) จุดเริ่มต้นทางสังคมและจิตวิทยา (2) ของความต้องการจำเป็นต่าง ๆ ซึ่งยังให้เกิด (3) ความคาดหวังจาก (4) สื่อมวลชนหรือแหล่งอื่น ๆ ซึ่งนำไปสู่ (5) รูปแบบต่าง ๆ กันของการมีโอกาสได้รับสารจากสื่อมวลชน (หรือการเกี่ยวข้องกับกิจกรรมอย่างอื่น ๆ) อันก่อให้เกิดผลลัพธ์คือ (6) การได้รับความพึงพอใจสนองความต้องการจำเป็น และ (7) ผลที่ตามมาอื่นๆ อีก ซึ่งบางทีก็เป็นผลที่ไม่ได้เจตนาเลยเป็นส่วนใหญ่” เราอาจเรียบเรียงให้อยู่ในรูปแบบจำลองได้ดังภาพ

รูปที่ 2.7 แสดงปัจจัยทางการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจเพื่อสนองความต้องการของปัจเจกบุคคล และสังคม

ปัจเจกบุคคลผู้หนึ่งมีความต้องการพื้นฐานที่จะมีปฏิสัมพันธ์เชิงสังคมกับผู้อื่น ทำนองเดียวกับมนุษย์ปูกฤษส่วนมากนั่นเอง จากประสบการณ์ เขาก็ตั้งความหวังว่า การบริโภคหรือการใช้สื่อมวลชนอย่างหนึ่ง จะยังให้เขาสนองความต้องการจำเป็นอันนี้ได้เต็มที่ในระดับหนึ่ง

สิ่งนี้ทำให้เขาเลือกดูรายการโทรทัศน์รายการต่าง ๆ อ่านเนื้อหาประเภทต่าง ๆ ในนิตยสารฯลฯ ในบางกรณี สิ่งทีกล่าวมานี้จะก่อให้เกิดผลลัพธ์อีกอย่างหนึ่งได้เท่าๆ กันคือเขาดกเป็นผู้ที่ต้องพึ่งพาสื่อมวลชนและมีอุปนิสัยที่เปลี่ยนไป จากในกรณีตามที่กล่าวมานี้ เราอาจกล่าวได้ว่า การใช้สื่อมวลชนของปัจเจกบุคคลผู้หนึ่ง ทำหน้าที่เป็นทางเลือกเชิงการหน้าที่แทนปฏิสัมพันธ์ที่แท้จริง

Rosengsen (1978) ได้สรุปหน่วยประกอบต่างๆ ที่มีส่วนทำให้มีการเปิดใช้สื่อมวลชนใช้สื่อ คือ

1. ความต้องการจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์บางประการ ในระดับที่ต่ำกว่าและสูงกว่า	โดยมีปฏิสัมพันธ์กัน
2. ชุดต่าง ๆ ที่ประกอบกันของลักษณะภายนอก และภายในตัวบุคคล	และยังมี
3. โครงสร้างของสังคมที่แวดล้อม รวมทั้งโครงสร้างของสื่อมวลชน	ผลลัพธ์เป็น
4. ชุดต่าง ๆ ของปัญหาแต่ละปัญหา ตามที่บุคคลได้รู้สึกรุนแรงมากหรือน้อย	และ
5. ทางแก้ปัญหาเหล่านี้ตามที่ได้รับรู้	การประกอบกันของปัญหา และวิธีการแก้ปัญหาก็จะทำให้เกิด
6. แรงจูงใจต่าง ๆ ในอันที่จะพยายามแสวงหาการได้รับความพึงพอใจหรือพฤติกรรมการแก้ปัญหา	จะมีผลลัพธ์เป็น
7. แบบรูปต่าง ๆ ของการบริโภคสื่อสารมวลชน	และ
8. แบบรูปต่าง ๆ ของพฤติกรรมอื่น ๆ	ทั้งสองประเภทของพฤติกรรมที่ให้
9. รูปแบบต่าง ๆ ของการได้รับความพึงพอใจ หรือการไม่ได้รับความพึงพอใจ	และอาจเป็นไปได้ ที่จะมีการกระทบต่อ
10. ชุดต่าง ๆ ที่ประกอบกันของลักษณะภายนอก และภายในตัวบุคคล	และในที่สุดก็มีผลถึง
11. โครงสร้างสื่อสารมวลชน และโครงสร้างอื่น ๆ ทางสังคม การเมือง วัฒนธรรม และเศรษฐกิจในสังคม	และในที่สุดก็มีผลถึง

รูปที่ 2.8 แสดงแบบจำลองการใช้ประโยชน์และการได้รับความพึงพอใจ

อย่างไรก็ตาม McQuail (1979) วิจารณ์ว่าแบบจำลองเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจนี้ เน้นปัจเจกชนเกินไป หากที่จะประยุกต์ต่อสังคมขนาดใหญ่ รวมทั้งเน้นจิตใจ และอัตวิสัยมากเกินไปด้วย

อีกมุมหนึ่ง Goodnowt (1975) มองว่า แบบจำลอง ดังกล่าว เน้นว่าผู้รับสารเป็นผู้กระทำต่างๆ ที่ความเป็นจริง ทางโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การศึกษา ผู้รับสาร อาจเป็นผู้ถูกกระทำก็ได้ เช่น บางประเทศมีโทรทัศน์ หรือสื่อให้เลือกเพียงไม่กี่ช่อง จึงไม่สามารถใช้ความพึงพอใจมาตัดสินใจ

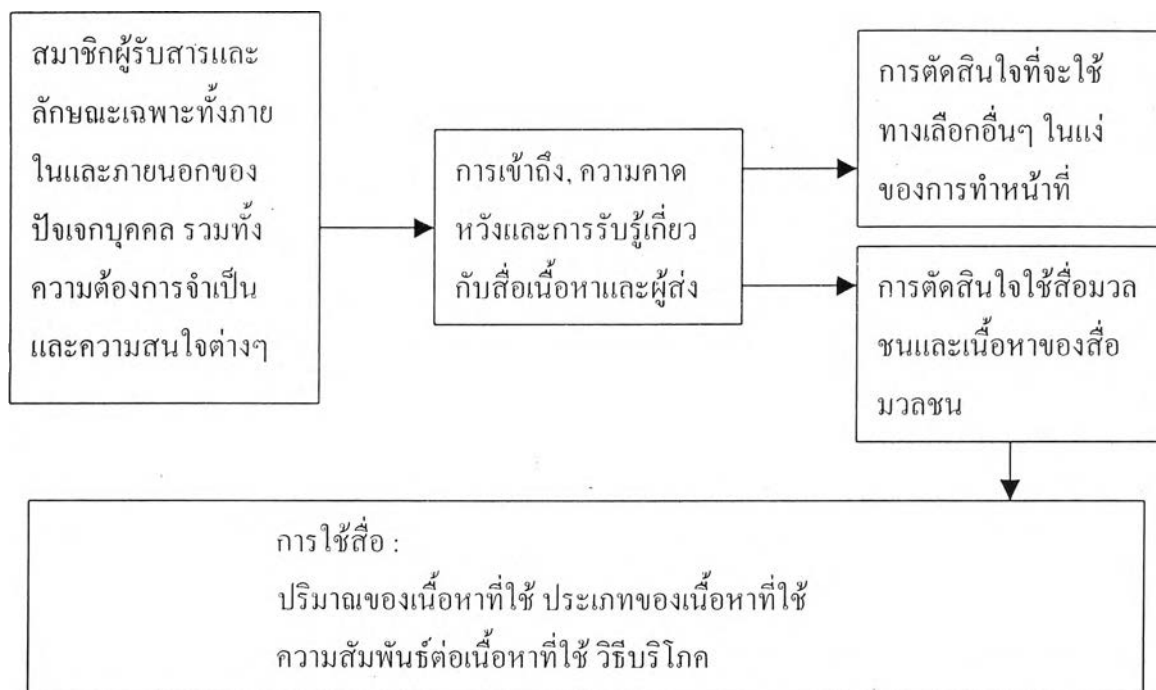
แม้ผู้ผลิตสื่อจะผลิตเนื้อหา ซึ่งโดยทั่วไปเรียกว่า “นำเสนอ” ผู้ส่งสารก็อ้างถึงความต้องการของผู้รับสาร ผู้ให้โฆษณาสรุปง่ายๆ ว่าเป็นความต้องการของสังคม ซึ่งแท้จริงเนื้อหาสื่อเหล่านั้น อาจไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้รับสาร หรือสังคมแต่อย่างใด ในขณะที่เดียวกันอาจเป็นพิษภัยต่อสังคมและผู้รับสื่อที่อ่อนแอ เช่น เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยการศึกษา ด้วยซ้ำ

แบบจำลองซึ่งน่าจะเป็นเชิงบวกในการเลือกรับ ความรู้สารสนเทศ ทักษะ คือ แบบจำลองการใช้ประโยชน์และผลโดยตรงของการสื่อสาร ซึ่งเสนอโดย Windahl (1979)

การใช้ประโยชน์จากสื่อมวลชน

“การใช้ประโยชน์จากสื่อมวลชน” อาจมีความหมายได้หลายประการ อาจมีความหมายเช่นเดียวกับ “การเปิดรับสาร” ซึ่งเป็นเพียงแต่แสดงถึงอาการของการรับรู้เท่านั้น ในบริบทอื่น คำนี้อาจหมายถึงกระบวนการอันค่อนข้างสลับซับซ้อน ซึ่งเนื้อหาบางอย่างใดอย่างหนึ่งถูกบริโภคภายใต้สภาพเงื่อนไขอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นการทำหน้าที่บางอย่างให้เต็มที่และเป็นกระบวนการที่ผูกพันอยู่กับความคาดหวังบางประการในอันที่จะได้รับความพึงพอใจ

ในแบบจำลองการใช้ประโยชน์และการได้รับความพึงพอใจ การใช้สื่อมวลชนจะถูกกำหนดโดยความต้องการจำเป็นขั้นพื้นฐานของปัจเจกบุคคลเป็นสำคัญ ในแบบจำลองนี้ความต้องการจำเป็นเป็นเพียงปัจจัยอันหนึ่งที่น่าไปสู่การใช้ประโยชน์

รูปที่ 2.9 แสดงแบบจำลองการใช้ประโยชน์และการได้รับความพึงพอใจจากสื่อมวลชนถูกกำหนดโดยความต้องการจำเป็นขั้นพื้นฐานของปัจเจกบุคคลเป็นสำคัญ

ความคิดรวบยอดเกี่ยวกับการใช้สื่อและตัวกำหนดต่างๆ

ลักษณะต่าง ๆ ของปัจเจกบุคคล ความคาดหวัง การรับรู้เกี่ยวกับสื่อ รวมทั้งอัตราของการที่จะเข้าถึงสื่อจะนำไปสู่การตัดสินใจของปัจเจกบุคคลว่าจะใช้หรือไม่ใช้เนื้อหาของสื่อมวลชน กิจกรรมสื่อมวลชนส่วนมากแล้ว จะมีกิจกรรมอื่นให้เส้นทางเลือกอื่นอีก ซึ่งเป็นทางเลือกที่ทำหน้าที่อย่างเดียวกันนั่นเอง ตัวอย่างเช่น การมีปฏิสัมพันธ์จริง ๆ แทนที่จะเป็นปฏิสัมพันธ์อย่างเทียม ๆ โดยผ่านเครื่องรับโทรทัศน์

แบบจำลองการแสวงหาสารสนเทศ

ในสังคมของเรา สารสนเทศในรูปแบบต่างๆ ได้ถูกผลิตขึ้นมา แจกจ่ายไป เก็บรวบรวมและรับไว้ในขนาดที่มนุษย์ไม่เคยประสบพบเห็นมาก่อน ในขณะที่เดียวกันก็ทำให้กลายเป็นเรื่องยุ่งยากสำหรับปัจเจกบุคคลที่จะค้นคว้าหาสารสนเทศที่ตรงกับความต้องการของตนเรื่องนี้จึงได้นำให้นักวิจัยจำนวนหนึ่งเกิดความสนใจที่จะพิจารณาปัญหาว่า บุคคลแสวงหาสารสนเทศที่ตนต้องการได้อย่างไร

การแสวงหาสารสนเทศนั้นอาจมีทางศึกษาได้จากจุดเริ่มต้นต่างๆ กัน แบบจำลองการแพร่กระจายในหลายกรณี อาจกล่าวได้ว่าเป็นแบบจำลองที่เกี่ยวข้องกับการแสวงหาสารสนเทศ แนวศึกษาในเรื่องของการใช้ประโยชน์และการได้รับความพึงพอใจก็อาจจะกล่าวได้ว่าได้ให้แนวทางสำหรับการศึกษากระบวนการดังกล่าวเช่นกัน นอกจากนี้ก็ยังมีทฤษฎีและแบบจำลองเกี่ยวกับการลงรอยกันซึ่งว่าด้วยกระบวนการดังกล่าวเช่นกัน นอกจากนี้ก็ยังมีทฤษฎีและแบบจำลองเกี่ยวกับการลงรอยกันซึ่งว่าด้วยเรื่องของการจัดระเบียบทัศนคติ

การแสวงหา การหลีกเลี่ยง และการจัดกระบวนการสารสนเทศ

Donohew and Lipto (1973) เห็นว่า ด้วยการแสวงหา การหลีกเลี่ยง และการจัดกระบวนการสารสนเทศ แบบจำลองนี้อาจชี้ให้เห็นลักษณะสำคัญได้ว่า มีที่มาอย่างน้อยส่วนหนึ่งก็จากแบบแผนทางจิตวิทยาสังคมว่าด้วยการลงรอยกันของทัศนคติ

ปัจเจกบุคคลมีแนวโน้มที่จะหลีกเลี่ยงความไม่ลงรอยกันของสารสนเทศกับความเป็นจริงตามที่อยู่ในจินตภาพของเขา เพราะมิฉะนั้นแล้วจะเป็นการคุกคามต่อความรู้สึกมากจนเกินไป ความสมเหตุสมผลโดยทั่วไปของข้อสมมุติผู้คิดแบบจำลองได้อภิปรายไว้แล้ว (Jcars, 1966)

แผนภูมิสายงาน กระบวนการเริ่มเมื่อปัจเจกบุคคลได้เปิดรับกลุ่มของสิ่งเร้ากลุ่มหนึ่ง บุคคลผู้นั้นอาจจะเอาใจใส่ต่อสิ่งเร้าเหล่านั้น หรือไม่ก็ได้ การที่เขาจะเอาใจใส่หรือไม่นั้นส่วนหนึ่งอยู่กับลักษณะของสิ่งเร้า นั้น ๆ ด้วย

ในระยะต่อไป จะเกิดการเปรียบเทียบระหว่างสิ่งเร้า (สารสนเทศ) และจินตภาพของความเป็นจริงตามที่ปัจเจกบุคคลผู้นั้นยึดอยู่ ตรงนี้ ระดับอัตราของความตรงต่อกันและความสอดคล้องกันระหว่างจินตภาพและสิ่งเร้าก็จะถูกตรวจสอบ เนื้อหาสาระใดที่มีลักษณะคุกคามมากไป หรือไม่มีความสำคัญพอที่จะถูกกรองออกไป ณ จุดนี้ เช่นเดียวกันสิ่งเร้าใดที่พบว่าซ้ำซากเพราะมีอัตราของความสม่ำเสมอสูงก็จะถูกกรองออกไปด้วย ถ้าสิ่งเร้าใดถูกปฏิเสธเช่นนี้แล้ว ก็จะนำไปสู่การสิ้นสุดของกระบวนการ

แบบจำลองแผนภูมิสายงานเกี่ยวกับการแสวงหาการหลีกเลี่ยงและการจัดกระบวนการสารสนเทศ

จาก Donohew and Lipto (1979)

รูปที่ 2.10 แสดงการเปิดรับสารสนเทศด้วยการแสวงหา การหลีกเลี่ยงและการจัดกระบวนการสารสนเทศ

การเอาใจใส่
สนใจ

เปรียบเทียบ
กับจินตภาพ

